AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- öldürülüşünün 30. yılında
  sabahattin ali dosyası
  atilla özkırımlı
- şiirler
  ahmet güntan
- şiirler
  izzet yasar
- "karanlıktan yeni aydınlığa çıkmış
  birinin beceriksizlikleri" üzerine
  arslan galip
- feodal ahlâk ve eleştiri ahlâkı
  hayri ertürk
- venedik sempozyumu
  sscb'nin yapısı üstüne tartışmalar
  r. rossanda - c. bettelheim
  l. althusser - f. claudin
  ernest mandel
- venedik sempozyumu
  ardından
  murat belge
- değinmeler/okurlardan

38

BİRİKİM
YAYINCILIK
KOLL.ŞTİ.

NİSAN 1978
20 LİRA

TANİLLİ'ye BAŞSAĞLIĞI

Kulağım sende Server
Nasıl beklediysem doğacak çocuğumun ilk haykırışını
Sağlık haberini de öyle bekliyorum
Sanki bir tel gerilmiş aramıza, bir saz
En püften işaret kıprar kıpramaz
Ötmeye başlıyor nabzının kızıl serçesi
Şakaklarımda

Geçerken gördüm demin Küçüksu'nun ordan
Mezarlığın yamacında bir erguvan açmış
Senin resmin tıpkı, çıktı ya gaztelerde
Ak sedyenin içinden koşturuyor baharı
Kana kana kanayarak ölüme karşı

Bu toprak var ya can verdiğin senin,
Bu toprağa düşman baltalarla budanarak
Üstüne yığıldığın toprak var ya hani
O toprak işte seni ayağa kaldıracak...
Onun için sıkı dur, kardeşim, sık dişini
Ve ateşten ölüp ölüp doğan semendercesine
BİR MAYIS'ta Taksim'e yetişmeye bak
Taksim'de birleşmeyle birleşmeye!..
BEKLİYORUZ HAA, GECİKMECE YOK!

12 Nisan 1978
CAN YÜCEL

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 6 / SAYI 38
NİSAN 1978

ÖLDÜRÜLÜŞÜNÜN 30. YILINDA SABAHATTİN ALİ DOSYASI — 16 — ATİLLA ÖZKIRIMLI

SABAHATTİN ALİ OLAYI ÜZERİNE — 18

ŞİİRLER — 25 — AHMET GÜNTAN

AHMET GÜNTAN'LA ŞİİR ÜSTÜNE BİR KONUŞMA — 27

ŞİİRLER — 31 — İZZET YASAR

«KARANLIKTAN YENİ AYDINLIĞA ÇIKMIŞ BİRİNİN BECERİKSİZLİKLERİ» ÜZERİNE — 33 — ARSLAN GALİP

FEODAL AHLÂK VE ELEŞTİRİ AHLÂKI — 40 — HAYRİ ERTÜRK

VENEDİK SEMPOZYUMU SSCB'NİN YAPISI ÜSTÜNE TARTIŞMALAR — 44

DEVLET KAPİTALİZMİNİN KUSURLU BİÇİMLERİ — 46 — ROSSANA ROSSANDA

BASKI VE DEVLET KAPİTALİZMİ — 49 — CHARLES BETTELHEIM

MARKSİZMİN BUNALIMI — 52 — LOUIS ALTHUSSER

YENİ TİP BİR ANTAGONİSTİK TOPLUM — 54 — FERNANDO CLAUDIN

SSCB'NİN, SOSYALİZMİN VE DEMOKRASİNİN NİTELİĞİ — 57 — ERNEST MANDEL

VENEDİK SEMPOZYUMUNUN ARDINDAN — 65 — MURAT BELGE

BİR MEKTUP — 73

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Kurucular
Onat Kutlar, Murat Belge, Yavuz Çizmeci
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel.: 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 200 TL., Altı aylık 100 TL.
Dış ülkelere Yıllık 400 TL., Altı aylık 200 TL.

Posta Havalesi
P. Çekl Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 ● ½ sayfa 400 TL. ● ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi / Baskı
Kent Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Ergün Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
ANKARA / AYDIN SAMİ
İSTANBUL / ÖZGÜR DAĞITIM
İZMİR / TEMEL DAĞITIM

Basıldığı Tarih
15 / NİSAN / 1978

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Faşistlerin İst. Üniversitesinde gerçekleştirdikleri son katliam, sonra başlayan protesto eylemleri, Ümraniye olayı, Ecevit ve CHP'nin bu olaylar nedeniyle dile getirdikleri görüşler ve takındıkları tavır, Mart ayının siyasal - toplumsal gelişmelerinin odak konuları idi. Aynı yoğunlukta olmasa bile İsrail'in Lübnan'a orada yaşayan Filistin halkına karşı giriştiği saldırı ve İtalya'da Aldo Moro'nun kaçırılması olayı da tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ilgiyle izlendi.

Aldo Moro'nun İtalya'da çoktandır faaliyette bulunan Kızıl Tugaylar örgütünce kaçırılması —bu yazı hazırlandığında henüz başkaca bir gelişme yoktu— Schleyer olayı ve Mogadişu baskınında görülen türden bir devletler arası işbirliğine konu oldu. İsrail, Almanya ve İngiltere devletlerinin özel uzman gruplarını yardıma çağıran İtalya hükümeti, arama çalışmalarını bunlarla işbirliği içinde yürütmektedir şimdi. Şüphesiz diğer Avrupa devletlerinin polis ve güvenlik örgütleri de bu çabalara yardımcı olmaktadırlar.

Kızıl Tugaylar örgütünün bu ve benzeri eylemlerini onaylamanın elbette imkânı yoktur. Kızıl Tugaylar örgütü bundan önce de bir dizi adam kaçırma, suikast ve yolcu dolu taşıtlara sabotaj eylemine girişmişti. Bu tür eylemleri devrimci eylemler sayan mantığı ile o, son yıllarda Avrupa ülkelerinde baş gösteren kapitalist işleyişi nefretten kaynaklanan yeni tür nihilizmin tipik bir temsilcisi görünümündedir. «İleri kapitalist» ülkelerde bu ve benzeri akımların bir hareket olarak ortaya çıkış nedenlerini daha önce **Birikim**'in 32. sayısının başyazısında incelemeğe çalışmıştık. Schleyer'i kaçıran RAF örgütünün tezlerini analiz eden bu yazımızda, RAF'ın ideolojisinin de büyük ölçüde nihilist bir nitelik taşıdığını belirtmiştik ama yine de şu söylenebilir ki, aynı genel koşulların ürünü olmakla birlikte Kızıl Tugaylar örgütünün gerçekleştirdiği eylemlerdeki belirgin nihilizm, herşeye karşın RAF için aynı derecede sözkonusu değil. Bu fark herhalde İtalya'nın güçlü bir anarşist hareket mirasına sahip oluşundan ileri gelmektedir.

Ama şüphesiz İtalya'nın bu eski anarşist ve anarko - sendikalist geleneği Kızıl Tugayların eyleminde en uç noktasına varmıştır. Aldo Moro'nun kaçırılması nedeniyle İtalya'da düzenlenen ve Kızıl Tugayları protesto eden geniş kitle gösterilerine sanırız hiçbir «eski anarşist» muhatap olmak istemezdi. Bütün «kitlelerden kopuk»luklarına karşın «eski anarşist»ler de bugün Kızıl Tugayların hareketlerinde yansıdığı gibi bir kitle umursamazlığı, hatta kitlelere yönelik öfke yoktu. Kızıl Tugayların eylemlerinde yansıyan ideoloji, değiştirmeye gücünün yetmediği hatta daha ötesi değiştirilemesinden umut kestiği bir düzene duyulan tepkiden, onun karşısında bireysel özgürlüğünü koruma endişesinden ve tek güvencesi gizlilik olan, bu sayede yapılan bir meydan okuma isteğinden oluşmuştur denilebilir.

Ünlü, kalburüstü politikacılar ve işadamlarının hayatını tehlikeye sokan «terör» olayları karşısında hemen gerçekleşiveren devletlerarası işbirliği, sa-

nınız önümüzdeki yıllarda bir uluslar arası - devletarası - örgütün kurulmasına yol açacaktır. «Terörizmle mücadele» amacıyla kurulan bu örgüte devletler üstü bir statü, özel güçler ve yetkiler verilecek. Çoktandır yapılagelen bu yoldaki çağrıların, Aldo Moro gibi İtalyan politika hayatının en etkin kişisinin bile kaçırılabilmesi karşısında daha da güçleneceği ortadadır. Politika ve iş dünyasının seçkin zevatı, kendi çok önemli hayatlarının korunmasında gösterilecek titizliğin, aslında ulusların, devletlerin ve düzenin kutsal varlığına karşı gösterilen bir titizlik sayılması gerektiğini, yerleşik yargılardan da yararlanarak kolayca makul gösterebilirler zaten.

Bazı «terör» olayları bazı kişilerin hayatının ne kadar önemli olduğunu gösterirken, bazı gerçek terör olayları da tersine bazı kişilerin hayatının ne kadar önemsiz olduğunu kanıtlıyor.

İsrail'in Güney Lübnan'daki Filistinlileri imhaya yönelik son girişimleri karşısında hemen tüm dünyada takınılan tutumlar hatırlanırsa, yukardaki sözlerin hiç de bir söz oyunu olmadığını kabul etmek gerekecektir.

Burada yalnızca kaba, apaçık bir çelişkiyi yeniden belirtmek gibi bir amacımız yok. Üzerinde durmak istediğimiz konu, son İsrail saldırısının, bundan önce yapılan aynı türden saldırıların en geniş kapsamlısı olduğu halde, neden dolayı geçmiştekilerden daha az tepkiyle karşılandığıdır. İsrail son saldırısında Lübnan devletinin hükümranlığını açıkca hiçe saymış, donanmaları, uçak filoları ve zırhlı birlikleri ile Lübnan'ın güneyini işgâl etmiş ve burada sistemli bir kıyım gerçekleştireceğini fütursuzca ilan etmişken; Lübnan ve diğer Arap devletleri, olayları adeta seyretmişler, zoraki ve şekilden ibaret olduğu besbelli olan protesto notalarıyla yetinirken bile herzamankinden daha yavaş ve isteksiz biçimde davranmışlardır. Çok değil bundan 2-3 yıl önce İsrail'in şimdikinden çok daha ufak çapta saldırıları karşısında notalar yayınlayıp, İsrail'i saldırganlıkla niteleyen devletler de benzer sessizlikle karşılamışlardır İsrail'in bu son «intikam ve imha seferini»

Sur şehri önlerindeki mevzilerde İsrail ordusuyla savaşan Filistin gerillalarının öfke ve umutsuzluk dolu sözleri bu durumdan kaynaklanıyor. Bir Filistinli, «elimizdeki silahları İsraillilerden çok, Arap devletleri liderlerine çevirmeyi çok isterdik» derken ve bugüne kadar kendilerini desteklemiş olan güçlerin kendilerini yapayalnız bıraktıklarından buruk ve öfkeli bir dille şikayet ederken; belki de Filistin davası'nın iyiden iyiye kaybedildiğini düşünmekteydi.

1947 den günümüze kadar konulduğu biçimiyle «Filistin davası», «Filistin sorunu», gerçekten sona ermiştir. Ama bu Filistinlilerin durumunda dile gelen gerçek sorunların ve davanın da ortadan kalktığı, kaybedildiği anlamına gelmiyor. Filistin sorununun gerçek temelleri üzerinde yeniden formüle edilebileceği bir döneme girilmiştir. Son olaylar ve bundan önceki yıllarda edinilen deneyler ve dersler ışığında Filistinliler, sorunlarını ve davalarını artık eskisi gibi koyamıyacaklarını, bu eski konuluş biçiminin ve buna uyarlı çözüm taleplerinin yetersizliğini, herkesten daha iyi anlayabilecek noktadadırlar.

Bu güne kadar Filistin sorunu, yüzyıllardır üzerinde yaşadıkları topraklardan zorla atılan bir ulusun sorunu olarak kondu. Filistinliler, İsrail ulusu tarafından ulusal hakları çiğnenmiş bir ulus olarak haklarını aradılar. Zorla ellerinden alınan topraklarına kavuşmak ve burada bağımsız bir devlet kurmak için, bu «çözüm» için yıllar yılı savaştılar.

İsrail devleti, 2. Dünya savaşının galipleri ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa arasındaki antlaşmanın bir sonucu olarak kurulmuştu. Bu «büyük güç»lerin onayı ile Filistin yurduna gelen göçmen İsrailliler, burada kendi devletlerini, vatanlarını yaratmaya koyuldular. Bu ise kaçınılmaz olarak Filistinin Arap halkıyla çatışmayı gerektiriyordu.

Filistinli Araplarla İsrailliler arasındaki çatışma anında genel Arap ulusu

ile Yahudi ulusu arasındaki bir çatışma anlamını kazandı. Filistin toprakları üzerindeki İsrail varlığı, hemen hepsi de 2. Dünya savaşı ertesinde kurulmuş diğer Arap devletleri tarafından, ortakça Arap ulusuna yönelmiş bir tehdit bir işgal olayı olarak nitelendi.

Böylece Filistin sorunu, Filistin davası, Kuzey Afrika ve Orta doğuda yüzyıllardır birbirinden ayrı, emirlikler, aşiretler halinde yaşıyan Arapları ortak bir ulusal bilince sahip kılıp, siyasal birliklerini sağlamak, tek, bileşik güç haline getirebilmek hedefinin sembolu, itici motifi oldu.

Bu hedef, özellikle Arap dünyasının en güçlü devleti Mısır için sözkonusu idi. Nasır'ın fomüle ettiği Arap milliyetçi ideolojisi ve siyasal programı tüm Arap devletlerini Mısır etrafında birleştirmeyi amaçlıyordu. Bu yüzdendir ki 1947 den 1970' kadar Mısır ve Nasır, Filistin davasının Filistinliler kadar savunucusu ve takipcisi oldular.

Başlangıçta diğer Arap devletleri de Filistin davasına sahip çıktılar, ama onların tüm Arap halklarını birleştirmek gibi bir niyetleri yoktu. Bu yüzdendir ki «Nasırizm», Mısır dışındaki devletlerde düzene muhalif güçlerin ideolojisi olabildi ve Nasırcı hareketler, yer yer yerleşik devletle çatışmaya girdiler.

Fakat gerek tüm Arapları birleştirmek isteyen Nasırcı hareket için gerekse amaçları kendi ülkelerindeki egemenliklerini sağlamaktan ibaret olan ve Arap birliği gibi bir talebi kendileri için zararlı gören yerel egemen sınıfların denetimindeki hareketler için, Filistin davası kullanılabilir bir motif, gerekli bir öge idi. Bu konjuktürel siyasal ideolojik ihtiyaçtan ötürü Filistinli göçmenler, tüm Arap ülkelerinde iyi kabul gördüler.

1967 ye kadar bütün Arap devletleri tarafından «mağdur kardeş»ler olarak nitelenip desteklenen Filistinlilerin bu tarihten sonra bizzat bu «kardeş»ler tarafından terkedilmeye başlandığı, hattâ önce Ürdünlü, sonra Suriyeli ve Lübnanlı, daha sonra da Mısırlı «kardeş»leri tarafından kitlevi kıyımlara uğratıldığı görülür.

«Arap ulusunun birliği», «Arap ulusuna yönelik İsrail tehdidi» v.b. ulusçu sloganlar ve temalar altında, bu ideolojik görünümler altında cereyan eden nesnel süreçlerin mantığı dikkate alınmazsa gerçekten de anlaşılmaz bir olgudur bu.

1947 - 1967 döneminde Filistin ve «Filistin sorunu», konulduğu ulusçu çerçeve içinde, bu biçimiyle, tüm Arap devletleri tarafından ortak bir tema, bir sembol olarak kullanıldı. Böylece yaratılması mümkün olan ulusçu ideolojik atmosfer içinde, hemen tümü 2. Dünya savaşı ertesinde yeni kurulan Arap devletleri, ilk kuruluş dönemlerinin sorunlarını çözümleme imkânını buldular, «milli devlet»lerini sağlamlaştırıp, gerekli organizasyonları yerleştirdiler ve böylece devlet ile toplumun bağlarını, sağlamlaştırmak, bu statünün gerektirdiği işleyişi ve usulleri topluma kabul ettirebilme imkân ve gerekçelerini buldular. 1967 ertesinde bu kuruluş evresi hemen tüm Arap devletleri için aşılmıştı. Arap ulusçuluğu ideolojisinin ve bu ideolojiyi oluşturmak için kullanılan «Filistin sembolü»nün görevi sona ermiştir.

O döneme kadar kendi bulundukları ülkelerde yalnızca zengin ve varlıklı kesimler olarak hayatlarını sürdüren ve varolan düzenin ayakta kalması için gerekli siyasal görevleri üstlenmemiş olan ve bu görevlerin hep başkaları tarafından (Osmanlı veya Fransız - İngiliz yönetimleri) yerine getirildiği koşullar içinde varlıklarını sürdüren her bir Arap devleti içindeki toprak sahibi ve tüccar sınıflar; egemen sınıf olabilmenin zorunlu kıldığı koşulları, bunun gerektirdiği toplumsal örgütlenişi, kendi fiili durumlarına göre oluşturmuş bulunuyorlar. Kendi yerel alanlarında kurdukları toplumsal yapının inşası sırasında gerekli olan «iskele»ler, bu «iskele»nin bir tahtası olan «Filistin dava»sı kaldırılabilir artık. Gerçek olgular da bu benzetmeye alabildiğine uyuyor. Ürdün'ün, Suriye'nin, Mısır'ın ve Lübnan'-

ın İsrail'le olan sınırlarına yerleştirilmiş olan Filistinliler, buralardan sırasıyla atıldılar 1968'den beri.

Arap devletlerinin kendi sorunlarını çözümlemek için gerek duydukları ideolojik motifleri sağlayan «Filistin dava»sı, sözkonusu sorunların çözümlenmesi ile birlikte önemini yitirdi. Bu devletlerin şu anda gündeminde olan sorunlar için «Filistin dava»sı artık bir ayak bağıdır. Bu devletler, buralardaki egemen sınıflar için «Filistin dava»sı nedeniyle İsraille savaşmak sözkonusu değil.

ABD'nin son yıllarda Arap devletlerine yönelik politikasının temelinde bu tesbitin varolduğu söylenmelidir. Ülke içindeki siyasal - toplumsal konumlarını sağlamlaştırmış egemen sınıflar, şimdi bu yapıyı sürekli kılmak için gerekli ekonomik imkânların peşine düşmüşlerdir. Suriye'nin Filistinlileri ezerek Lübnan olaylarına müdahale etmesi, Mısır'ın İsrail'le anlaşmaya yönelmesi ve daha önceden başlayan bölgedeki SSCB nüfuzunun azalması olaylarının gerisinde Arap devletlerinde güçlenen kapitalist sınıfların kendi rasyonellerine uyarlı politikaları uygulayacak düzeye geldikleri olgusu vardır.

Mısırda kapitalist sınıf, İsrail'le anlaşarak Süveyş Kanalını iyice canlandırıp gelirlerini arttırmak yanında; sanırız bir Mısır - İsrail - ABD kombinezonu ile bakir Afrika'ya açılabilme imkânlarını oluşturmak istemektedir. Görece fazla nüfusu ve sınırlı doğal kaynakları, Mısır'ın böyle bir yola girmesinin nedenleri olarak sayılabilir.

Mısır'dan daha da kıt ekonomik kaynakları ile Suriye'nin Lübnan'a yönelik tutumu daha da «anlaşılır» nedenlere sahip. İsrail, Lübnan'a giren Suriye'ye, Suriye Lübnan'ın güneyine giren İsrael'e «anlayış» gösterdiyse, her halde bu anlayışın altında ilerde kurulacak dengenin ve uzlaşmanın varolduğu söylenmelidir.

Filistinliler, şimdi Ortadoğunun her bir ülkesinde kurulan ekonomik - toplumsal yapıların kapitalist rasyonellerine göre dönen çarkların arasında ezildiler.

Mısır - İsrail anlaşma girişimiyle resmen başlatılan yeni dönem, genel emperyalist sistemin Ortadoğu bölgesinde, sistemin genel işleyişine uyarlı bir düzen, bir denge kurma evresine girildiğini apaçık gösteriyor. Sistemin Ortadoğu mekanizmasında özgür bir Filistin devletinin, böyle bir «çark»ın yeri olmaması konusunda, gerek ABD, gerekse bölgedeki Arap devletleri ve İsrail ittifak halindedirler.

Bu yüzdendir ki son İsrail saldırısı karşısında ABD başkanı Carter, bu olayın bölgedeki «barışı» bozacak bir olay olmadığını söylemiştir.

Otuzbin kişilik kara, hava ve deniz kuvveti ile imha edilmek istenen bir halkın yüzlerce ölüsüne ve tarifsiz umutsuzluğuna, ezilmişliğine karşın «bozulmayan bir barış»tır artık Ortadoğudaki barış. Ve şimdi artık hiç kimse Filistin halkının acı dramına ağıt yakmamalıdır ve kimse vaktiyle Nazi'lerin eşi görülmedik zulmüne uğrayan, milyonlarca mensubu ırkçı ve ulusçu önyargıların etkisiyle acımasız biçimde katledilen bir İsrail ulusunun, kendinden zayıf bir halka zulüm uygulayabilmesindeki çelişkiyi aramaya kalkmamalıdır.

Ulusçu ideolojinin yaldızlı lafızları altında işleyen kapitalist ilişkilerin ve bu ilişkiler içinde «doğal olarak» oluşan mantığın, değer yargılarının olağan bir dışa vurumudur bunlar.

Filistin halkı, kendine ait saydığı topraklar üzerinde bir «millî devlet» kuramamış, Ortadoğu bölgesinin şimdilerde birbiriyle «uzlaşmaya» çalışan «millî» ve kapitalist çarklarından biri olamamıştır. Bunu hâlâ bir amaç sayan veya Suriye'deki «Elsaika» örgütüne bağlı Filistinliler gibi bu «çark»ların birine adapte olmayı yeğleyenler olabilir.

Ama Filistin'in çok acı çekmiş, çok deney ve ders edinmiş halkı içinde, bu acılardan, derslerden ve deneylerden sonra ulusçu ideolojinin çemberinden çıkmak gereğinin bilincine varanlar çıkacaktır ve onlar, ulusçu ideolojilerin ve «millî devlet» taleplerinin altında

her zaman kapitalist ilişkilerin soğuk mantığının yattığını ve bu yaldızlı lafızların, insanlar arasındaki eşitsizliğin ve zulmün en ince ve keskin biçimini örttüğünü bilerek, Filistin halkının kurtuluşunu ancak Ortadoğu halklarının tümünü birleştiren ortak bir hareket içinde mümkün olduğunu öngören bir anlayışın, bu mücadelenin bayraktarı olacaklardır.

Filistin sorununu Ortadoğu sorununa dönüştürmek. Sosyalist etiketli reel politikerlerin çoktandır terkettikleri enternasyonalizm, eğer bunca «ulusal kurtuluş» deneyinden sonra yeniden ve kesin olarak sosyalist harekete damgasını vuracaksa, Filistin ve diğer bölge ülkelerindeki devrimciler için sorun artık bu içerikte konulmalıdır.

⁂

16 Mart günü faşistler, İ. Üniversitesinde bir kitle katliamı girişiminde bulundular. 7 kişinin ölümü ve 50 ye yakın yaralı ile bu kitle katliamı, hem son ayların en kanlı faşist eylemi idi, hem de faşistlerin son bir yıl içinde uygulamaya başladıkları kalabalıklara yönelik kıyım eylemlerinin en «gelişkini», en profesyonelce olanı idi. Bilindiği üzere faşistler, daha önce Hacettepe, ADMMA ve ODTÜ öğrencileri üzerinde de benzer kitle katliamı eylemleri düzenlemişlerdi. İstanbul'daki son katliam, özel olarak bu tür eylemler zincirinin bir halkası ve —şimdilik— en kanlı bilanço ile sonuçlananıdır.

Son bir yılda faşist saldırıların yeni ve özel bir biçimi olarak uygulamaya konulan bu kitle katliamları türü eylemler yanında, eskiden beri «alışılmış» faşist saldırı ve cinayet olayları da, yeni hükümet işbaşına geldikten sonra azalmayıp arttı.

Gerek bütçe konuşmaları sırasında gerekse katliam olayının hemen ertesinde verdikleri demeçlerde Başbakan Ecevit ve CHP sözcüleri, bu olayları faşist hareketin hükümetin girişimleri karşısında kapıldığı telaşa ve tedirginliğe bağlıyorlardı. Ecevit'e göre faşistler «devletin etkin ve tarafsız gücü»nün kendilerini köşeye sıkıştırdığını gördükleri için son bir umutla bu eylemlere girişmekteydiler.

Faşist saldırıların yükselişini, onların «savunma gayret»leri olarak niteleyen Başbakan Ecevit'in ve CHP'nin tavrı; katliam olayı karşısında DİSK ve bazı kuruluşlar «işi bırakma» eylemi biçiminde bir protestoya başvurduklarında aniden değişti. «İşi bırakma» eyleminin hemen arkasından, eylemi düzenleyen kuruluşları son derece öfkeli ve sert bir dille suçlayan ve bunlara karşı CHP'nin «ödeyecek diyeti» olmadığını ilân eden Başbakan Ecevit'in yaklaşımı, aşağıdaki sözlerinden anlaşılacağı üzere eskisinden çok farklıydı.

«Bu tür saldırıları düzenleyenlerin amacı, demokrasiyi yıkarak, devleti etkisiz bırakarak kendi hayal ettikleri anayasa dışı rejime ortam hazırlamaktır.»

Böylece Ecevit, faşist saldırıların artışını önceden olduğu gibi «telaş»a, «savunma»ya değil, soğukkanlıca izlenen belli bir politikaya bağlamış oluyordu.

Yukardaki sözlerin hemen devamı ise şöyle:

«Bunun için bazı tuzaklar meydana getirmektedirler. Toplumda harekete geçirdikleri tepkilerin kendi amaçlarını kolaylaştırıcı ölçülere ve boyutlara ulaşacağını ummaktadırlar ve bunu teşvik etmektedirler.»

Tuzak budur... bu tuzağa düşürülmemesi için gerekli uyarıları yaptığım halde bazı kuruluşlar demokratik tutumla bağdaştıramadığım eylemler düzenlemeye veya teşvik etmeye kalkıştılar ve iyi niyetlerinden şüphe duymadığım bir kısım üyelerini de baskı altına almaya çalıştılar. Sonunda bugünkü olaylar meydana çıktı. Şimdi Türkiye'de tezgahlanmakta olan tuzak son yıllarda hem Türkiye'de hem de başka ülkelerde birkaç kez tezgahlanmıştır.»

Başbakan Ecevit'in demeci böyle devam ediyor.

Görülmektedir ki Ecevit, 12 Mart ve özellikle Şili olayını anımsatmakta, olayları bu «model»ler ışığında ele almaktadır. Ecevit'e göre, faşist katliama

karşı yapılan protesto eylemleri aslında tam da faşistlerin istediği şeyi yapmaktır. Veya faşistlerle belli bir işbirliği olan darbeci eğilimlerin istediği gibi davranmış olmaktadır protesto eylemlerine katılanlar.

Burada Ecevit'in «kuruluşlar» ile «üyeleri»ni ayrı kaplara koyan ve «kuruluş»ları «iyi niyetli üyeler»i üzerinde baskı uygulamakla suçlayan sözleri elbette ilgiye değer niteliktedir. Ayrıca Ecevit, demecinin diğer bölümlerinde «işi durdurma» eyleminin günlük hayatı etkilemesinden çeşitli örnekler vererek sanki bunlar sözkonusu eylemin doğal sonuçları değilmiş gibi bir izlenim yaratmaya çalışmaktadır. Ecevit'in sözünü ettiği görünümler olmaksızın düşünülemeyecek olan işi bırakma eylemine karşı olmak veya olmamak. Sorun budur. İşi bırakma eyleminin kendisine karşı olduğunu söyleyebilirdi Ecevit ve zaten söylemiştir de. Ama eylemin doğal görünümlerinden ve günlük hayata etkilerinden söz etmekle düşük düzeyde bir demogojiye de girişmiş, bundan yarar ummuştur.

Asıl üzerinde duracağımız konu, Başbakan Ecevit'in yukarıya aldığımız sözlerinin altında yatan demokrasi anlayışı. Daha önceki yazılarımızda kendisini içten bir burjuva demokrat olarak nitelediğimiz Bay Ecevit, yukarıda dile getirdiği kendi «demokrasi» anlayışı ile bize, sosyal-demokrat ideolojinin özünü, bir burjuva demokratik düzenin hangi siyasal kabuller üzerine kurulduğunu tüm içtenliğiyle göstermiştir.

Bu konu üzerinde durmak, sosyalist demokrasi anlayışı ile sosyal-demokrat demokrasi anlayışı arasındaki ayrım çizgisini görmenin ötesinde güncel görev olan faşizmle mücadele sorunu ile de doğrudan ilgilidir.

Öncelikle bir noktayı belirtmek gerekir. Genellikle demokrasilerin, dikta yanlısı hareketler karşısında zaafından söz edilir. Ortak bir kabuldür bu. Buna göre dikta yanlısı hareketler «demokrasinin imkânlarından yararlanarak» egemen hale gelebilirler. Buna örnek olarak bazı faşist hareketlerin oy gücüyle iktidarı ele geçirebilmiş olmaları gösterilir. Bazı dikta hareketleri de «demokrasi»nin iç zaafları nedeniyle tıkanması, işlerin «demokrasi» ile yürütülememesi sonucunda iktidarı ele geçirebilirler. Bu iki biçimde mümkün olur. Birincisi gerçekten de «demokrasi» tıkanmıştır ve toplum demokrasi yerine diktatörlüğün daha iyi olacağını kabul noktasına gelmiştir. Dikta bu durumda toplumca da onaylanır. İkincisi ise daha «klasik» bir biçimdir. «Demokrasi» zora dayanan dikta hareketi karşısında **doğal olarak** zayıftır. Özellikle ordu güçlerinin darbe girişimleri karşısında «demokrasi» kendini savunacak bir güce sahip olmadığından yenilgiye mahkûmdur.

Hemen belirtmeliyiz ki bütün bunlar «burjuva demokrasisi» için sözkonusu olan doğrulardır. Burjuva siyasal anlayışın önkabülleri veri alındığında, gerçekten de «demokrasi»nin diktatörlük karşısındaki durumunun böyle olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu bakımdan burjuva siyasal anlayışın ve özel olarak burjuva demokrasinin temelindeki aksaklık ve yanılsama gözden kaçırılırsa, az sonra ele alacağımız Ecevit'in görüşlerini ve tutumunu son derece mantıklı olarak değerlendirmek gerekir.

Şöyle ki: Eğer «demokrasinin» dikta karşısındaki durumunu anlatan, yukardaki genel tezler kabul edildiğinde; denilebilir ki Ecevit'in bazı demokratik hakların kullanılmasını sakıncalı gören en azından bu hakların kullanılmasında dikkatli olunmasını öneren demeci ve tutumu Türkiye demokrasisinin, ülkenin şu anda bulunduğu kritik durum ile ilişkilidir.

Ecevit, faşist saldırıları tezgahlayanların, bu eylemlerin toplumda tepkiler yaratacağını hesapladıklarını ve harekete dönüşen bu tepkilerin de kendi amaçlarını kolaylaştırıcı boyut ve ölçülere ulaşacağını umduklarını ve böyle olmasını teşvik ettiklerini söylemektedir. Ecevit'e göre, örneğin Şili'de bu hesaplar tutmuştur. Darbeci güçler bazı eylemler tertiplemişler, toplum da bun-

lara tepki duyup harekete geçince, tertipçiler bu kez toplumun harekete geçmesini bahane edip, kendi darbe hedeflerini gerçekleştirmişlerdir.

Ecevit'in son demecini ve tutumunu «makul» bulan biri, yukardaki söz ve kanıtların doğruluğunu öne sürecek ve diyecektir ki, Ecevit, işte bu «tuzağı» önlemek istemektedir.

«Demokrasi»nin kendini dikta yanlısı hareketlerden nasıl koruyabileceğinin genel «ilkesi» o halde şöyle formüle edilebilir: «Demokratik düzen»e yönelik girişimler varsa, bunları önlemenin yolu, bazı «demokratik hak»lardan vazgeçmek veya bunları çok dikkatli biçimde «makul ölçüler içinde» kullanmaktır. Demokratik hakların «makul» ve dikkatli biçimde kullanılması, diktacı hareketleri, gerekçeden yoksun hale getirir.

«Demokrasi»yi korumanın bu ilkesi, bu yöntemi, bizzat «demokrasi» ile, bu burjuva demokrasisinin öngördüğü temel hakların **gerekçesi** ile açık biçimde çelişir.

Teorik analizin verdiği sonuç budur. Çünkü burjuva demokrasisi, söz, örgütlenme, toplantı ve gösteri hakkı ve yine bu haklar kadar «doğal hak» sayılan grev gibi hakların varlığına dayalıdır. Toplumda bireyler, gruplar, topluluklar bu haklara sahiptirler. Bunları ya bir şeyi elde etmek, bir amacı gerçekleştirmek için ya da **karşı** oldukları bir şeyi önlemek için kullanırlar. Hakların varlık nedeni budur. Zaten demokratik haklar, her şeyden önce diktacı eğilimler önlensin diye var değiller midir?

Bu hakların kullanılması veya «makul» ölçüler üzerinde kullanılması diktanın gelme gerekçesi olarak gösteriliyorsa; sözkonusu hakları kullanmanın bu hakları toptan ortadan kaldırmayı amaçlayanların işine yarayacağı kabul ediliyorsa, o zaman saçma bir çelişki var demektir ortada. Bir şeyin (bir hakkın) gerçekleşmesi, nasıl oluyor da o şeyin (hakkın - hakların) bizzat kendisinin ortadan kalkmasına neden oluyor veya ortadan kaldırılmasının gerekçesi olabiliyor?

Denilebilir ki, böyle bir çelişkinin varlığı veya yokluğu ile «teori» ilgilenebilir, ama bizim için önemli olan somut durumlardır. Birçok ülkede söz, toplantı ve gösteri v.b. hakların alabildiğine kullanılmasının ertesinde, bu kullanmalardan doğan karışıklığı bahane eden dikta yönetimleri kurulmadı mı, bu diktalar tüm hakları ortadan kaldırmadı mı? Biz şu an Türkiye'de de böyle bir durumun doğabileceğini söylemekteyiz ve bunu önlemenin pratik yollarına ilişkin öneriler, önlemler getirmekteyiz.

Bu sözlere, sosyalist siyasal anlayış içinde, sosyalist demokrasi perspektifi doğrultusunda verilecek cevap şöyle formüle edilebilir: Yukarda «demokrasi»nin korunma ilkesi ve yöntemi ile «demokratik hak»ların gerekçesi arasında varolduğuna işaret ettiğimiz çelişki; burjuva siyaset ve demokrasi anlayışının temelindeki yanlışlığın, yanılsamanın ürünüdür ve ancak sosyalist demokrasi anlayışı ile aşılabilir bu çelişki. Aynı şekilde bugüne değin bazı «demokratik siyasal düzen»lerin diktacı, faşist hareketler tarafından ortadan kaldırılması, burjuva «demokratik siyasal düzen»in öngördüğü hakların «aşırı kullanılması»ndan dolayı değil, tersine bizzat bu hakların özünde kısıtlı olduğundan, yetersizliğinden dolayıdır. Yerleşik —burjuva— siyasal anlayışının «demokrasi»yi dikta hareketleri karşısında zaaf ve güçsüzlükle niteleyen kabulü, sözkonusu demokrasi sosyalist anlamda bir demokrasinin, buna uyarlı bir demokratik siyasal düzenin varlığı halinde; artık geçersiz bir önyargı olarak nitelenebilecektir.

Sosyalist demokrasi anlayışı her şeyden önce burjuva demokratik hakların ortak bir niteliğine dikkati çeker. Bu haklar «yaptırım» ögesinden yoksundur. Ancak belirli bir ölçüde zorlama niteliği olan haklardır hepsi de. Söz, örgütlenme, toplantı ve gösteri, v.b. hakları kullanmakla «yaptırım» gücünü temsil eden kurumlara, devlet kurumlarına —yargı yaptırımını uygulayan mahkemeler ve adli mekanizmaya, yasa çıkarma yaptırımına sahip parlamentoya

ve yürütme yaptırımını uygulayan hükümet ve ona bağlı mekanizmaya— taleplerini, amaçlarını iletmiş olurlar. Bir takım haklar ise bu talep ve amaçları daha geniş kesimlere benimsetebilmek ve böylece yaptırım gücü karşısında daha etkili olabilmek için kullanılır.

Burada hiç değilse, toplumun kendi talep ve amaçlarını bunlara ilişkin kararlarını kendisinin oluşturduğu, bu «hak»ka sahip olduğu bir durum varsayılmaktadır. Oysa aslında burjuva demokrasisinin işleyişi içinde toplumun, geniş yığınların karar oluşturma hakkı sözkonusu değildir. Onlar kendilerine «parti»ler tarafından sunulan kararlardan, alternatiflerden birini **seçme hakkını** kullanırlar. Belli azınlıkların önceden kendi aralarında oluşturdukları kararlar, tavır biçimleri, bunların oluşturulmasından özenle ırak tutulmuş kesimlere hazır biçimde sunulur ve bunlardan birini seçmesi istenir. «Demokrasi» bu seçme hakkı üzerinde kuruludur.

Sosyalist demokrasi, geniş yığınların hem **kararların oluşturulma** sürecine katılmalarını, bu işi giderek daha da tam biçimde yapmalarını temel alır, hem de alınan bu kararları işlerliğe koyabilecek **yaptırım gücüne** sahip olunmasını önkoşul sayar. Söz, örgütlenme v.b. haklar, yukarda belirtilen iki temel ögenin giderek daha yetkin biçimde kaynaştırılacağı durumlara varmak için kullanılır.

Böyle bir demokrasinin kendine özgü bir siyasal örgütlenişi olacağı, burjuva demokrasisinin kurumlarından işlev ve işleyiş kuralları ile nitelikçe farklı kurumlara sahip olacağı ortadadır. Bu yapının yerleşmeye başlaması burjuva siyasal düzenin «demokrasinin 'aşırı'sı diktaya, diktanın 'aşarı'sı ise demokrasinin —yeniden— kurulmasına yolaçar» biçiminde özetleyeceğimiz genel çelişkisinin çözümlenmesi, artık böyle bir çelişkiden sözedilemeyecek bir durumun varolması anlamına gelir. Çünkü, bilinir ki dikta hareketleri, devletin tekelinde olan yaptırım gücünü topluma karşı kullanmak esasından yola çıkarlar. Yukarda kısaca anlatılan içeriğiyle gerçek - sosyalist demokrasi ise devletteki yaptırım gücünün yeniden topluma maledilmesini öngörür ve asli özelliği, süreç içinde giderek daha da belirginleşecek ayırdedici niteliği budur.

Burjuva siyasal anlayışın ve mümkün duzen biçimlerinin az önce formüle ettiğimiz çelişkisi, siyasal eylemin bütünlüğünün parçalanmış olmasından; eylemin, —başlıca— karar oluşturma, seçme ve uygulama ögelerine ayrıştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Siyasal eylemin ayrışan başlıca bu üç ögesi, ayrı örgütlenmelere, ayrı mekanizmalara ait işlevler olarak, her bir ögeye denk düşen örgütlenmelerin kendi özgül işleyiş kuralları içinde yerine getirilir. İşlevi yalnızca seçme olan ve seçtiği alternatifin öngördüğü eylemin bir aracı olabilen geniş yığınlar, «demokrasi» içinde «özgür»dürler. Karar oluşturucu kurumlar olarak «parti»lerde «demokratik merkeziyetci» bir işleyiş vardır. Yaptırım gücünü tekeline alan devlet mekanizmasında ise merkezî bir işleyiş.

Her eylem biçiminin, yukarda genel siyasal eylem için kısaca belirttiğimiz gibi kendi içinde ayrışmış olması, aynen onda olduğu gibi eylemin etkin ögesinin geniş yığınlardan kesinlikle uzak mekanizmalar, örgütler içinde yerine getirilir olması, burjuva —kapitalist— toplumun temel, karakteristik niteliğidir ve bu toplum biçimini belirleyen kapitalist üretim biçiminin en dolaysız ürünüdür.

DİSK'in öncülük ettiği «iki saatlik» işi durdurma —grev— eylemine; Başbakan Ecevit ve CHP'nin buna gösterdiği tepkilere dönelim.

Teorik olarak bu eylem, eyleme katılanlar, neye karşı olduklarını ilan etme haklarını kullandıkları için tümüyle «demokrasi» ile uyarlıdır, demokratik hakların varoluş gerekçesiyle tam uygunluk halindedir. «İşi durdurma», burada bir bildirme biçimi olarak kullanılmıştır. «Söz» yerine geçmektedir. Burjuva demokrasisinin «sivil toplum»a ta-

nıdığı neye karşı olduğunu bildirme hakkı kullanılmış, talep, bu talebi benimseyip uygulama hak ve işlevini «yasal olarak» elinde tutanlara iletilmiştir. «Demokrasi»ye aykırı bir durum yoktur.

DİSK'in öncülüğündeki bu eylem, başta sosyalistler olmak üzere pek çok demokrat tarafından da desteklendi. Belki fazlasıyla ifade edilmedi, ama şu söylenebilir ki özellikle DİSK'in bu eylem katılması, öncülük etmesi, yıllardır özlenen ama bir türlü istenen biçimde gerçekleşmeyen bir isteğin gerçekleşmesi olarak, olabileceğin üzerinde bir sevinç yarattı.

Devrimci öğrenci hareketi, bugüne kadar faşist saldırıların başlıca hedefi olmuştu ve yüzlerce ölü ve yaralıya mal olan bu saldırılar karşısında kendi imkânlarıyla direnirken DİSK'den eylemli bir destek görmemiş, yalnızca bildirilerde kalan, faşizmi suçlayıcı sözler işitmişti. Son yıllarda DİSK yönetiminde belirli bir etkinliğe sahip olan «ilerlemeci» eğilim ise, tüm sosyalistlik iddialarına karşın faşizmi suçlayan bu bildirilerinde devrimci öğrenci hareketini kınamaya da özel önem veren bir anlayış sergilemişti. Bu tavır, DİSK'in tertiplediği gösterilerde, sözkonusu eğilimce «goşist» diye nitelenen öğrencilere karşı izlenen itici, uzaklaştırıcı tutumlarda da aynen yansımaktaydı.

Bunlar düşünüldüğünde, İstanbul Üniversitesi'ndeki son katliama DİSK'in eylemli bir tepkide bulunması, daha bir anlam kazanmaktadır. 20 Mart günü işçilerin, öğrencilerin, öğretmenlerin ve çeşitli memur kesimlerinin aynı anda, ortak bir karar için birlikte bir davranış göstermeleri; birbirlerinden toplumsal işlev ve konumları gereği ayrı olan sınıf ve zümreleri eylem içinde yakınlaştırıcı bir olaydır. Sosyalist siyasal eylemin asli bir ögesi, hedefi de işbölümünün birbirinden ayırdığı toplumsal kesimlerin, bu nedenle birbirinden farklılaşan tavır ve düşünce biçimlerini, ortak bir sosyalist tavır ve düşünce potasında eritmektir.

Bir siyasal eyleme benzer veya aynı etkinlik derecesinde katılan, bu eylem kararının oluşturulmasında ve uygulanmasında birlikte yer alan çeşitli sınıf ve zümrelere ait insanlar, bu eylem beraberliklerini mümkün ve sürekli kılacak örgütlenmeler de oluşturabildiklerinde; kapitalist sistemin, insanları toplumsal konumların değişmezliğini benimsemeye zorlayan örgütsel yapısının, hiç de değişmez, değiştirilemez olmadığının bilincine varacaklardır.

«İşi durdurma» eylemi etrafında yer alan işçi, öğrenci, öğretmen ve memur kesimlerinin ortak hareketlerinde, henüz bu niteliklerin olduğu söylenemez elbette. Ama bu bir adımdır ve herhalde «işi durdurma» eyleminin siyasal değerlendirmesini her yerde yapma durumunda olan sosyalistlerin özellikle vurgulamaları gereken noktalar da bunlar olmalıdır.

Başbakan Ecevit'in «kuruluş»lar ile onların «iyi niyetli üyeleri»ni ayıran ve «kuruluş»ları —yöneticileri—, üyeleri üzerinde baskı uygulayarak sözkonusu eylemi yaptırmakla suçlayan sözleri elbette kabul edilemez. DİSK ve diğer örgüt yönetimlerinin üyelerine danışmadan eylem kararı aldıkları doğrudur. Ama hiç şüphe yok ki eğer danışılsaydı bu üyeler belki de yöneticilerin saptadığı eylemin daha üst düzeyde bir eylem olmasını isterlerdi. Faşistlerin iğrenç katliamı karşısında bu üyelerin duyduğu tepkinin derecesini ve bu katliamları önlemek için duyulan eylem ihtiyacının niteliğini Başbakan Ecevit'in ve CHP'nin anlamadığı düşünülemez.

Başbakan Ecevit ve CHP, anladıkları için bunca sert ve öfkeli bir tutum takınmışlardır. Çünkü şu anda Başbakan Ecevit'in ve iktidar partisi olarak CHP'nin başlıca ve temel görevi devleti sağlamlaştırmaktır. Devlet otoritesinin yeniden topluma kabul ettirilmesi, «düzen»in sağlanmasıdır. Konumu gereği, olayları «devlet»den bakarak değerlendiren, tutumlarını «devleti restore etmek» görevi ışığında tayin eden sosyaldemokrat CHP yönetiminin, soyut bir «halk» kavramını öne sürerek, bu halkın örgütlü hareketine karşı çıkması, bu harekete katılanların «davranışlarının

demokratik hukuk devleti kuralları içinde sonuçlarına katlanacaklar»ını, yani cezalandırılacaklarını öfkeyle ilan etmesi aslında gayet anlaşılır bir tepkidir.

Demokratik hakların gereği ve kullanılma ihtiyacı asıl olarak bu haklar tehlikeye düştüğü, bu haklarla güvence altına alınmak istenen şeyler tehdit edildiği zaman doğar. Eğer bu haklar gerçekten bir şeyleri koruyorsa, onlara en fazla gerek duyulan bir zamanda kullanılacaktır elbette.

Ama Başbakan Ecevit ve CHP «faşizm veya dikta gelir» diyerek «makul» olunmasını istiyorlar. Hakların makul ölçüsünü ise kendileri tayin etmektedirler ve bunu «demokratik devleti» korumak için zorunlu görüyorlar.

«Bir şeyin gerçek niteliği, köşeye sıkıştığında, zor zamanda belli olur» diyen bir söz var. Dikta ve faşizm yanlılarının toplumun elindeki hakları alıp, «devleti güçlendirmek» istedikleri, toplumun ise bu «devlet güçlendirici»lerin niyetleri karşısında haklarını savunmak istediği, böylece kesin tercihlerin sözkonusu olduğu bir «zor durum» doğduğunda, sosyal-demokrasi gerçekten de iki cami arasında kalıyor. «Çelişkileri uzlaştırmak» maharetine sahip olduğunu kabul ettiği için bu iki cami arasında kalma durumuna sık sık düşmesi onun kaderidir.

Muhalefetteyken durumu idare edilebilirdi ve edilmiştir de. Ama şimdi devlet yönetiminde olması onu tercih hakkından yoksun kılıyor. «Devleti demokratikleştirme»yi çok isterdi ama yakasını bırakmayan talihsizliği, şimdi onu devletin otoritesini, etkinliğini artırmak «tarihi» göreviyle başbaşa bırakmıştır. Başka ülkelerdeki sosyal-demokrat partilerde pek raslanmayan özelliğiyle, «devleti kurma» misyonuyla belirlenen bir tarihi mirasa sahip olma özelliğiyle CHP, bu «tarihi görev»e çok daha kolay adapte olabilecektir ve kısa zamanda görülen de budur.

CHP iktidarının başarısı; «devlet»i sağlamlaştırmak, devlet-toplum ilişkisini devletin otoritesini kuracak biçimde «düzenlemek» görevini yapıp yapmamasına göre ölçülecek.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun en yetkili kişisi; Halit Narin, CHP'nin «işi durdurma» eylemine karşı söz ve tutumları üzerine «...uzun zamandır işlemeyen devlet otoritesinin ilk defa otorite olarak devreye girmesinden dolayı biraz daha ümitli» olduğunu belirtmesinden de anlaşılacağı üzere CHP, görevini «başarabileceğini» göstermiştir.

Bir sosyal-demokrat parti olarak CHP, kendisini anlayan ve takdir edenlerin olduğunu da bilmeli, bazı saf sosyal-demokratların özellikle sosyalistlerde gördükleri «anlayışsızlık»dan kaynaklanan öfke dolu yakınmalarını teselli etmelidir. Birçok saf sosyal-demokratın böyle teselli edilip, uysallaştıkları da hatırlanmalıdır, bu arada.

*
**

CHP ve Ecevit'in faşist saldırıların artışını, önceden faşist hareketin «son çırpınışları» olarak niteledikleri halde, daha sonra faşist eylemlere büyük kitle gösterileriyle karşı çıkıldığında yorum değiştirip, bunları dikta düzeni kurmaya yönelik bir planın parçası olarak değerlendirdiklerini biliyoruz.

Bundan önce yazdıklarımızın ışığında bu son yorumun «zorlama» olduğu sonucuna varmak gerekir. Bu yorum, CHP ve Ecevit'in kendi denetimleri dışında anti-faşist kitlesel bir eylem beraberliği oluşması karşısındaki «rahatsız»lıklarının ürünüdür.

«Son çırpınışlar» olarak nitelenmese bile, faşist saldırıların son ay içindeki yükselişinin, aslında MHP'nin sıkışmasına bağlanması gerektiğini öne süreceğiz.

MHP, güç durumdadır. Ve onu güç duruma sokan şey, CHP'nin iddia edebileceği gibi, kendi iktidarlarında devlet gücünün «etkin ve tarafsız» kullanılmış olması ve böylece birçok faşistin yakalanmış olması değildir.

Bununla CHP hükümetinin faşistlere yönelik sindirme girişimlerinin hiçbir yararı olmadığını söylemek istemiyo-

ruz. Açıktır ki örneğin Kıbrıslı iki öğrenciyi tam bir Nazi soğukkanlılığı ve yöntemiyle kurşuna dizen ve bunlardan birini öldüren faşist cinayet ekibinin yakalanması, faşistlerin denetimindeki yurt ve okulların, bunların derneklerinin aranması ve birçok faşist failin ele geçirilmesi ve yaptıklarının kamuya duyurulması v.b. olaylar, MHP ve faşizm hakkındaki bilgi ve duyarlılığı artırmıştır. MHP'nin bundan hayli tedirgin olduğu da açıktır.

«Bir kısım ülkücü»nün yakalanması ve teşhiri ile kalsaydı, yalnızca bu durum sözkonusu olsaydı, MHP fazlasıyla tedirgin olmazdı O, bu «bir kısım ülkücü»nün kendisini bağlamadığını ileri sürerek «yine bir kısım ülkücü»sünü «iş»e koşmaya devam ederdi. Yakalananlardan dolayı bir parti olarak MHP'yi yasal planda suçlamak henüz mümkün değil. MHP bu «yasal» güvencenin bilincindedir. Kaldı ki MHP gibi faşist bir parti, siyasal amacı için gerekli, temel olan bu gibi eylemleri hem yürütüp, hem de bunlardan «partiye zarar gelmemesi» için gerekli teknik önlemleri önceden almamazlık etmez.

Bu yasal ve teknik güvencelerine karşın, MHP'yi son aylarda tedirgin eden nedenler vardır.

CHP hükümeti, ilk kurulduğunda MHP ve «yan kuruluş»larının eylemlerini azalttıkları görüldü. 1977 Haziran seçimlerinden beri MHP'nin CHP'ye karşı «barış»çı bir politika izlediği düşünülürse bu tutumun hiç de CHP iktidarından çekinme anlamına gelmediği, çok önceden hazırlanmış bir stratejinin gereği olduğu söylenmelidir. **Birikim**'in 32. sayısında MHP'nin bu stratejisinin gerekçeleri yeteri biçimde açık anlatılmaya çalışılmıştı.

Fakat çok geçmeden faşist eylemlerin yeniden yükseldiği görüldü. Özellikle Mart ayı başlarından itibaren faşist eylemlerin artışının günden güne hızlandığı görüldü. 16 Mart katliamı ile tepe noktasına varan süreç, bu olayın tüm yurtta yarattığı nefrete karşın durmuştur denilemez. Bilindiği üzere 16 Mart katliamının üzerinden bir hafta geçmişti ki faşistler Ankara'da ilerici olarak tanınan ve faşist eylemleri koğuşturmada hayli «ileri giden» bir savcı yardımcısını öldürdüler. Bu ise «devlet»in tepkisini üzerlerine çekmek demekti, ama bu göze alınarak sözkonusu cinayet işlenmişti.

MHP'nin 1977 Haziran'ı esnasında tesbit ettiği stratejiyi değiştirdiğinin ve asıl olarak son aylarda oluşturulan yeni bir stratejiyi uygulamaya koyduğunun ve bu yolda, az önce sözü edilen eylemlerin uyandırdığı tepkilere karşın devam edeceğinin bir önemli kanıtı da Bay Türkeş'in 19 Mart'da İzmir'de söylediklerdir. Bay Başbuğ, burada «büyük yürüyüş»ü başlattığını ilan etti ve Mart ayı sonlarında Kırıkkale'de tüm illerden gelecek faşistlerin toplanacağı bir gösteri yapılmasının planlandığı açıklandı. Savcı Doğan Öz'ün öldürülmesi bu arada oldu.

Kırıkkale'deki gösterinin kesin tarihi henüz belli değil. Belki yapılmayacak veya hükümetçe yasaklanacak.

MHP'nin böyle bir gösteri düzenlemesinin, tüm faşistleri Kırıkkale'de toplamasının amacı, sansasyonel bir olay eşliğinde faşistleri hükümete karşı sağ muhalefetin öncüsü, sürükleyici ögesi haline getirmektir. Çünkü MHP'nin şu andaki sorunu CHP'nin girişimlerinden değil, asıl olarak bugüne kadar birlikte hareket ettiği AP tutumundan kaynaklanıyor.

Birikim'in 34. sayısındaki başyazıda, CHP-sosyalistler ve toplumsal muhalefet ilişkisiyle AP-MHP ilişkisi, genel bir çerçeve içinde ele alınmış, 1977-78 dönemi olaylarının analizi bağlamında bu ilişkiler konusunda CHP ve AP'nin stratejileri ve ayrı durumlarda ama ortak nitelikli rollerinin ne olduğu anlatılmaya çalışılmıştı. Şu andaki MHP'nin durumu ve tutumunun gerekçeleri o yazıda öne sürülenleri doğrular nitelikte dir.

CHP hükümeti kurulduğundan beri, sürdürdüğü gürültülü muhalefet ile AP belki CHP hükümetine etkili darbeler vurmuyordu, ama «muhalefetin öncüsü» konumunu, görünümünü sürdürdü-

ğü de açıktır. Mart ayı başlarından itibaren de bu «gürültülü» AP muhalefetinin ana teması, CHP'nin «anarşiyi durduramadığı»dır. AP «anarşi» konusunda CHP'yi sıkıştırırken onun muhalefetteyken söylediklerini de ispatlaması gerektiğini belirtmeye özellikle önem veriyordu. Yoğun bir «komünizm edebiyatı» ile örtülmüş olmasına karşın AP'nin özellikle CHP'den beklediği şey, MHP'ye yönelik girişimlerini artırmasıydı.

MHP'nin Mart ayı başlarında nihayet anladığı durum buydu. AP politikasının CHP'yi MHP üzerine sürmek olduğunu görmüş ve kendisinin bu savunmaya itilmiş durumdan ideolojik kampanyalarla da çıkamayacağını anlamıştır. Çünkü AP çoktandır MHP'nin en çok tutan sloganını, «milliyetçiliği» sahiplenmiş, «milliyetçiliğin baş savunucusu» olarak göstermiştir kendini. Ortaklıklarının sürdüğü yıllar boyunca AP ile aralarındaki ideolojik ayrımı belirtmek yerine, AP'yi de «milliyetçi»leştirdiğini sanıp, bunu kendi ideolojik zaferi gibi görmeye alışan MHP; AP ile arasındaki ayrımı belirtmenin gereğine nihayet varabilmiştir. Şimdi bir anda yükselttiği saldırılarla, «büyük yürüyüş» ilanlarıyla, hem «milliyetçi»liğin asıl sahibi olduğunu yeniden hatırlatacak, hem AP'nin çoktandır öncülük ettiği muhalefette bu konumu ele geçirmeye çalışacaktır.

Fakat MHP'nin bu atağı geç ve hayli handikaplı biçimde başlatılmıştı ve herhalde tökezleyecektir. MHP, sıkıştırıldığını hissetmekte, tedirginleşmekte ve bu da onu hırçınlaştırmaktadır.

MHP içinde neler olup bittiği, bu durumda doğması kaçınılmaz olan tutum farklarının ne sonuç verebileceğini henüz bilmiyoruz. MC'ye katılma sırasında küçük bir azınlığın daha soy bir faşist çizgi adına MHP merkezine egemen eğilime karşı çıkmıştı. Bunların «ülkücü kurullar»ın bazılarında alttan alta sürdürdükleri muhalefet —bir kısmı MHP'den ayrılıp ayrı bir küçük parti kurdularsa da bu hiç gelişemedi— genişlemiş olabileceği gibi «merkez»de de yeni ayrılıklar doğması muhtemeldir. Ancak, sessiz bir sırtlan kavgasının sürdüğü faşist partilerde bu gibi tutum farklarının, dışarıya, hattâ partinin yüksek kademelerinin dışına pek sızdırılmadan tartışıldığı ve «hesaplaşıldığı» bilinmektedir.

Bu durumdaki bir faşist partinin vereceği zararlar şüphesiz artacaktır. Önümüzdeki günlerde faşist saldırıların artacağı, bunların ise herhalde eskiden olduğu biçimde değil, daha çok «profesyonel ekip»lerce yapılabilecek türden eylemler olabileceği kuvvetle tahmin edilebilir. «Sıradan faşist saldırılar» yanında son İstanbul Üniversitesi katliamı ve Savcı Doğan Öz'ün öldürülmesi gibi profesyonel faşist cinayet ekiplerinin becereceği türden saldırılar... Bunların ikinci tipi için alınacak fazlasıyla etkin önlemler yoksa da, katliam türü eylemler için kesinlikle yeni ve etkin önlemler oluşturmak; özellikle son olayın bilançosu ve faşistler için bunun hiç de «limit» olmadığı düşünülürse; kesin önemde bir sorumluluk gereğidir.

MHP'nin artan saldırılarla kendini gösteren atağının, onun beklediği siyasal sonucu vermeyeceğini şimdiden söyleyebiliriz. Şu andaki ideolojik-politik programıyla, kadrolarının niteliğiyle MHP gününü doldurmuştur. Bu faşist hareketin de gününü doldurduğu anlamına gelmiyor elbette. MHP eskidi. Günün ve çağın yeni koşulları, emperyalist sistemin varolan ve giderek kendini toplumsal hayatın her yönünde duyuran yoğun bunalımı, nasıl sosyalist hareketi güçlendiren bir ortam yaratıyorsa, ona tepki bir faşist hareketin kaçınılmaz olarak varlığını sürdürebileceği bir temeldir de aynı zamanda.

MHP eskimiş olabilir, ama faşist hareket, insanlığın tarih öncesinin hesabı görülünceye kadar sosyalist hareketin karşısında «en akıllı düşman» olarak değilse bile en fazla düşman bir hareket olarak varlığını duyuracaktır.

⁂

Bu sayımızda yeralan yazıların büyük bölümü, 11 - 13 Kasım 1977 de İl Manifesto gazetesinin tertiplediği Venedik Sempozyumundaki tartışmalarla ilgili.

Sempozyumun konusu «Devrim sonrası toplumda iktidar ve demokrasi» idi. Niteliği gereği «Sovyetik toplumlar»ın analizi ve «Sovyetler Birliği sorunu»nu da kapsamına alan bu tartışmaların ilginç bir özelliği de sözkonusu konulara birbirinden farklı biçimde yaklaşan çeşitli eğilimler arasında oluşuydu. ÇKP tezlerini kabul eden C. Bettelheim, vaktiyle aynı tezleri benimseyip sonra bunlara karşı çıkan ve şimdi İtalya'da hem SBKP ve ÇKP'ye hem de İtalyan Komünist Partisine karşı eleştirel bir hareket oluşturmaya çalışan İl Manifesto grubunun sözcüsü R. Rossanda, İspanya Komünist Partisi Merkez Komitesi eski üyesi Fernando Claudin Troçkist akımın önde gelen teorisyeni Ernest Mandel ve FKP üyesi olup, bu partinin haldeki tutumuna belli bir muhalefeti sürdüren tanınmış filozof L. Althusser, Venedik Sempozyumundaki konuşmalarını yayımladığımız kişiler.

M. Belge konuya ilişkin yazısında, bu sempozyumda temsil edilen başlıca eğilimlerin konuya yaklaşımının ana hatlarını tanıtmakta ve daha önce **Birikim** de öne sürülen görüşler doğrultusunda bunların belli başlı eleştirisini yapmaktadır.

Bu sayımızda, iki eleştiri yazısı var. İlki, **Birikim**'in 35. sayısında yayımlanan A. Savaş Akat'ın «Sosyalist Toplumların Analizi ve Tarihi Maddecilik» adlı yazısında öne sürdüğü görüşleri eleştiren Arslan Galib'in yazısı. A.S. Akat'ın pek çok önemli konuda değişik bir yaklaşım ve tezler öneren yazısının çeşitli eleştirilere konu olması doğaldı. A. Galib'in bu tezlerin temel önemde gördüğü bazılarını konu alan bu yazısı yanında önümüzdeki sayıda yayımlayabileceğimizi umduğumuz eleştiriler de var.

İkinci eleştiri yazısı, **Birikim**'in 35. sayısında çıkan S.K. Bayıldıran'ın A. İlhan ve şiirini konu alan incelemesiyle ilgili. H. Ertürk bu yazısında A. İlhan konusunun da ötesinde, genel olarak eleştirinin yöntem ve ilkeleri üzerinde durmakta.

İzzet Yasar ve Ahmet Güntan'ın şiirleri yanında A. Güntan'la yapılmış şiir üzerine bir konuşmayı da yayımlıyoruz.

A. Özkırımlı, S. Ali'nin öldürülmesi olayının bazı yönleri hakkında bilgisi olan Aziz Bilaloğlu ile yapılmış bir konuşmayı veriyor.

«Okurlardan» bölümünde, **Birikim**'in Stalinizm özel sayısını konu alan bir eleştiri mektubu var. Sözkonusu sayı ve buradaki görüşler üzerine **Birikim**'e yöneltilen eleştirilerin tersine, bu arkadaş, **Birikim**'i Stalinizmle suçlamaktadır.

Bu mektuba ilişkin yazdığımız bölümde amacımız bu suçlamaya cevap vermek değil. Bu mektupta açık biçimde görülen bir tür anlayışın bazı önemli yanlarını sergileyebilmek. Sorularla dolu mektubu yazan kişiye gelince, okuduklarından ne tür anlamlar çıkardığı yazdıklarından belli olduğuna göre, verilecek bir cevabın ona bir şey anlatması, sanırız mümkün değil.

Birikim

ATİLLA ÖZKIRIMLI

Öldürülüşünün 30. Yılında Sabahattin Ali Dosyası

Sabahattin Ali'nin öldürülmesine yol açan olaylar 1945'te başlar. Aslında daha önce «İçimizdeki Şeytan» romanıyla ırkçıları hedef almış, Nihal Atsız'ın «İçimizdeki Şeytanlar» broşürüyle çatışma kızışmıştır. Hasan Ali Yücel'in de etkisiyle Atsız'ı mahkemeye veren Sabahattin Ali bu davadan galip çıkar. Ama özellikle karar duruşması ırkçıların gövde gösterisi biçiminde geçer. Sabahattin Ali Adliye'den gizlice kaçmak zorunda kalır. Aynı gün de sokakta saldırıya uğrar.

1945'ten sonra ise olaylar değişik bir boyutta ve hızla gelişmeye başlayacaktır. Yılın sonuna doğru bakanlık emrine alınan Sabahattin Ali İstanbul'a giderek yeni bir yayın faaliyetine girişmiştir. Günün iktidarına yönelik sert, politik yazılarıyla görürüz onu. Cami Baykurt'un çıkardığı Yeni Dünya'nın yazarları arasındadır. Tan'ın yıkılışı, sol muhalefete gözdağı vermek için iktidarın el altından örgütlediği terör boy gösterir bu sırada. Ama o günlerin sol muhalefetini susturmak mümkün değildir.

25 Ekim 1946'da Marko Paşa çıkar. Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Mim Uykusuz'dur kurucuları. Bilinen öyküdür, dergi kapatıldıkça yeni bir adla yayınını sürdürür. Soruşturmalar, kovuşturmalar, tutuklamalar bir yarar sağlamaz. Ama baskı her gün biraz daha artarak sürer, hükümete neşren hakaretten açılan davalar sonuçlanmaya başlar. 1947'nin sonunda Sabahattin Ali tutuklanır ve üç aylık bir cezayı çekmek üzere Üsküdar Paşakapısı tutukevine kapatılır.

Tutukevinden çıktığında yılgındır. Bir daha, bir daha oraya girmek zorundadır. Son kitabı «Sırça Köşk» Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılmıştır. Yayında bulunmak gittikçe imkânsızlaşmaktadır. Gizlenmekte, polisçe aranmaktadır. Kaçmaya karar verir.

Somut koşullarını irdelemediğimiz, yalnızca kimi olayları özetlediğimiz dönemin görünümü budur. Sormak istediğimiz soru ise şu: Sabahattin Ali'nin öldürülmesinin ardında hangi güçler yer almıştır? Kamuoyuna sunulduğu gibi, «milli hislerle» işlenmiş âdi bir cinayet midir bu?

Ne kadar ustaca yazılırsa yazılsın ve ne kadar ustaca sahnelenirse sahnelensin Ali Ertekin'in yargılanması sırasında böyle olmadığı gözlerden kaçırılamamıştır. Gerek katilin, gerek tanıkların ifadeleri çelişkilerle, tutarsızlıklarla doludur (Kemal Sülker, Sabahattin Ali Dosyası). Ali Ertekin'in yolsuzluk nedeniyle ordudan atılmış bir üstçavuş olması bir yana Milli Emniyet'le ve polisle zaman zaman işbirliği yaptığı da ortaya çıkmıştır. Belki gerçek katil Ali Ertekin bile değildir. Bir maşadır yalnızca. Üstelik «yeşil mürekkeple yazılmış bir kartvizit» meselesi vardır ki, olayın çok başka biçimde geliştiği kanısını beslemektedir.

Kendisiyle yaptığım bir konuşmada Rasih Nuri İleri, kaçma planını birlikte tasarladıklarını söyledikten sonra şunları anlattı:

«Suriye hududundan kaçamayınca ve bizim evde yakalanınca hapishanede tanıdığı ve kaçakçılık yaptığı için ordudan tardedildiğini söyleyen Ali Ertekin diye bir gedikli çavuşun, üstçavuşun hapisanedeyken kendisine yardım edeceğini vadettiğini söyledi ve beraber

kaçmamızı teklif etti. O sırada yine Adalet Cimcoz'un kendisine temin ettiği kamyonla Trakya'ya çıktı ve yaptığınız plana göre, kendisi hududu geçtikten sonra, Bulgaristan'a vardıktan sonra, bir kartvizit üzerine imzasını atacaktı, fakat imzada nokta olmayacaktı. Nokta olmayışından da hududu geçtiğini anlayacaktık. O kartviziti de Ali Ertekin'e verip Ali Ertekin Edirnekapı'da Berber Hasan'a verip parayı alacaktı. Yani kartvizit, bir yönden Ali Ertekin'in ücretini alması için verilmişken öteki yönden bizim hududu geçtiği haberini almamız ve ona göre ikinci parti olarak gitmek isteyenlerin gitmesi ve de bana bırakmış olduğu mektupların yerine iletilmesi anlamını taşıyordu. Yani, o kartvizitin alınması Sabahattin'in selametle hududu geçtiğinin işareti olacaktı.»

Bu kart gelmiştir. Hem de noktasız olarak. Rasih Nuri'nin Vatan'da yayımladığı yazısında (13 - 14 Mart 1978) alışını ayrıntılarıyla anlattığı kartvizit olayını mahkemede Berber Hasan farklı biçimde yansıtmıştır.

«Ali Ertekin kartı getirmiş, bunun parola olduğunu, iki üniversitelinin gelip alacağını söylemiş. Nitekim üneversiteliler gelmişler, ama ilk gelişlerinde değil, ikinci gelişlerinde kartı onlara vermiş. Kırklareli Sorgu yargıçlığının Kararnamesi'nde ise kart hikâyesi anlatıldıktan sonra parantez açılarak Ali Ertekin'in parayı almak için sahte bir kart düzenlediğini itiraf ettiği belirtiliyor. Nitekim mahkemede de sonradan bu kanıya varılmıştır. Olaya basit bir cinayet süsü vermek için böyle bir çözüme gidildiği anlaşılıyor. Oysa öteki sayfalarda Aziz Bilaloğlu ile yapılan konuşmada da görüleceği gibi kartın varlığı bir gerçek.»

Bu kartı sınırı geçtiğine inandığı için veren Sabahattin Ali nasıl ve nerede öldürülmüştür öyleyse?

Nasıl ve nerede öldürüldüğü salt olay olarak önemsiz gerçekte. Ama bu olayın ardındaki güçleri sergileyeceği için de çok önemli. Unutulmasın ki, tıpkı Lorca, tıpkı Jara gibi faşizmin kurbanı olmuştur o da. 5 Şubat 1948'de Zincirli Hürriyet'te yayımlanan «Asıl Büyük Tehlike Bugünkü Ehliyetsiz İktidarın Devamıdır» yazısından, «Kötü idare ettikleri milleti komünizm tehlikesinden kurtarmak için yabancıların ianesini bekleyen kimselerle besleyemediği için orospuluk eden karısının namusunu dostlarının yardımıyla temizlemeyi arzulayan adam arasında haysiyetsizlik bakımından hiç bir fark bulunmadığını bu millet pek iyi anlıyor.» cümlesi çıkartılmasına rağmen öldürüldükten sonra da yargılanan adamdır.

Kim ne biliyorsa anlatmalıdır artık. Bir dönemin üstündeki örtüler kaldırılmalıdır. Sabahattin Ali'nin öldürülmesi ne ilktir, ne de son olmuştur. Faşizmin insan kanıyla semirip güçlendiği gerçeği vurgulanmalıdır, bıkmadan usanmadan. Özellikle günümüzde.

Öteki sayfalarda, Sabahattin Ali olayına, onun öldürülüşünden sonra karışan bir tanıkla, Aziz Bilaloğlu ile yapılan bir konuşmayı okuyacaksınız. Olayı, o günlerin resmî makamlarının görüşlerine uygun olarak yorumlayan bu konuşma, yine de yeni birtakım ipuçları getiriyor, en azından mahkemede sergilenen senaryoyu çürütüyor.

Öldürulüşünün 30. yılında Sabahattin Ali'yi anarken, ölümüne ilişkin dosyayı yeniden gündeme getiriyor, en azından yeni bir dosyanın açılması işini başlatmak istiyoruz: Kan ve ölüm kokan yeni bir dosyanın. ■

Sabahattin Ali Olayı Üzerine

Bir öğleden sonra Kemal Sülker'le birlikte Aziz Bilaloğlu'nun evine gittik. Sülker kendisini Tan gazetesinde çalıştığı yıllardan tanıyordu. Onunla konuşmamı ise Aziz Nesin salık vermişti. Aziz Bilaloğlu, o günlerde bir rahatsızlık geçirdiğini, zaten olaya Sabahattin Ali öldürüldükten sonra karıştığını belirterek, önce sohbet etmemizi önerdi. Anlattıklarını ilgiye değer bulursak sonradan banda alabilirdik. Sohbet sırasında, bir ara, sakıncası yoksa teypi çalıştırmak istediğimi, anlatılanların ilginç olduğunu söyledim. İznini alınca da daldan dala atlayarak süren konuşmayı kaydettim. Bu nedenle de, konuşulanları yazıya geçirdikten sonra düzenlemek gereğini duydum, konu dışı bölümlerle, tekrarları çıkardım. Aldığım bölümlere ise hiç dokunmadım. Aşağıdaki cümleyle başlayan konuşmayı kelimesi kelimesine, olduğu gibi yayımlıyorum.

Ve Tan'a intisap, Milli Eğitim Müdürlüğü'nde de çalışıyordum. kısım şefiydim orada, Tan'a intisabım da, Tan'a inandığım için ...

Sen Azizciğim, peki sen Ogan'dın da...*

Hayır Ogan değildim, Ozan'dım.

Ozan'dın da niye Bilaloğlu oldun.

Ha.. benim babamın adı Bilal'dir. Ben Milli Eğitim'deyken aynı zamanda gazetelerde çalışıyordum. Bazan imzalı yazılar da yazıyordum. Milli Eğitim'deki durumumu karıştırmamak için, çünkü memurların yasaktı, babamın soyadını, şey babamın adını kullanıyordum, Bilaloğlu diye. Bazan da Silistireli, diyordum, filan. Halbuki hakikatte soyadım Ozan'dır. (...) Ben ilk anlarda Tan'da musahhih olarak İlhami Bekir'le beraber çalışıyordum.

Şimdi ben size soruyum, o Romanya mültecisi çocukla postone önünde karşılaşınca, Sabahattin Ali'yi kaçırdık falan dedikleri zaman, sizde bıraktığı intiba ne oldu? Yani Sabahattin Ali'yi tanıyordunuz, eserlerini okumuştunuz, falan...**

Gayet iyi tanıyordum.

Yani üzerinizdeki empresyon ne oldu? Üzüntü mü, sevinç mi, kuşku mu?

Valla, şu anda hatırlayamıyorum, fakat herhalde iyi karşılamadım bunu. Fakat kaçırılmış olmasından mütevellit haberi alınca, ben de iktidarın baskısıyla Davutpaşa'da mahpus tutulduğum için, artık biraz da çıkabilir duruma gelmiştim, çünkü subayların bana teveccühü artmıştı çeşitli sohbetlerimizde, çıkıyordum ve Ahmet de beni öteden beri arayıp duruyormuş, bana bundan bahsedince, derhal ilgim şahlandı.

Siz ne zaman karşılaştınız o Romanyalıyla? Ayı, yılı...

1949. Fakat ayını şu anda hatırlayamam, yaz aylarıydı.* Çünkü postane önünden konuşa konuşa uzaklaşınca, onun söylediklerinin bende iz bırakmaya başlaması üzerine, Sirkeci istasyonuna gittik, oturduk orada kanepelere ve uzun uzun konuştuk. Ahmet geveze bir adamdır, Ahmet Çatalca geveze bir adamdır. Beni Aziz Nesin zannettiği için, üstelik de hemşeri olduğumuzu da önceden bildiği için bana kolaylıkla açıldı. Çünkü benden Emniyet Müdürlüğü'nde polis olabilmesi için iltimas istiyordu. Sen üst kademelerden

tavsiye getir,

* Konuşma Aziz Bilaloğlu ile Kemal Sülker arasında geçti. Ben çok az söze karıştım. Bunu da metinde belirttim.

** Konuşmada sık sık adı geçecek olan Ahmet Çatalca kastediliyor. Mahkemede tanık olarak dinlenmiş, Aziz Bilaloğlu'nun akrabası olduğunu, adam kaçırma işini ona bildirdiğini, onun da emniyete ihbar ettiğini söylemiş, böylece Ali Ertekin'i yakalattığını öne sürmüştür. İfadesi, Aziz Bilaloğlu'nun ilk kez bu konuşmayla açıkladığı olayı doğrulayıcı niteliktedir.

* Ali Ertekin, Aralık 1948'de yakalandığı, 28 Aralık 1948'de I. Şube'de ifadesi alındığı ve cinayet 12 Ocak 1949'da basına yansıdığına göre, Aziz Bilaloğlu yılı yanlış hatırlamaktadır. Ama yaz ayları tanımlaması doğrudur. Cesedin 16 Haziran 1948'de bulunması (öldürüldükten üç buçuk ay sonra???) bunu destekliyor Ayrıca daha sonra görüleceği gibi, Ali Ertekin'in yakalanma ve sorgu tarihleri gerçekte açıklığa kavuşturulamamaktadır.

tavsiye getir, olumlu cevap al, alt kademede adamımız var. Onlar benim tayinimi tamamlayacaklar, sabıkamı, vesairemi de, hepsini de yokedecekler.* Emniyete girdikten sonra da güya ben Aziz Nesin olduğum için, güya komünizme hizmet edecek Ali Erte..,eee, Ahmet Çatalca. Gerçekte ise o değil,

para, mevki,

para, pul, soygun peşinde. Hiç bir ideolojisi olmayan, hiç bir müsbet fikri olmayan bir kimseydi Ahmet Çatalca. Tıpkı Ali Ertekin'de olduğu gibi. Yalnız Ali Ertekin'den Ayrı bir tarafı vardı. Ahmet Çatalca kurnaz ve para peşinde koşan bir adamdı. Her kılığa girebilen bir adamdı. Ali Ertekin'se para için adam öldürebilen** bir adamdı. İkisi arasındaki fark bu. Ama hapisanede tanışmışlar, arkadaş olmuşlar ve beraberlikleri başlamış.

Hikâye bu...

Özkırımlı — Bu hapisane şeyini de, anıyı da (kayda) geçelim.

Şimdi, hapisanede arkadaşlıkları şu şekilde başlıyor. Ahmet Çatalca Romen konsoloshanesinde çalışırken, Silistire o zaman Romanya'ydı, o da Romanya'dan buraya gelmişti, biraz Romence de bilirdi, konsoloshaneye intisap etmiş. Orada, Ahmet Çatalca aslen Silistireli, Türkiye'ye geliyor, daha önce ne işler yaptığını bilemem, günün birinde Romen konsoloshanesine intisap ediyor, biraz Romence de bildiği için, orada kavas oluyor. Ve bunlar avantürlye bir kimse. II. Dünya Harbi içinde ekmek karnesi meseleleri var. Konsoloshanelere istedikleri kadar karne veriliyor. Bu işleri de Türk makamlarıyla organize eden Ahmet Çatalca. Fazla miktarda ekmek karnesi alıyor, satmaya başlıyor. Ekmek karnesi de Kemal Bey bilir, o zaman büyük para.

İyi para.

Bu karneleri...

250 gr. falan veriyorlardı adam başına. (...) Ağır işçi olanlara yarım kilo kadar falan veriyorlardı.

Bir aralık çok azalmıştı, 250 gr.'a kadar. Tamamen siyah bir ekmekti.

Çamur gibi,

çamur gibi. Yiyebilmesi zordu. Ahmet Çatalca bu karneleri satıyor. Satışta almış yürümüş Ahmet Çatalca. Nihayet günün birinde yakalanıyor. Bu suç yüzünden hapisaneye giriyor. Ali Ertekin de Lüleburgaz'da askerî inzibat başçavuşu bulunuyor. Orada çeşitli suistimaller yapıyor, ordunun silahlarını satıyor, bir sürü rüşvet, vesaire işlerine de girişiyor. O da günün birinde yakalanıyor, İstanbul'a getiriliyor, I. Ordu mahkemesinde, ihtimal, muhakeme ediliyor, mahkûm oluyor. (...) Ali Ertekin' le Ahmet Çatalca hapisanede karşılaşıyorlar. Ahmet Çatalca karne yolsuzluğundan, Romen konsoloshanesindeki karne yolsuzluğundan hapse giriyor. Ali Ertekin de Lüleburgaz'da,

silah kaçakçılığı falan,

silah kaçakçılığı, vesaire yolsuzluklardan hapisaneye giriyorlar. Orada tanışıyorlar. Ve hapisanede o günlerde, tesadüfen, ikametgâhı çoğunlukla orası olmuştur, rahmetli Şefik Hüsnü'nün,

Şefik Hüsnü Deymer, üstadımız...

Eee, Yugoslavya yolunda veya Yugoslavya'da ölmüştü değil mi?

Yoo, İstanbul'da öldü.

İstanbul'da mı, Yugoslavya'da mı?

Özkırımlı — Manisa'da, sürgün sırasında.

İstanbul'da öldü, yani Türkiye'de öldü.

Özkırımlı — Türkiye'de.

Türkiye'de mi?

Özkırımlı — Evet, Manisa'da sürgündeyken ölüyor.

Yugoslavya diye bir şey var kafamda benim, nereden?

Üç gün evvel, yani üç gün evvel, ölümünün ondokuzuncu yıldönümüydü.

Hah.. Şefik Hüsnü de o günlerde hapisanede. Aynı koğuşta bulunuyorlar veyahut nasılsa yakın koğuştalar, tanışıyorlar. Şefik Hüsnü' nün kim olduğunu, vasıflarının ne olduğunu da Ali Ertekin'le Ahmet kısa zamanda anlıyorlar. Ve Şefik Hüsnü hapisanede sıkıntı çekmiyor, yiyecek, içecek, sigara ve diğer ihtiyaçlar...

Sevenleri var,

Evet.

taraftarları var.

Evet. Bonkör adam, eline gelen hediyelerden onları da yararlandırıyor. Bu suretle aralarında

* Katil ve suçortaklarının ilişkilerini açıklayan bir ipucu.

** Sohbet sırasında Aziz Bilaloğlu, Ali Ertekin'in para için Sabahattin Ali'yi öldürmüş olabileceğini söyledi. Oysa mahkemede, Ali Ertekin'in, Sabahattin Ali'nin yanında para bulunmadığını bildiği ortaya çıkmıştır.

dostluk başlıyor. Hapisaneden çıkarken de Ali Ertekin'le Ahmet Çatalca, rahmetli Şefik Hüsnü, dışarda bazı tanıdıklarına bunları tavsiye ediyor.* Çünkü bunlar işsiz, güçsüz, parasız pulsuz adamlar. İşte o arada, hapisane dışındaki bazı komünistlerle bunlar arasında temas başlıyor ve Berber Hasan'la ilişkiler kuruyorlar. Bu şekilde devam ederken, bunlar Bulgaristan'a adam kaçırmaya, bazan da Bulgaristan'dan adam getirmeye başlıyorlar. Para mukabilinde tabii. Bu adam kaçırma işlerinde asıl merkez, bunlara rehberlik eden, yahut müşteri bulan kimse, benim hatırımda kaldığına göre Berber Hasan. Kaçırıyorlar. Bir defasında da Bulgaristan'dan bu tarafa iki kişi getiriyorlar. Ahmet Çatalca, esasen Silistirelli olduğu için, Silistire eskiden Romanya'ydı, fakat o tarihlerde Bulgaristan olmuştu. Bulgaristan'da tanıdıkları var. Gerek konsoloshanedeki tecrübeleri yüzünden, gerekse Bulgaristan'la eskiden bağlantısı bulunması itibariyle onun da bu işe kolay yatması sağlanabiliyor. Bir defasında iki kişi getiriyorlar Bulgar hududundan Türkiye'ye. Osman ve İbrahim adında.** Bunları İstanbul'da gezdiriyorlar, Bursa'ya götürüyorlar, daha ufak tefek birkaç kasaba veya şehire de götürüyorlar, sonradan da Bulgaristan'a yeniden dönmelerini sağlıyorlar. Yani Ali Ertekin ve Ahmet Çatalca bu işde artık pişmişler. Osman ve İbrahim Bulgaristan'a geri dönerken bir tanesi şapkasını Ahmet Çatalca'ya hediye ediyor. Ahmet Çatalca bu şapkayı sonradan da bir süre kullandı. Nihayet günün birinde, rahmetli Sabahattin Ali bunlarla görüşüyor. Çünkü zavallı,

bunalım geçiriyor.

Bunalım geçirmekte, on sene mi, ne kadardı bilmem, yeni bir hapis.

Hapis, dört sene falan bir şey, bir daha düşmek istemiyor.

Daha evvel hapisaneye girip çıktığı için, girmek istemiyor hapisaneye.

Aziz Bey, önemli olan nokta şu: Şimdi Ali Ertekin'in bu olayı anlatması veya Ahmet Çatalca'nın anlatımından sonra Milli Emniyet'teki kişilerin, yöneticilerin veya subayların falan, neyse, bu işe muttali oluşlarından sonra, aralarında fikir ihtilâfı çıktı.

Çok sonra,

çok sonra. Meselâ kimle kim hangi görüşleri savundular sizce.

Şimdi o isimleri...

Bir iki isim yani...

Şimdi tam şey etmeyeyim, belki yalanlamaya...

Hayır, yani şey için değil, yazmak için değil.

Özkırımlı — Hayır kullanmayız.

Kullanmak için değil.

Özkırımlı — Kullanmayız onu.

Meselâ M. T. vardı, kodamanlarından. N. A. binbaşı rütbesiyle, asker, kurmay binbaşı, daha yüksek mevkide. Ali Ertekin'le Ahmet Çatalca Sabahattin Ali'yi kaçırdıklarını bana naklettikten sonra, benim de Milli Emniyetçilere bunu intikal ettirmemi müteakip, Milli Emniyetçilerin gözleri faltaşı gibi açıldı.

Haberleri yok çünkü.

Haberleri yok, o ana kadar haberleri yok. Ahmet Çatalca'dan dinlediklerimi anlattığım zaman, aman dediler, bu adamla bağlantıyı kesme, devam et, yemeğe götür, içki içmeye götür, vesaire. Masraflarını da,

biz veririz,

biz veririz. Toplayabileceğin kadar malumat topla ve onun bahsettiği öteki zatla, ki o zaman Ali Ertekin'in evini de bilmiyorduk, sadece bir arkadaşı olduğunu biliyorduk, öteki zat kimse onunla da tanışmaya çalış, dediler. Nitekim tanıştık. Ali Ertekin o günlerde çok sıkıntı içindeydi ve inşaatlarda amele olarak veyahut amele başı olarak filan çalışıyordu. Ahmet Çatalca beni Tan'da çalışan Aziz diye takdim ederken, bilmiyorum, soyadımdan bahsetmiş mi, etmemiş mi? Yalnız onlar beni Aziz Nesin diye bilmişlerdi. Bu benim de işime geldi Milli Emniyet'le bağlantı kurduktan sonra.

Özkırımlı — Ve tanıtmadınız hiç, kendi adınızı soyadınızı söylemediniz.

Tanıtmadım, söylemedim.

Tabii, haber alacak.

* Ali Ertekin'in Şefik Hüsnü'yle ilişkisi mahkemede de söz konusu edilmiştir. Bu ilişkinin içyüzü ilk kez bu konuşmayla açıklığa kavuşuyor.

** Mahkeme dosyasına göre Osman ve İbrahim Teliolan kardeşlerin pasta fırınında çalışan iki Bulgar mültecisidir. Yeniden Bulgaristan'a dönmek istemişlerdir. Ama ayrıntıları çok iyi hatırlayan Aziz Bilaloğlu'nun anlattıklarının daha doğru olduğunu sanıyorum. Ali Ertekin ve Ahmet Çatalca bu olayla sınanarak güven sağlamış olabilirler.

Özkırımlı — Hep Aziz Nesin diye gitti.

Aziz Nesin diye biliyorlar beni. Konuşmalarımız da bu şekilde cereyan etti. İkisi de bana tam komünist olarak konuşuyorlar. Çünkü komünist de değildir bunlar. Her, para mukabilinde her kılığa girebilen kimselerdir. Meselâ Ali Ertekin, kendi komünistliğine beni,

inandırsın diye,

Yani Aziz Nesin olan beni* inandırabilmek için, şeyi, Ömer İnönü olaylarından, o namussuz sağır, oğlunu, öyle denilmişti bir zamanlar, nasıl olup da Dolmabahçe'de yatıp kalkmasını oğlunun temin edebiliyor. Biliyorsun öyle iddia edilmişti.

Öyle.

Halbuki zavallı Ömer'in hiç böyle bir ilgisi olmamıştı. (...) Zaten İsmet Paşa'nın kusurları vardır veya yoktur, fakat bu şekilde bir harekete şahsen İsmet Paşa razı olacak adam değildir. Bir de şeyi çekiştiriyordu, Hasan Rıza Temelli'yi, İnönü'nün kardeşini. (...) Kendi komünistliğine Ali Ertekin beni inandırmaya çalışıyordu. Böylece belgelemek istiyordu. Ahmet Çatalca zaten komünistlik kisvesine uydurma olarak,

girmişti,

girmişti. Bu münasebetlerimiz devam ederken, daha önce de Ahmet Çatalca'dan Bulgaristan'a kaçırdıkları kimseler arasında Sabahattin Ali'nin de bulunduğunu haber aldığım için o konuyu ilerletmeye çalışıyorduk. O konudaki bilgileri. Nihayet o kadar çok şey anlattılar ki, Ahmet Çatalca kolay konuşabilir bir kimseydi, geveze. İşte, «Kaçırdık, Bulgaristan'a götürdük.» Şey de bunu teyit ediyor, az konuşan adam Ali Ertekin, teyit ediyor sadece. «Bulgaristan'a vardıktan sonra Ali Ertekin orada belli yere teslim ettiğine dair yeşil kalemle yazılmış pusulayı getirdi, parasını aldı,» filan şeklinde. Ve bütün bunları biz öğrendikten sonra... Haa, şunları da anlatmıştı. Sabahattin Ali'nin fotoğraf makinesini, gözlüğünü, gömleklerini, bazı eşyasını Bulgaristan'a giderken Trakya'da kıyafet değiştirdiği için, mahallin kıyafetlerini giydikleri için, Ali Ertekin'de kalmış, eline almış, getirmiş. Bunlarla birlikte, bütün bunları anlatınca, bir defa da Ali Ertekin'e gitmem düşünüldü. Ve gittik, Yeni Mahalle'deki evine, ...çocukları vardı, giderken de

Yani sizden şüphelenmesin, herif o kadar hunhar ki sizi gebertir.

Şayet şüphelenirse veya şüphelenip öldürebilirdi beni, çünkü herif bu. Milli Emniyet bir de bana bıçak vermişti, ucu sivri bir bıçak.

Ucunda zehir var mıydı?

Bilmiyorum. Kendimi müdafaa etmeye çalışırken yanımızda onlar tertibat almış olacaklardı, almışlardır muhakkak, yetişip beni kurtaracaklardı. Kurtarabilirler mi, kurtaramazlar mı...

Kurtarırlardı canım, nelerini duyduk

Hepsi mümkün.

Özkırımlı — Sizin şey tabii, kodamanları tanıyorsunuz, tanıdıklarınız vasıtasıyla ilişki kurdunuz.*

Tamam. Bütün bunları elde ettikten sonra, yahu dediler, hakikaten bu herifler Sabahattin Ali'yi kaçırmışlar mı ve her zaman için bunlar adam kaçırabiliyorlar mı? Her istedikleri zaman adam getirebiliyorlar mı? Biz tatbikat yaptıralım, dediler ve tatbikat kararlaştırıldı. Nam-ı diğer Vedat adında subay, Milli Emniyet'te çalışıyordu, hazırlandı.**

Peki, şimdi şöyle bir şey var: Aziz Nesin Tan'da çalışıyor, siz Tan'da çalışıyordunuz, sizi hemşerisi olarak biliyor ve Aziz Nesin olarak tanıyarak...

Soyadımı bilmiyor.

Bilmiyor, Aziz Nesin zannederek...

Zannediyor.

Zannederek, solcu bir yazar olarak size dökülüyor, içini açıyor.

Üstelik hemşerim.

Hemşerinİz.

* Bu olayı aktardığım Aziz Nesin, Ahmet Çatalça'nın kendisini Harbiye'de tutuklu bulunduğu sırada tanıdığını, böyle bir yanılmanın olanaksız olduğunu söyledi. Ayrıca Bilaloğlu'nun da Ahmet Çatalca'yla hemşeri olduklarını belirttiği gözönüne alınırsa öykünün bu bölümüne inanmak güçleşiyor.

* Bu soru, Aziz Bilaloğlu'nun Milli Emniyet'le ilişkisini belirlemek için soruldu. Daha önce sohbet sırasında, Milli Emniyet'in kodamanları arasında dostları bulunduğunu, onlarla sık sık görüşüp konuştuğunu söylemişti.

** Milli Emniyet'ten Zeki Kayraklı mahkemedeki ifadesinde Bulgaristan'a adam kaçırdığı ihbarı üzerine Ali Ertekin'i takip ettiğini, daha sonra bu işle Cemal'in görevlendirildiğini söylemiştir. Ali Ertekin ise itiraz ederek, Vedat adıyla tanıdığı Cemal adlı kişiyi kendisine Ahmet Çatalca ile Aziz Bilaloğlu'nun tanıttığını belirtmiştir.

Özkırımlı — Ve bir de şeye girmek istiyor, polise girmek istiyor.
Emniyette çalışmak.
Ha, emniyete...
Zaten beni onun için arıyor. Emniyete girmek hususunda bir gazetecinin...
Forsu var.
Emniyet mensupları üzerinde etkisi olacağı için benden yardım istiyor.
Yani o öldürüldüğünü bilmiyordu.
Hayır bilmiyordu.
Bilmiyordu.
Bilmiyordu, ben de zaten uzun zaman, ta mahkemeler başlayana kadar öldürüldüğünü bilmiyordum.
Peki, o tatbikat(ı) yaptınız.
Evet.
Yani yaptırdı Milli Emniyet'teki bazı zevat.
Evet.
Ta Sabahattin Ali'nin, o öldürüldüğü yere kadar mı gittiler, yoksa Bulgar hududuna kadar mı? O Vedat veyahut öbürüyle beraber gittiler.
Şimdi, tatbikat yaptırdıktan sonra, tatbikatın maksadı zaten şu...
Adam kaçırıp kaçırmadığını anlamak.
Adam kaçırıp kaçırmadıkları ve Sabahattin Ali'yi de kaçırıp kaçırmadıkları palavra mı, değil mi? Hakikaten bunlar bu işleri yapabiliyorlar mı, yapamıyorlar mı? Bunu anlamak için, bir de tatbikatı yaptıralım, dediler. O zaman şeyi, Ali Ertekin'i, Cemal'le tanıştırmak gerekti. Onu da ben...
Siz sağladınız. (...)
Ve tatbikatı yaptırdık. Dediğim gibi, şimdi daha tamam olsun, Ali Ertekin, bu tatbikatı yapabilmek için, tabii para almayı şey etti...
Amaçlıyor.
Ama tatbikat diye değil de...
Anlıyorum.
Bir Türk subayı, Rusya'ya meyilli ...
Kaçacak.
Ben de komünistim
Evet.
O Türk subayı da komünist. Askeri planlarla Rusya'ya, Bulgaristan yoluyla kaçacak. Ali Ertekin, ben, bunun kaçırılmasını istiyoruz.
Kaç para alacak Ali Ertekin ?
Hatırımda değil, fakat alacak. Bizim maksadımız, yalnız tatbikat yaptırmak. Hakikaten on bir kişiyi o zamana kadar kaçırmışlar mı Bulgaristan'a, kaçırmamışlar mı? Bulgaristan'dan adam geçirip, burada muhtelif yerlerde gezdirip tekrar iade etmişler mi, etmemişler mi?
Özkırımlı — Bu Osman'la İbrahim.
Osman'la İbrahim'le münasebeti olan, münasebet kuran da Ahmet Çatalca, Silistireli olduğu için. (...) Tatbikatı yaptırırken, biz Boğaz'da Ali Ertekin'le, daha önceden anlaştığımız veçhile, sabahın erken saatinde... İlk vapur ne zaman? Altı sıralarında...
Altı, altı onbeş, Boğaz vapuru.
Hah...
Kanlıca'da.
Buluştuk Üsküdar'da. O daha önceden geldi. Üsküdar'da buluştuk.
Yeni Mahalle'den geliyor, Üsküdar'a uğruyor.
Ben Üsküdar'dan vapura bindim. Geldik. Cemal de Eminönü'ndeki saatin altında (...), buluştuk. Önceden Ali Ertekin'in isteği üzerine Cemal'e de Ali Ertekin'e de Trakya mahalli elbiseleri sağlanmıştı. Köylü elbiseleri. Çünkü (...) Trakya'da kimsenin dikkatini çekmemeleri için. Cemal'de de bir çanta vardı sırtında, güya askeri planlar vardı. Ali Ertekin'le, ben, bunları tanıştırdım. Yine Ali Ertekin'in önceden yaptığı teklife göre, Cemal'le ikisi Sirkeci istasyonuna ayrı ayrı yollardan gideceklerdi. Biletleri önceden Milli Emniyet tarafından alınmıştı. Ali'ye de, Cemal'e de biletleri verilmişti ve ayrı ayrı kompartımanlara oturacaklardı trende. Nitekim öyle oldu. Ahmet de arkadan istasyona doğru yürüdü. Bunlar Sirkeci'de vapura, şey pardon, trene bindiler, ayrı ayrı kompartımanlarda Trakya'ya hareket ettiler. Halbuki bilmiyordu ki Ali Ertekin, aynı trende Milli Emniyet'in vesaire ilgili elemanları muhtelif kompartımanlarda yerleşmişlerdi. Trakya'da inecekleri yerlerde de tertibat alınmıştı. Ali Ertekin'in isteği üzerine Kırklareli'ne yaklaşınca köprüde tren yavaşlıyordu, o zaman trenden atlayacaklar. Şehre kadar girmeyecekler ve şeye doğru,
sınıra doğru,
hududa doğru şey edecekler, gidecekler. Nitekim böyle yapıldı, ancak sınıra yaklaşınca, derhal, güya alakâlılar bunları görüyorlar, yakalıyorlar. Ali Ertekin yakalanıyor, Cemal'se, bizim Bulgaristan yoluyla Rusya'ya,
kaçacak olan,
kaçıracağımız adam yakalanamıyor, çünkü o Milli Emniyet'in adamıydı zaten, yakalanama-

mış oluyor. Ve böylece yakalandı Ali Ertekin, İstanbul'a getirildi, İstanbul'da sorguya çekilmeye başlandı.* Ali Ertekin'in bildikleri, söyleyebilecekleri, ifşa edebilecekleri, zaten benim tarafımdan, önceden kendisinden öğrenilmişti. Sabahattin Ali'yi nasıl kaçırdıkları, daha önce on bir kişiyi nasıl kaçırdıkları, Bulgaristan'dan nasıl adam getirdikleri vesaire, vesaire.

Özkırımlı — Şimdi, Sabahattin Ali'nin kamyonuyla gitmişler. Öyle mi?

Evet, evet.

Özkırımlı — Yani Ali Ertekin'in anlatması.

Evet

Özkırımlı — Mahkemede anlattığı gibi.

Tamam, orası doğru, yalnız, Ali Ertekin'in yanlış söylediği, burada Milli Emniyet tarafından sorguya çekilmeye başlandığı zaman, tehlikeyi hissediyor ve diyor ki «Evet.» Önceleri inkâr ediyor, sonra Milli Emniyet benden aldığı bilgilere dayanarak kısım kısım, bölüm bölüm, Ali Ertekin'e sorgular soruyor, sorular soruyor. Tabii şaşkına dönüyor Ali Ertekin. Aldığı eşyaya kadar, biz hepsini öğrenmiştik. Gözlüğü, fotoğraf makinesi, vesaire vesaire. Nihayet, biraz da arada sırada sıkıştırılınca hepsini söylemek zorunda kalıyor. Ancak o esnada kurtuluşu, «Evet kaçırdım amma, ben vatanıma, milletime karşı bu şekilde davranan bir komünisti sağ bırakamazdım. Milli hislerim galeyana geldi ve öldürdüm.» Bu şekilde kendini, suçunu hafifletmeye çalışıyor. Ve tatbikat mahallinde gidip

Hakim şeyinde, nezaretinde.

yapılıyor, ceset bulunuyor, işte ondan sonra bildiğiniz hadiseler.*

Özkırımlı — Peki o ceset bulundu, teşhis ediliyor, getiriliyor İstanbul'a falan, mezarı belli değil, nereye gömüldü yani?

Orasını bilemem.

Özkırımlı — Hiç bilinmiyor değil mi?

Orasını bilemem. Yalnız benim, bu adam, Milli Emniyet'te, «milli hislerim galeyana geldi de öldürdüm, yoksa Bulgaristan'a,

kaçıracaktım,

kaçırmadım. Hudut boyunda öldürdüm» demeye başladıktan sonra da, Milli Emniyetçilerle şahsen ayrıldığım bir nokta-i nazar vardı: Yeşil Pusula.

Özkırımlı — Evet, ben onu soracaktım zaten.

Yeşil Pusula. Ben Sabahattin Ali'nin öldürüldüğüne uzun müddet kani değildim. Hududu, bu herifin hududu geçirdiğine, hududun ötesinde bıraktığına kaniyim. Milli Emniyetçilerle zaman zaman, bu konuda çelişkiye düştük. Ben, hayır kaçırdılar, diyordum. Onlar, Ali Ertekin'in son iddiaları karşısında öldürüldüğü, öldürdüğü anlaşılan, diyorlardı. Hattâ o zaman Celal Koral vardı, şeyin, Milli Emniyet'in İstanbul Bölge Başkanı, onunla da bir gün konuşurken, «Öldürdüğü muhakkak» demişti ve «su yolcusu su yolunda gerek» filan.

Evet, su testisi su yolunda ...

* Bu olay mahkemeye çok başka biçimde yansıtılmıştır. Vedat'ın, asıl adıyla Cemal'in kaçırılışı 19 Kasım 1948'dedir. Hikâyeye göre, ikisi önce otobüsle Kırklareli'ne gitmişler. Tam sınıra yaklaştıkları bir sırada, Vedat su dökmek için uzaklaşmış ve dönmemiş. Bunun üzerine Ali Ertekin korkuya kapılarak İstanbul'a dönmüş. Ama korktuğuna uğramamış. Ancak bir ay sonra yakalanarak I. Şube'ye götürülmüştür. Yine mahkemede Ali Ertekin, Boğaziçi vapurunda eskiden tanıdığı bir Milli Emniyetçiye rasladığını, cinayetini ona anlattığını, onun da kendisinden Sabahattin Ali'nin eşyalarını getirmesini istediğini söylemiş, avukatı Emin Türkmen de bir dilekçe vererek müvekkilinin uzun süre Milli Emniyet'te çalıştığını öne sürüp gerekirse bu konuda gizli celse yapılmasını istemiştir. Savcı da bu isteğe uyunca gizli celse yapılmış, adı geçen Milli Emniyet görevlileri dinlenmiştir.

Oysa Aziz Bilaloğlu'nun anlattıkları, olayın çok başka türlü geliştiğini kanıtlamaktadır. Nitekim, ilgili tanıkların açık celselerde bu konuya ilişkin ifadeleri birbiriyle çelişmektedir. Üstelik Ahmet Çatalca, poliste alınan ifadesinin Ali Ertekin'in ifadesine uydurulduğunu iddia etmiştir. Berber Hasan'ın çırağı Süleyman da aynı şeyi söylemiştir. Sonra, Ali Ertekin, bir önceki notta andığım itirazında, yakalanma işinin yanlış anlatıldığını da belirtmiş, bunun üzerine avukatı gizli celse istemiştir. Ayrıca Ertekin'in ilk sorgusu da, görüldüğü gibi I. Şube'de 28 Aralık'ta yapılan değildir. Daha önce Milli Emniyet'çe sorguya çekilmiş, sonradan polise devredilmiş, belki de serbest bırakılıp yakalattırılmıştır. M. Ali Cimcoz'un, Filiz Ali Laslo'ya söylediğine göre de, I. Şube şeflerinden ünlü Parmaksız Hamdi, olaya önce Milli Emniyet'in karıştığını, kendilerine sonradan intikal ettiğini belirtmiştir.

* Aslında bilmediğimiz olaylar demek daha doğru. Çünkü olayın bu gelişimi mahkemeye hiç yansımamıştır. Bilindiği kadarıyla ilk keşif 9.1.1949 günü Kırklareli Sorgu Yargıçlığınca, ikincisi de 6.11.1949'da mahkemece yapılmıştır. Burada sözü edilen ilk keşif olabilir. Ya da hiç anılmayan daha önce yapılmış bir başka keşif.

Su testisi su yolunda kırılır,* demişti. Ama ben uzun müddet Sabahattin Ali'nin öldürüldüğüne inanamamıştım. Bir gün Türkiye'de şartlar elverişli duruma gelirse döneceği kanısındaydım. Ama zamanla ben de inanmak zorunda kaldım.

Özkırımlı — Hayır, demin sohbet ederken dediniz ki, bu yeşil mürekkeple yazılmış bir mesaj getiriyorlar Berber Hasan'a, paralarını alıyorlar böylece, kaçtığı belli oluyor. Ali Ertekin bana onun mesajını getirdiklerini söyledi dediniz.

Söyledi. Ahmet de, Ali de o mesajı getirdiklerini, yeşil pusulayı getirdiklerini söylediler. Ama getirmemiş oldukları sonradan...

Ama bir yeşil pusulanın geldiği de gerçek.

Özkırımlı — Söylenlyor yani, birkaç kişi söyledi.

Acaba şöyle olabilir mi Aziz Bey. Bu namussuz herif, belli yere kadar götürdükten sonra Sabahattin Ali'yi, artık Bulgar sınırındayız, Bulgaristan sınırına geçtik, burada dinlenelim. Sen üç adım yürü, neyse işte artık Bulgar milisi, polisi, şusu busu seni yakalar, sen de kendini belli edersin. Ben de dönüyüm, bana ver o zaman alacağım parayı, demiş olabilir mi? O yeşil pusulayı alabilsin diye, yani parayı. Çünkü bu herif para...

Para, evet, mümkün. Hattâ şu da mümkün. Sınıra kadar Ali Ertekin'i götürdükten sonra... **Sabahattin Ali'yi götürdükten sonra...**

Sabahattin Ali'yi götürdükten sonra, Sabahattin Ali'yi bekletirken, uykuya daldığı da anlaşılıyor, kendisi Bulgar hududu içinde temas ettiği kimselerle hemen bağlantı kurarak, işte Sabahattin Ali'yi getirdim, filan, şurada yatıyor, demiş olabilir. Belki Sabahattin Ali'yi, bunlar tahmin kısmı, gelip görün, teslim alın da demiş olabilir. Pusulayı da aldıktan sonra. Fakat geldikleri zaman Sabahattin Ali'nin ölüsünü bulmuş olabilirler. Çünkü Ali Ertekin daha evvel öldürmüş olabilir. Yalnız muhakkak olan şu ki, Milli Emniyet, bizim, yani benim bu işe el koymama kadar Sabahattin Ali'nin kaçırıldığını dahi bilmiyordu. ■

* Sabahattin Ali'nin öldürülüşünün adî bir cinayet olduğu, milli duygularla işlendiği kanısını güçlendirmek için basılan bir broşürün de bu cümleyle bitmesi ilginçtir. (Sabahattin Ali, Niçin ve Nasıl Öldürüldü, İstanbul, 1949).

ŞİİRLER

(DÜŞÜNCELER VE HARİTALAR)

Bir kere bile soramadan «Ben neyim?»
Sabah erkenden bandajın önündeyim
Neye ne kadar uzak neyin üstündeyim
Hayat ta bir çeşit bant üretimi
Ben hep aynı yerindeyim
— Sonuç peki?

(İnsan ilişkilerinde varolur)

Sonuç ne olacak?
Yapılmıyor bildiklerim bilinmiyor yaptıklarım
Varolmuyor umutlarım yaşanmıyor
kurduklarım
Benden on beş yaş ufaktır karım
Her yaştan sırayla altı da çocuk
Onlar benim için ben onlar için varım
— Sonuç peki?

(Özne her zaman bir nesne bulur)

Sonuç ne olacak?
Yaşları tam okumak yaşları
Ama işe yolluyorum çocukları
Yapanlar edinemiyoruz biz dünyayı
Ücret grev hep birer yalan
böyle böyle kabulleniyoruz bu hayatı
— Sonuç peki?

(Düşüncenin haritayla buluştuğu yerde)

Sonuç ne olacak?
Bir umut denebilir bugün
Ama mutlaka değişilir büsbütün
Yeniden sorduğumuz gün
«Nasıl bir dünya nasıl insanlar?»
Yeniden ilişmeli her şeye her gün
— Sonuç peki?

(Özgürlük zorunluluk olur)

ŞARKI

(Bu şarkı psikanalist yöntemin yaz günlerini şımarttığı zaman yazıldı
Etkisi utangaç makamı hüzzam dendi adı bir plak kılıfına kazıldı
Şimdi çalan odur bir mono pikapta içinde gövdelenen sessizliği)

Ben eski Nazilerden müzisyen Andreas
Bugün bambaşka bir Itrî belki de Brahms
Karım Refakat kardeşim merhum komünist Hans
Pişmanlıklarımdan mı yoksa içimdeki bu resonanz

Kitaplığımda tozlu Mein Kampf ansıtıyor Hitler'i
Dokuz yüz otuz üç ve güçlü Yeni Almanya ideali
Notaları toplamış o uçuk serüvenin besteleri
Pişmanlıklarımdan mı yoksa içimdeki bu resonanz

Yorgun bir İsviçre anısından Üsküdar'a gelişim
Kırk altı yıllarına rastlar Refakat'i sevişim
Seçim sonrası karışıklıkları ve Türkçe'yi öğrenişim
Pişmanlıklarımdan mı yoksa içimdeki bu resonanz

Upuzun bir demokrasi uyanışıdır bakınca ardından
Kulağımda Dede ağlardım yararlanıp karanlıktan
Ben miydim veryansın besteler yapan o deli partizan
Pişmanlıklarımdan mı yoksa içimdeki bu resonanz

AYRILIK

Yaşadığın kadarına bir dünya ayırıp
Geceye gündüz gibi başlamadın mı?

Hayatta eskileri yenilerle yad et
Bunca anıdan mekan edinmedin mi?

Kal ve her zaman hikayeni sev
Neden nasıl ayrılınır anlamadın mı?

Bu hayat bu aşkla bitmeyecek
Nice gülün sapını uzun koparmadın mı?

Bir beytin ortasında atıp şiiri
Farzet ki yenisine başlamadın mı?

Hükmettiğin bunca yılını Ahmet
Olmuşla olmamışa ayırmadın mı?

FAKÜLTE

— ODTÜ Mimarlık Fakültesi'ne...

Kimsenin kimseyi anlamadığı bu yerde
Başka dünyaların uyruğundayız hepimiz
Biz bir tek hayat yaşamıyoruz
Birinci yüz ikinci yüz üçüncü yüzlerimiz

Kızlar sigaralarıyla kantin gülleri
Anlaşılması kolay anlaşması çok zor
Vazgeçilmez entellektüel cilvelerinden
Korkunç bir hayalde yaşar gibiler
Güzel ve yakışıklı ama yabancı ve garip
Hep bir şey düşünüp durur erkekler
Eski günlerine birer yargıç gibi girip
Bir demli çayla deyimlenir fakülte kantini
Çözünür birden çayların şekerleri
Kahkahalarıyla bir kızın aklında Saint Exupery
Çok eksik hayatlarının bir köşesine
Mutlaka bir uzaklık koyarlar öğretim üyeleri
Bir de şaşkınlık yargılarında
Gökten hızla inerken çay odalarına

Ama her uyumsuzluğun somutunda
Türkiye bir yük omuzlarında
Yeni kimlikleriyle davranıyor öğrenciler
Kimisi bir sendika yoğaltıyor düşlerinden
Nesnesini kendisinde / Kendisini nesnesinde
Yeniden üretecek yeni kabullerinden
Her doğru daha başından yanlış çıkıyor
Başkaları duymayacak gibi yaşayan
En ilerici anında en çok gerici
Alışkanlıklarına tutkun öğretim üyesi

Kantinden siyaset forumlarına
Türkiye bir yük omuzlarında
Kimsenin kimseyi anlamadığı bu yerde
Bir tek hademeleri görürsünüz yeterince
Değiştirmek bu yolu açana düşer
Yol fakülteden dışarı uzandığında

Ben de bir şairim güya
Şiirin asyatik dallarında

Ahmet Güntan'la Şiir Üstüne Bir Konuşma

Birikim — Şiirin tarih içindeki gelişmesine bakıldığında, **alanının** giderek daraldığı görülüyor. Anlatı, dramatik şiir, bunlar hepsi şimdi düzyazının egemenliğinde. Şiirse sadece lirik olduğu sürece statü sahibi gibi —istisnaları var elbette. Sence bu sürecin —bu olguların— anlamı ne? Bu bir kaçınılmazlık mı?

A. Güntan — Şiir, tarihte uzun süre her şey olarak varoldu. Son rasladığım bir örnek verirsem: İkinci Beyazıt zamanında yazılan, musikiyle matematiğin ilişkisini anlatan **Beyanü'l Edvâr** adlı kitap kısmen manzumdu. Hattâ, I. Mahmud zamanı bestekârlarından Hızır Ağa, musiki teorisine ait bir kitabında, o sıralar yeni duyulan klavsen çalgısının Osmanlı için yadırgatıcı telâffuzunu bir beyit düşerek öğretmişti:

«Meyvenin olmuşuna herkes atar senki
Celadet eyleyüp dinle sen bu klavsenki»

Şiir, tarihte uzun süre her şey olarak varoluşunu korudu. Toplumların kendileri ve doğa hakkında çok az şey bildikleri çağlarda şiir —dinî bir temelde— dünyayı açıklayacak bir atmosfer, bir dayanaktı. Şair, «başağrılarının arasından» dünyayı yorumlar, bu yorumların doğaya ve topluma yansıtılması koşuktan geçerdi: Şairin mecazları metafiziğin öncülleriydi. Mitoloji aracılığıyla kendini, doğayı ve toplumu açıklayan bir sistem, doğanın kendisi olan bir **gerçek nizam** olarak sunuyordu. Böylece şairin teorik kurgusal araçları ile ulaştığı genel bilgi kendi öznelliğinin ürünü olsa bile, hayatın her alanını kendine nesne diye alabilen, bir anlamda, **nesnel** bir şiir vardı: Düşünüyor, öğretiyor, bilim yapıyor, hattâ siyasal savaş veriyordu.

Sonra bilim, şiirin üstlendiği bütün alanlara el attı, önce doğaya sonra topluma. Şiirin açıkladığını sandığı bütün nesnelerini ayrıştırdı, çözümledi. Doğadaki mistik **birlik** böylece dağılmaya başladı, metafizik maymun doğanın sırtından sahibinin (yani şairin ve kurgucu feylesofun) sırtına kaçtı. Şair artık «başağrılarının arasından» ürettiklerini doğaya ve topluma yansıtamıyordu. Şiir türleri teker teker saygınlığını kaybetti: Bilimsel olarak betimlenen bir hayatı betimleyici olamıyordu, bilime kulaklarını tıkadığı sürece dramatikliğini sürdürdü. Bilimin getirdiği yeniliklerle genişleyeceğine, liriğin neredeyse kendiliğindenci imgelemine sığındı. Şiir şairine hapsoldu. Bilimi konu edinenler bile onu lirik bir dayanak, bir mit olarak kullandı. Nasıl şimdi Türkiye'de Marksist tarih bilimini açıklamayı üstlenen şairler varsa, eskiden İngiltere'de Newton'un Optik'ini anlatan şairler vardı. Bu umutsuz girişimlerle alanını yeniden tanımlamayan şair, toplumun ona ayırdığı alan içinde kaldı. Robert Frost'un deyişiyle şiir suluboya tekniğinin lirizmine geldi. Halbuki, örneğin Divan şiiri basbayağı yağlıboyaydı.

Bu bir kaçınılmazlık, evet. Ama büsbütün umutsuz olmamalı yine de. Çünkü, salt şiirin alanının daraldığını söylemek yalnış olur, şiir bir dönüşüm geçirdi. Nesnesine bağlılıkları, nesnesiyle arasındaki düzen —bu kökten etmenler değişti. Onun için şiirin, bu dönüşümün bilinciyle sınırlarını yeniden üreteceğini umabiliriz. Bunu beceren tekil şairler varsa da, genel olarak şiirin önündeki gündem o uslanmaz metafizik maymunu bir daha almamak kaydıyla sırtından kovalamaktır.

Şiirin liriğin dar alanına kısılıp kalması, nesnesini dönüşümünde yeniden tanımlayamaması, nesnel dünyanın açıklanmasını üstlenen bilimle ilişkiler üreteceğine bilimin ona ayırdığı alanla yetinmesine yol açmıştır. Aslında liriğin de temelleri o kadar dar değil. Bireyin de bilimi yapılıyor. Şair yeni bir sentezle statü kazanmak istiyorsa, işe yağlıboya gibi hazırlanıp, suluboya gibi dökmeli, bu cambazlığı becermelidir.

Birikim — Buna bağlı olarak, bugünün şairi, toplumun şiire ayırdığı bir **şiir dünyası**, böyle bir özel mekân içinde mi gezinmeli?

Yoksa bütünüyle dünya hâlâ şiirleştirilebilir mi? Öyleyse, nasıl? Nesnelleşen hayat/öznelleşen şiir —böyle bir kutuplaşma var mı sence?

A. Güntan — Bilim, şairin üstlendiği dünyayı ayrıştırdıkça şairler kızdılar. İngiliz şairleri Newton'a gökkuşağının mistisizmini yıktığı için kızdılar. Ahmet Haşim gerçeği olduğu gibi gösteren güneş ışığını değil, imgelemini çalıştıran ay ışığını yeğlediğini söyledi: Tül perdesine bağlandı. Ama Paul Nizan'ın feylesoflar için söylediğini şairler için söylersek: «İnsanlar aldatılmayı sevmezler; onlar, yaptığı işin erdeminden dolayı bir şairin dünyanın sekizinci harikası, hattâ saygıdeğer bir insan olduğuna bile inanacak kadar bön değillerdir.» Dünyayı şiirleştiremedikçe şairle bilim arasındaki sınır kalınlaşıyor. Öznelleştikçe de etkinliğini yitiriyor. Ben hâlâ bana şair dendiğinde «deli» denmiş gibi irkiliyorum. Bir şiiri kâğıda geçirirken birisi görse suçüstü yakalanmış gibi kıpkırmızı oluyorum. Aslında bu utanma nesnelleşen hayat/öznelleşen şiir kutuplaşmasından geliyor: Ben o anda çok öznel bir iş yaptığım için görülmek istemiyorum.

Fakat bu kutuplaşma, bilimin doğayı ve toplumu **mutlak** olarak değil de teorilerden giderek açıklamasıyla belli bir örtüşme kazanan bir kutuplaşma. Bugün bilimci de tıpkı şair gibi imgesel bir süreçte çalışıyor. Şairin de teoriye bağlılığı, teorik çalışma gerekliliği azalmadı; ama şairin teorileri «başağrılarının arasından» değil, çok hareketli ve gerçekliğe bağlı bir süreçten çıkmalı. Halbuki o, bilimsel aygıtlara muhtaç olduğunu pek düşünmüyor. Artık dünyayı tanrı adına şiirleştiremediği için ya şiir adına şiirleştiriyor, ya da yeni çağdaş dinler buluyor.

Ahmet Haşim'in tül perdesi iyice tozlandı. Şair, şimdi kendini yeni bir dünyaya göre yeniden tanımlamalı. Bilimden kendini açıklayabileceği kalıplar, fanteziler, mitler, daha doğrusu kendisini **gerçek** diye sunan konular değil, yöntemler edinmeli. Şiir okuyarak şiir yazmanın zamanı geçti, bugün matematikle ilgilenen kaç Türk şairi var? Sonra, modern toplumlarda şair, hayat deneyimlerini bir Karacaoğlan, bir Nedîm gibi serüvenlerle zenginleştiremiyor. Çünkü serüvenler daha çok toplumsal güçler arasında siyasal düzeyde oluşuyor. Belki de buna dayanarak sanatçı için «okuyarak yaşamak» diye çok boyutlu bir kavram önerebiliriz. Okumadan, teorilerden gitmeden toplumu anlamak ve anlatmak imkânsız. Ben hayatımın bütün dönüm noktalarında birer yazılı metin görüyorum, yine de okuyarak yaşayabilmeyi öğrenebildiğim şüpheli.

Şiir de şair de, bugün dünkünden değişik konumlarda. Şiirin kaybettiği alanları yeniden elde etmesi imkânsız bir girişim. Dünya artık şiirleştirilemez, ama şiir dünyalılaşıyor. Şiir, bilimle ilişkilerini geliştirerek yeniden ürüyor, böylece kendine bir **indirgenmezlik** kazandırıyor. Hilmi Yavuz'un 'Doğu Şiirleri' teoriye indirgenemez, ama teorik olmasaydı 'Doğu Şiirleri' olmazdı. Şiir kendini yalnız kendiyle tanımlayamıyor.

Görülüyor ki şairin çok özel bir şiir dünyasında gezinmesinden yana değilim, ama şiirin görevini de abartmayı doğru bulmuyorum. Sonunda roman yazmaya kalkan şairleri de çok iyi anlıyorum. Yine de toplumun şiire ayırdığı yerde gezinen şaire hoşgörüm yok. Benim bir arkadaşım vardır. Ben bir zamanlar ona, toplumun şiire verdiği görev duygudur şiir duyguyla yazılmalı, diye saçma sapan bir şey söylemiştim. O sırada sokaktan bir atlı araba geçiyordu. «Bak» dedi, «adam arabasına bile kalp resimleri çizmiş, siz bu adamlara hâlâ duygu şiirleri yazıyorsunuz.» Ben olsaydım o kalp resimlerini düşünceme kanıt sayardım. Kaba ampirizmin çözebileceği hiçbir şey yoktur.

Birikim — Gene buna bağlı: Marksist dünya görüşünün bütünlüğü içinde şiirin niteliği ne olur? Şiir şimdiye kadar mitle yakın ilişki içindeydi. Marksizmin ise mitolojiye karşı (mı?). İlle propaganda olması gerekmez, başka kuruluklara da düşmeyen, ama Marksizmin insanlığa getirdiği aklın uzağına da kaçmayan şiir yazılabilir mi?

A. Güntan — «Pasolini'nin Külleri» adlı şiirimde imge olarak kullanmıştım. Kaçak serf, toprağından kaçmış feodal bir insandır. Ama kente geldiğinde bir süre «düzenden kopmuş» bir niteliğe sahiptir. Ta ki bir Loncanın bünyesine girinceye kadar. Loncaya girdi mi, yine feodal oluşuma uygun bir nitelik alır. Aynı mantığın değişik bir uğrağında kendini olurlar.

Türkiye'de de olan budur. Bizde bir gelenek vardır, ilericiliğin nesnesi her zaman kendisi olmuştur. İlericiler kendilerini yeniden

üretecek ideolojiler ararlar, görünüşte ileri cidirler, ama düzenin temel mantığından ayrı değillerdir. İttihat ve Terakki'yi bir düşünü Günümüz toplumcu ilerici hareketinin bu gelenekten pek bir ayrılığı yok. Halbuki Marksistlerin nesneleri toplumdur, toplumu yeniden üretecek ve düzenin mantığını sıfıra «müncer» edecek yeni bir mantıkla yola çıkarlar. Türkiye'de toplumsal düzeyde büyük dönüşümler izliyoruz, ama aynı mantığın üzerine değişik bilgiler yükleyerek **değiştiğini** sanan toplumcu cephede bir değişiklik yok. Kaçak serf örneği sürdürülürse, sosyalist parti ve hareketlerimizin sorunu da buradan başlıyor: Feodal loncalar mı olacak, yoksa değişik bir toplumsal bünyeyi getirecek manüfaktürler mi? Bu konumuz şiirde de hiç farklı değil.

Şimdi, şiir ve mit dünyanın dinî temelde açıklandığı sıralarda birbirlerinden ayrılmazlardı. Mit dünyayı açıklayıcı bir ideoloji olarak şiirle birlikteydi. Şiir bilime bağlanmadığı sürece mite bağlıydı. Şiiri bilime bağlayalım demekle de pek öyle her şey hallolmuyor. Bugün Türkiye'de klasik anlamda mitle şiir yazanlar var, kendi tarihimizi mitleştirenler var. Bunların yanında, herşeyin kolay olmadığı buradan belli ki, Marksist tarih bilimini bir mit olarak görenler var. Dünyayı ideolojilerle değil bilimle açıklayan bir dünya görüşünü kendi liriği için kullanan şairler var. Slogancı, propagandacı şiir de böyle doğuyor. Ben sanmıyorum ki, bu şairler bilgisizliklerinden bu yanlışa düşüyorlar. Tersine Marksizmin insanlığa getirdiği akıl onların umurunda değil. Tam geleneksel aydın yönsemesiyle Marksizmi kendilerini yeniden üretebilecekleri bir ideoloji olarak gördüklerinden, Marksist toplum açıklamaları onlar için birer mit. Şiirin indirgenmezliğine aldırmıyorlar, nasıl eskiden tanrısal temellerde şiirleştirilliyorduysa, şimdi de Marksist ideolojik temellerde. Halbuki Marksizm ideoloji değil, mitlerin tümüne karşı. Türkiye toplumunu açıklamak elbette bilimin olduğu kadar şiirin de görevi, ama bunu mit karakterli kelimeler ve sloganlarla bilimin yaptığını çarpıtarak yapmak şiirin görevi değil. Nazım Hikmet'in «Biz tarihin çizgilenmiş sesiyiz» dizesini ilerde kimse anmayacak, çünkü bugün tarihte öyle «çizgilenmiş» bir ses olmadığını biliyoruz. Ama Nazım'ın rubailerindeki diyalektik daha yıllarca hayranlıkla okunulacak, beğenilecektir.

Şiir ideolojilere bağlanacak yerde, bilime ideolojik saldırılara karşı durmalıdır. Sanırım burada şiirin, Marksist felsefeyle yakın ilişkisi vardır. Şiir, kendini hayatın altında ontolojik bir **bütünleyici** olarak değil, hayatın üstünde bir **bütünlenen** olarak görmelidir.

Bilim adamıyla şair arasında şaşılacak epistemolojik yakınlıkların görüldüğü çağımızda, Marksist şiirin önünde bir de yapı sorunu vardır. Bilimciyle birlikte şairin de tümdengelime bağlılığı artıyor. Türk şiiriyse omuriliği kırık bir şiirdir. Yapısı yoktur. teorisizliğin eklektizmi içindedir. Dilini tutmasını sevmez, bir dize tutturdu mu yapı mapı dinlemez, söyler de söyler. Ben, belki de mimarlık öğrencisi olduğumdan yapıya çok önem veriyorum. Şiir, basbayağı bir kurgudur. Ama Türk şiiri teorik tamamlaşmasını gerçekleştiremediğinden parça parça ve upuzundur. Bugün genç şair parçaları bütünleştirememenin sıkıntısını ve yalnızlığını yaşamaktadır. Egemen Berköz «Yalnızlıklar Yalnızlıklar» kitabının 30. sayfasında:

> «Dağılıyorum, biraraya parçalarını toplayın densizliğimin»

diyor. Genç şaire topluma bütünsel bakabilecek yöntem gerekli. Orhan Veli yöntemsiz olduğu için «Anlatamıyorum» diyordu. Çünkü gerçekliğe ancak parçaları bütünleştirerek tekabül olunabilir. Bu noktada önümüzde tuzaklar yok değil. Bunun en önemlisi eski mantığın üzerine yeni bilgiler ekleyerek yenilendiğini sanmak. Marx idealist kalıplarla Marksist şiir nasıl yazılır bizden öğrenebilirdi. Demir Özlü'nün bir hikâyesini hatırlıyorum: Adam kadına «Marksçıyım, diyorsun ama Kantçı kategorilerle konuşuyorsun» diyordu. Fikirlerimizin hareket mantığını değiştirmeden hiçbir şeyi değiştiremeyiz. Karşı mantığa yeni bilgiler yükleyerek ancak Marksizmi mit olarak alan şiirler gibi şiirler yazabiliriz.

Görülüyor ki şiirde yapı, teorik tamamlaşma ve mantık değiştirme olayları —bu yorucu savaş— yalnız şiirle çözülecek gibi değil. Şairin bilimsel çalışmalara hiç yabancı kalmaması gerekli. Türk şiiri ancak omurilliğini kurarsa kendini, sınırlarını yeniden üretebilir. Marksizmin insanlığa getirdiği akıl, diyorsunuz. Akılla zaten slogan şiiri yazılmaz. Şiir nesnesine bakışını yapısallaştırabilirse ancak kendine başka alanlara indirgenemez

bir özellik kazandırabilir. Tarihî maddeciliği yazmak şiirin görevi değildir, ama diyalektik maddecilik şiire geniş bir tarihî alan açar.

Marksist şiir hem bilimden yana, hem bilimden ayrı bir dengeyi kurabilirse kuruluklardan kaçabilir sanırım. Yapı ve omurilik sorunu gündemdedir, madem ki «öz biçimi belirler» masalına inanmak artık çok güçleştİ.

Yukarıdan beri söylediklerimi şöyle bir düşününce, sanatçının ne yüklü bir görevi olduğunu gördüm, ben ustamdan bu işi ırgatlıktır diye öğrendim, öyle sürdürmeye kararlıyım. Yukarıda söylediklerimi şimdiden becerdiğimi iddia edecek değilim. Becerirm, beceremem; eylemek söylemekten daha zordur. Sanatçılar eleştirmenleri ondan pek sevmezler. Yirmi iki yaşımla benden öncekİ toplumcu şairleri inkâr edecek de değilim. Tersine, şaşkınlık anlarımda hep onlarla hizaya gelirim. Ama Türkiye'de solun tarihî ayak bağları vardır, bunlarla mücadele etmeden, bunlarla ayrılıklarını açık açık belirtmeden değil şiirde, Türkiye'de köklü dönüşümler yapılamaz kanısındayım.

Kont Tolstoy, şüpheciliğinin tekbencilliğe vardığı sıralarda, başını anîden geri çevirir, imgelemi bu hıza yetişemeyeceği için **boşluğu** göreceğini sanırmış. Siz de başınızı hızla geri çevirin, bakalım o korkunç boşluğu görebilecek misiniz? ■

ŞİİRLER

BÖLÜNMELERE KARŞI BÖLÜCÜ ŞARKI

Seçkin Sümer'e

kısa kesin saygı duruşunu
anım size nasıl yol göstersin
ölmüş yüzüme bakın ve
yeniden-üretin teoriyi
bölücü olsun, çevresinde birleşilsin

çabuk bitirin gömme törenini
ikinci cilde yeni başlamıştım, kaldı
sayfayı kıvırmıştım, ordan devam edersiniz
toprak atmak mezarcının işi, siz artık gidin
anlamadığım yerlerin altı kırmızı tükenmezle
çizili

yüzüm **bu** dünyaya gömülü
gencecik yaşlı yaşım miladî
yine de inerken derinliğine toprağın
yükseltiden dönüyor da başım
yaşanmamış tarih-içinden görüyorum kendi
fosilimi:

«bu böyledir, arkadaş» diye yumrukluyor
masayı fosilim
özetler, aforizmalar, elkitapları...

bunlarla kavrıyor dünyayı fosilim
kullanarak o şaşmaz **büyük yöntemi**
yargılıyor ve veriyor sarsılmaz kararını
fosilim
biliyor ya «farklı bir hamurdan» yoğrulduğunu
tartışmıyor bu yüzden kararının doğruluğunu
«faşizm», diye adlandırıyor zorbalığın her
türünü
«ihanet» diyor düşünce ayrılığına
«ceza»yla cezalandırıyor yanılmaları
inandığı için örgütünün mutlak
yanılmazlığına
inanıyor bağlamından koparılmış alıntıların
müebbed doğruluğuna
ve yanılmaz kişiler olan klasikler adına
yıkıyor binlerce kez aynı ırmakta
politikanın bir uzantısı olmuş beynini
iki kurşun da o sıkıyor beynine Lenin'in
bir kez de o öldürüyor Lenin'i güzelim Lenin'i

.....

anım yok benim, geleceğim var
şimdilik ölmüş yüzüm tarihsiz talihsiz
uçarak üzerinden bölünmelerin
yeniden-üretin teoriyi
bölücü olsun, çevresinde birleşilsin

SAPMALARA KARŞI UMUT DOLU ŞARKI

burjuvazi benim!

öpüp gözlerinden üstünü örttüğüm
tutup ellerinden kendime çektiğim
sevgilim
burjuvazi benim!

ne kadar azdır birbirini gerçekten sevenler
birlikte üreterek sevgilerini gerçekleştirenler
akıllarıyla yüreklerini birleştirip bir «üçüncü
şey»e yöneltenler
birbirlerinin gözüne dimdik bakarak sevgiyle
sevdikleri bir mısrayı birlikte anıp
«ikimize bir aşk elbette yetmez» diyenler
yalnız kendi çocuklarını sevenler
onları nasıl anlar, nasıl sever
kafatasında iki kurşun olan vladimir
nadyejda'ya kızdıysa titredi diye kızmıştır

ve içlerinden biri yorulduğunda
öbürü nasıl üzülür, yitirdiği en değerli şeyidir:
eksikliğidir
kendi kendine yeterli olmayı ayıp sayan onca
saygın kişi
bu acıyı kimbilir kaç kez yaşadı
kimi dayandı buna
kimi dayanamadı, onların çatırdıları dinmedi
hâlâ

burjuvazi benim!
sevindiğim zaman, üzüldüğüm zaman
acıdığım zaman, yardım ettiğim zaman
öfkelendiğim ve hoşgördüğüm zaman
öpüp gözlerinden üstünü örttüğüm
tutup ellerinden kendime çektiğim
gözlerimi gözlerinden kaçırdığım zaman
gözlerime bak: burjuvazi benim

∴

intiharlar, inmeler, küsüp gitmeler
kıskanmalar, zorlamalar, kahrından ölmeler
bu hayat bizim değil, bu müzik, bu eller
bizim olan yalnız kurtarılmış beyin
hücrelerimiz
bu hayatı tarih yazar gibi yaşayacağız
ey «sanatların en yücesi olan yaşama sanatı»
seni kazanıncaya dek burjuvazi biziz:
marksistler

«Karanlıktan Yeni Aydınlığa Çıkmış Birinin Beceriksizlikleri» Üzerine

Asaf Savaş Akat, **Birikim**'in 35. sayısında yayımlanan «Sosyalist Toplumların Analizi ve Tarihî Maddecilik» adlı yazısının bir dip notunda, «Temel Kavramlara Yeniden Bakış» adı altında sunduğu hipotez önerilerini «karanlıktan yeni aydınlığa çıkmış birinin beceriksizce etrafını görmeye çalışmasına» benzetiyor.

Türk aydınının çalışma ve üretme imkânlarının yetersizliğinin bilincinde olarak, Akat'ın böyle bir alçakgönüllülük göstermesi sevindirici. Yalnız, yazının orasına burasına serpiştirilmiş bazı vurgulamalar bu alçakgönüllülüğe gölge düşürüyor.

Her şeyden önce, Türk bilim adamının, Türkiye dışındaki bilimsel hayatla ve yabancı eserlerle tanışıklığının yurt dışına yapılan gezilerde rasgele alınan birkaç kitap veya abone olunan birkaç dergi aracılığıyla gerçekleştiği bir ortamda, Althusser'i, Bettelheim'ı, Poulantzas'ı eleştirmesi garip bir davranış. Eleştiri, eserleri dünyanın her köşesinde ilgi bulan kişileri bir dergi makalesinde «çözümlemeleri beni hiç tatmin etmiyor» diyerek bir kalemde silmek olamaz. Kaldı ki eleştiren kişinin en azından eleştirdiği kişi düzeyinde ürün vermiş olması gerektiği gibi, eleştirilenin eleştirildiğinden haberi olması da gerekir. Şunu demek istiyorum. **Birikim** Türkiye'de çıkan ve Türk okuruna yönelik bir dergi olduğuna göre, eleştirilen yabancıların eleştirilere cevap vermesi imkânsız. Bilimsel tartışma açısından dengesiz bir durumun ortaya çıktığı açık. Ayrıca eleştirinin belli bir teorik içeriği ve bilimselliği olması gerektiğini söylemeye bile gerek yok.

4 Şubat 1978 günü, CERM'in (FKP'nin Marksist araştırma merkezi) Kasım 1978'de devlet konusu üzerine düzenleyeceği kolloky umun ön toplantılarından biri yapıldı. Aralarında Jean Ellelnstein, Guy Besse, Nicolas Pasquarelli, Ch. Buci-Glucksmann, Suzanne de Brunhoff, Maurice Decaillot, J. Pierre Delilez, Jean Lojkine, J. Paul Scot, Jean Suret-Canale, Georges Labica gibi, partili olsun veya olmasın Fransa'nın tanınmış sosyologlarının bulunduğu, katılanların en uzun boylu tartıştıkları eser, Poulantzas'ın «Crise de l'Etat» adlı ortak eserdeki makalesi oldu. Akat ise bu makaleye, bir dipnot arasında, «lâf salatası» diyerek değiniyor.

Ayrıca, uluslararası işçi sınıfı hareketinde, yanlış ve doğrularıyla, önde gelen kişilerden olan Trocki'den, yine bir dipnot köşesinde sözediş biçimi de Akat'ın işçi sınıfı hareketine bakış açısının garipliğinin bir göstergesi.

Yazının sonundaki başvuru listesinden anlaşılacağı gibi, Akat'ın yazısı mükemmel bir eklektizm örneği. Yabancı kaynaklı eserlerin üretildikleri sınıf savaşı ortamından soyutlanarak kullanılması başka bir sonucu getiremezdi.

Benim gördüğüm kadarıyla, Akat'ın yazısının her paragrafının üzerinde durulması gerekir. Bu kısa yazıda bazı temel kavramları ele alacağız.

DİYALEKTİK VE MONOD

Akat, «diyalektiğin bilimsel bir yöntem olduğuna inanmadığını» ve bu konuda Jacques Monod'nun fikirlerini paylaştığını yazıyor. Ayrıca üretim ilişkilerini tanımlarken bile «çağdaş genetikten» esinlendiğine göre bu konunun üzerinde durmakta yarar var.

Çağdaş biyolojide genel olarak iki akım gözleniyor bugün. Bunlardan birincisi bütüncü (integriste) akım. Bu akıma göre, organizma bileşenlerine indirgenemez. Bütüncü biyolojist, bir canlının davranışlarının, performanslarının, kısacası özelliklerinin moleküler yapısı ile açıklanamayacağını savunur. Ona

göre biyoloji fizik veya kimyaya indirgenemez. Çünkü, her düzeyde bütünleşme sayesinde, ögelerin bütünü olan sistem ögelerde bulunmayan özellikler kazanır. Açıkçası bütün, yalnızca parçaların toplamı değildir.

Karşı uçtaki öbür akım ise indirgeyici (reductionniste) akımdır. Bu akıma göre organizma bir bütündür ama yalnızca parçalarının özellikleri ile tanımlanabilir ve anlaşılabilir. İndirgeyici biyolojist organizmanın (veya bir sistemin) işlevlerini moleküler yapısı ile açıklamaya çalışır.

İki akımı özetleyecek olursak: Birincisi canlıları, yeryüzünü içine alan geniş bir sistemin (bütünün) ögeleri olarak tasarlarken, ikincisi her canlının oluşturduğu bireysel sistemlerle ilgilenir.

Biyoloji bilimindeki bu iki akımın taraftarları birbirlerinden kesinlikle kopmuş durumdalar. Bu kopukluk akademik tartışmaları aşmış ve fakültelerde iki ayrı bölümün oluşturulmasına kadar varmıştır. Örneğin, Paris civarındaki Orsay Fen Fakültesinde, bütüncü ve indirgeyiciler arasındaki uyuşmazlık, ikinci sınıfların iki dala ayrılmasına kadar varmış durumda.

«Canlıları niteleyen özerkliğin, daha doğrusu özbelirlenmenin (autodétermination) kaynağını moleküllerin yapısında aramak gerekir»[1] diyen Monod indirgeyiciler (hattâ aşırı-indirgeyiciler) arasında yer alır. Öte yandan, bu kutupsallığı aşabilen bazı biyolojistler, her iki okulun önermelerinin de bazı doğruları içerdiğini ve gerçek bilimsel davranışın iki okulun bir sentezi olduğunu kavramış durumdalar.[2]

Biyoloji biliminde ortaya çıkan bu kutuplaşmaya başka bilim dallarında da raslanır.[3] Bilim adamlarının genellikle iki ayrı konum aldığı gözlenir bu gibi durumlarda. Birincisi çelişkiyi polemiğe çevirен mekanist konum, ikincisi ise, çelişkiyi, iki terimini dönüştürerek, aşmaya çalışan diyalektik konum.

Bilimsel bir çelişki genellikle yanlış konulmuş bir sorunun göstergesidir. Çoğunlukla, deneysel veya teknik yetersizlikler giderilince bu çelişki kendiliğinden çözülür. Bazan da, biyolojide olduğu gibi, uzun sürelidir ve taraftarların diyalektik konum alamamaları ile sürüp gider ve sonuçta **yöntemin tutum** haline getirilmesiyle tıkanır kalır.

Akat'ın başvuru listesine aldığı Monod'nun eserinde iki düzey gözlenir. Birincisi yukarıda kısaca özetlenen polemikteki yerini belirleyen **anti-diyalektik bilimsel düzey,** ikincisi ise, Monod'nun Marksizme karşı çıktığı felsefe ve politika karışımı **ideolojik düzey.** Monod'nun anti-diyalektik (ve anti-Marksist) ideolojisi **felsefi kategori** ile **bilimsel kavram** arasındaki dar alanda (bilim ve bilimin felsefi yansıması arasında) ortaya çıkar: Diyalektiğin doğa bilimlerine uygulanamayacağını kendince saptayan Monod, aynı uygulanamazlığın tarih için de geçerli olduğunu ileri sürer.

Diyalektiğe karşı olmakla Marksizm'e karşı olmak arasında pek bir ayırım yapmayan Monod'nun fikirlerini paylaştığını söyleyen bir Marksist bilim adamının en azından dikkatli olması gerekir.[4]

POZİTİF TEORİ-NEGATİF TEORİ

Akat pozitif teori-negatif teori terimlerini Vergopoulos'dan aldığını söylüyor. Kimdir bu Vergopoulos her şeyden önce? Marksist kavram üretebilecek yetenekte biri mi? Kostas Vergopoulos Yunan asıllı bir araştırıcı olup, Paris-Vincennes Üniversitesinde ders verir. Tanıtma yazısını, üçüncü dünyacı ve Çinci tezlerin Fransa'daki liderliğini üstlendikten sonra, son çıkacak kitabını Fransız Sosyalist Partisinin ekonomik danışmanlığını yapan Jacques Attali ile birlikte imzalayan Samir Amin'in yazdığı, Akat'ın elindeki kitabında, Vergopoulos «çarpık kapitalizm» diye adlandırdığı bir kavram çevresinde Yunan tarım sorununun dününü ve bugününü inceler. Negatif ve pozitif teori kavramlarını da, son derece kısıtlı bir çerçevede, Neo-hellenistlerle Yunan Marksist'lerinin, Yunan tarımsal yapısında Osmanlı egemenliğinin kalıntısı olan «çiftlik düzeni» sorununa yaklaşımlarını ele alırken kullanır.

Öte yandan, bir cümle arasına sıkıştırılan bu negatif-pozitif teori terimleri yanında, bir Türk araştırıcısının Vergopoulos'da dikkatini çekmesi gereken başka şeyler de var. Örneğin, 71. sayfada verilen tabloda Ö.L. Barkan'dan alınan verilerin, Vergopoulos'un teorik geliştirmesine nasıl çarpıtılarak uygulandığı.[5]

Akat «doğal olarak hem negatif hem de pozitif ögeler taşıyan teoriye» örnek olarak

Kapital'i veriyor. Akat'ın **Kapital**'de pozitif ve negatif ögeler olarak sunduğu noktaların seçimi son derece anlamlı. Bunlardan yalnız bir tanesi üzerinde duralım. Akat'a göre «Marx'ın azalan kâr hadleri ve buhran teorileri, yazılalı yüz yılı aşmasına karşın, ne ampirik olarak ne de teorik olarak doğrulayamadığımız negatif teori örnekleridir».

Akat'ın sözünü etmek istediği herhalde Marx'ın «ortalama kâr haddinin **eğilimsel** düşüş yasası». Bu yasanın ne ampirik ne de teorik olarak doğrulanmadığını ileri sürüyor Akat. Marx'ın bu yasanın içine «eğilimsel» kelimesini koyması boşuna değil; sınıf savaşını hiçbir zaman gözönünden kaçırmadığının bir göstergesi. Marx «genel yasanın işlemesini engelleyen ve bazan etkisini tümüyle yok eden karşı etkilerin rol oynadıklarını ve böylece bu yasaya sadece bir eğilim niteliğini» verdiklerini vurguluyor.[6]

Sömürü oranının artması, ücretlerin düşmesi, sabit sermayenin değer yitirmesi, üretkenliğin artmasıyla bir fazla nüfusun ortaya çıkması, dış ticaret ve nihayet sermayenin hissedarlar arasında bölünmesinin önem kazanması Marx'a göre bu karşı etkilerin başlıcalarını oluşturur. Marx, ortalama kâr haddinin düşmesine karşı eğilim oluşturan bütün bu karşı etkileri burjuvazi ile işçi sınıfı veya burjuvazinin çeşitli bölümleri arasındaki sınıf savaşı açısından analiz eder.

Kapitalist üretim tarzının bu temel yasasının işleyişinin ampirik kanıtlarını bir doğa yasası saydamlığında görecek değiliz. Ama emperyalist dünyada olup bitenlere biraz yakından bakarsak, karşı etkilerin işlediği ve dolayısıyla yasanın da tüm geçerliliğini koruduğunu gözleyebiliriz.

Örneğin şu olguya bakalım. Amerikan sermayesinin dış yatırımlarında, Avrupa'ya yönelen sermayenin payı giderek artıyor. Bu pay 1955'de % 15,6'dan 1960'da % 20,5'e, 1965'de % 28'e ve 1970'de % 31'e ulaşıyor Ayrıca öbür metropoller arası yatırım eğilimleri de kuvvetleniyor. Öte yandan, Amerika'daki en yoğun üretim dallarından gelen bu sermayeler, Avrupa'da en yoğun dallara yöneliyor ve en ileri teknolojiyi kullanan sermayenin organik bileşiminin en yüksek ve dolayısıyla üretkenliğin de en yüksek olduğu dalları seçiyorlar.[7] İşte, emperyalizmin günümüzdeki bu özelliğini ancak sermayenin, ortalama kâr oranının düşme eğilimine karşı, emeğin üretkenliğine doğrudan bağlı nisbî artıkdeğeri artırarak bir karşı eğilim oluşturmasıyla açıklayabiliriz. Bu da sözü geçen yasanın geçerliliğini tümüyle koruduğunu gösterir.

Kapitalist üretim tarzının dününü olduğu kadar bugününü de analiz etmemizi sağlayan temel kavramlardan olan bu yasayı negatif teori diye niteleyen Akat'ın pozitif teoriye verdiği örnek de şu: «Rakovski'nin (...) Marx'ı maddeci tarih (ve toplum) biliminin kurucusu büyük bir bilim adamı olarak ele alıp, onun yazdıklarına mutlak doğru niteliğini atfetmediğini görüyoruz. Pozitif (eleştirel) teori yönünde önemli bir adım bu». Marksizmin mutlak doğru kategorisini içermediğini Akat'a öğretmek Rakovski'ye düşecekmiş demek.

AKAT VE RAKOVSKİ

Rakovski'ye göre (Rakovski'nin söylediklerini üstlendiğini açıkça belirtiyor Akat) «Sovyet tipi toplumlar geçiş toplumları değildir». Ya nedir? «Sovyet toplumlarının gelişimi (...) sosyalizmin amaçlarından farklı tarihî amaçları olan **sui generis** bir evrimdir». Bunu başkalarının görmesi neden güç? Çünkü «bizzat Marx'ın kendi kavramsal yapısı doğrusal bir evrim içeriyor». Rakovski'ye göre, nedeni tarih bilgisinin eksiklikleri. Akat'a göre ise Marx'ın diyalektiğine Hegel diyalektiğinin etkisi: «Diyalektik mantıkta çoklu ve doğrusal olmayan bir evrime yer olmadığı çok açık». İşte Monod'nun görüşlerini paylaşmanın Marksist toplum bilimciyi götüreceği yer.

Rakovski ile ilgili bölümün temel ögelerinden biri, «sosyolojik sınıf-tarihî sınıf» ayrımına Akat'ın kendisinin de katıldığını vurgulaması: «(...) Rakovski'nin tarihî sınıf için getirdiği ölçüt ise çok somut ve açık: **Sosyolojik sınıfların ideolojik ve politik örgütlenme hürriyetlerinin olmadığı bir toplumda tarihî sınıflar da yoktur.** Bu ölçütün bize ekonomik ve politik süreçler arasındaki özgül mekanizmaları ve politik düzeyin toplumsal belirlenmede özgül yerini kesinlikle sağladığına hiç şüphem yok.»[8] Toplumsal sınıfların böyle bir tanımına katılmasının, Türk toplumsal formasyonunu nitelendiren sınıf savaşı ortamında, Akat'ı nerelere kadar götürebileceğine geçmeden önce sözü uzunca bir süre için Poulantzas'a bırakalım:

«Marksist teorîde toplumsal sınıflar nedir?

1. Toplumsal sınıflar başlıca, fakat yalnızca değil, üretim sürecindeki, yani ekonomik alandaki yerleriyle belirlenen toplumsal birey topluluklarıdır. Ekonomik yerin başrolü oynaması, bunun sınıfsal belirlenmede yeterli olduğu sonucunu getirmemelidir. Marksizm için, bir üretim tarzında ve toplumsal formasyonda, ekonomik düzeyin gerçekten belirleyici rolü vardır: Fakat politik ve ideolojik düzeylerin, kısacası, üstyapının da rolü çok önemlidir. Gerçekten de, Marx, Engels, Lenin ve Mao toplumsal sınıfların analizlerine her kalkıştıklarında, yalnızca ekonomik ölçütlerle yetinmediler, açıkça politik ve ideolojik ölçütlere de başvurdular.

2. Marksizm için, toplumsal sınıflar, bir **tek** ve **aynı** hareket içinde, çelişki ve sınıf savaşı anlamına gelir: Toplumsal sınıflar **önceden** var olup **sonradan** sınıf savaşına katılmazlar. Toplumsal sınıfların böyle kavranması, sınıfların sınıf savaşından bağımsız olarak varolabileceği sanısını getirir. Toplumsal sınıflar sınıf pratiklerini, yani sınıf savaşını kapsarlar ve ancak **karşıtlıkları** içinde vardırlar.

3. Sınıfsal belirlenme, sınıfsal pratikleri —sınıf savaşını— kapsar ve politik ve ideolojik ilişkilere yayılırken, bireylerin toplumsal işbölümünde aldıkları nesnel, yani iradelerinden bağımsız, yerlerini işaretler. **Böylece bir toplumsal sınıfın, toplumsal pratiklerin bütünü içindeki yeri, yani politik ve ideolojik ilişkileri de kapsayan toplumsal işbölümünün bütünü içindeki yeri ile tanımlandığı söylenebilir.**[9] Bu anlamda toplumsal sınıf, toplumsal işbölümü içinde yapısal etkiyi gösteren bir kavramdır (toplumsal ilişkiler ve toplumsal pratikler). Bu yer **sınıfların yapısal belirlenmesini** kapsar; yani sınıfsal pratikler içinde yapının belirleyiciliğinin —üretim ilişkileri, politik ve ideolojik egemenlik/tâbiyet yerleri— varlığını kapsar: Sınıflar ancak sınıf savaşı içinde vardırlar.

4. Ancak sınıf savaşı olarak var olan sınıfların bu yapısal belirlenmesi, konjonktür içindeki **sınıfsal konumdan** (position de classe) ayrılmalıdır. Bu konjonktür, bir toplumsal formasyona özgü tarihî kişiliğin yoğunlaştığı alan, kısacası sınıf savaşının nesnel durumundan oluşur. Sınıflar belirlenmede politik ve ideolojik ilişkilerin önemi ve toplumsal sınıfların ancak sınıf savaşı olarak varoldukları üzerinde ısrarla durmak, sınıfsal belirlenmeyi sınıfsal konuma «voluntarist» biçimde indirgemek değildir: Sınıfların yapısal belirlenmesiyle, konjonktür içinde sınıfsal konumlarının biribirini tutmadığı durumlarda yukarıda söylenenin tüm önemi ortaya çıkar (...)

a) Bir toplumsal sınıf veya bölüm veya tabakanın, **sınıfsal belirlenmesi** tarafından sınıf savaşı ufku olarak çizilen **çıkarları** doğrultusunda sınıfsal konumu olmayabilir. Bu duruma tipik örnek olarak, çeşitli sınıf savaşı konjonktürlerinde burjuva sınıfsal konumu alan işçi sınıfı aristokrasisi verilebilir. Fakat bu durum, işçi sınıfının bu bölümünün burjuvazinin bir parçası olduğu anlamına gelmez: Yapısal belirlenme dolayısıyla işçi sınıfının bir parçası olarak kalır ve Lenin'in kendi terimleriyle, işçi sınıfının bir «tabakasını» oluşturur. Başka bir deyişle sınıfsal konum sınıfsal belirlenmeye indirgenemez (...)

b) Görüldüğü gibi, ideolojik ve politik ilişkiler, yani ideolojik ve politik egemenlik/tâbiyet ilişkileri de sınıfların yapısal belirlenmesini ilgilendirir: Dolayısıyla, sözkonusu olan, üretim ilişkileri içinde yalnızca ekonomik yeri ilgilendiren ve politik ve ideolojik ögelerin yalnızca sınıfsal konumu ilgilendirdiği bir somut yer değildir. Sözkonusu olan, eski ikircil bir anlayışa göre, bir yandan tek başına sınıfsal yeri belirten ekonomik «yapı», öte yandan da politik ve ideolojik alanları içine alan sınıf savaşı da değildir: Günümüzde de bu ikircil anlayış, sınıfsal durum (ekonomik) ve politik ve ideolojik sınıfsal konum ayrımı biçiminde ortaya çıkmaktadır. **Sınıfların yapısal belirlenmesi ekonomik, politik ve ideolojik sınıf savaşını zaten kapsar. Bu sınıf savaşı konjonktür içinde sınıfsal konumlarla ifade olur.**[10]

Burada sunulan analizin, Marksist gelenekte Lukacs'ın sürüklediği Hegelci şemayla, yani **kendinde sınıf** (sınıfın ekonomik durumu, sınıfların yalnızca üretim süreci tarafından nesnel belirlenişi) ve **kendisi için sınıf** (kendi sınıfsal bilincine ve özerk politik örgütüne sahip: Sınıf savaşı) ayrımıyla ilgisi yoktur. Bu aynı zamanda şunları getirir:

a) Üretim sürecinde bir sınıfın somut yeri, **zorunlu olarak,** bu aynı sınıfın yapısal belirlenmesinin bütününü **etkiler.** Yani bu somut yer, toplumsal işbölümünün politik ve ideolojik ilişkilerinde bu sınıfın özgül bir yeri olarak ortaya çıkar. Örneğin, ekonomik ilişkiler içinde bir işçi sınıfının varolduğunu söylemek, **zorunlu olarak,** bu sınıfın politik ve ideolojik ilişkilerde özgül bir yeri olduğu sonucunu getirir; ve bu, çeşitli ülkeler ve tarihî dönemlerde, bu sınıfın kendi «sınıfsal bilincine» ve özerk politik örgütüne sahip olmaması halinde de doğrudur. Bu demektir ki, bu durumlarda burjuva ideolojisinin etkisi altında olmasına karşın, işçi sınıfının ekonomik varlığı, «söylevdeki» burjuva niteliği delen, özgül politik, ideolojik ve maddî pratiklerle ifade bulur: Bu Lenin'in, yalnızca betimleyici bir şekilde, «sınıf içgüdüsü» diye tanımladığı şeydir. Elbette bunu anlayabilmek için, ideolojinin «fikirler sistemi» veya tutarlı «söylev» biçiminde kavranmasını terkedip, onu maddî pratiklerin bütünü olarak algılamak gerekir. Bütün bunlar bir tek şey demektir: **Sınıf savaşının, toplumsal gerçekliğin bütün alanlarında ortaya çıkması için, ne sınıfların özgül «sınıf bilincine» ne de bunların özerk politik örgütlerine gerek vardır.**[11]

b) Özgül «sınıfsal bilinç» ve özerk politik örgüt, yani işçi sınıfı sözkonusu olduğunda, devrimci proletarya ideolojisi ve özerk sınıf savaşı partisi, sınıfsal konum ve sınıf savaşı ortamında, sınıfların toplumsal güç olarak müdahele edebilmelerinin koşullarını oluştururlar.»[12]

Poulantzas'ın söyledikleri son derece açık. Akat ise, Rakovski'nin «elükübrasyonlarını» kendi üstüne alarak, düşünce sürecini bir kısır döngü içine kapatıyor: «Sosyolojik sınıfların» ideolojik ve politik örgütlenme «hürriyetlerinin» olmadığı bir toplumda tarihî sınıflar da olamaz Rakovski'ye (Akat'a) göre. Öte yandan, «tarihî sınıf» ise politik düzeyde bir «sosyolojik sınıfın» kendi sosyo-ekonomik çıkarlarının bilincine vararak bunları uygun örgütler aracılığı ile «akılcı» bir biçimde savunması ile tanımlandığına göre, Akat'ın söylediklerinin «tarihî sınıfın olmadığı yerde (ideolojik ve politik örgütlenme hürriyetlerinin olmadığı yerde) sınıf savaşı da yoktur» sonucuna varması kaçınılmaz.

Üstelik yukarıda sözü geçen «hürriyet ortamını» kimin getireceğini de anlamak güç. Kalkış noktası yanlış olunca, analizin sonunda hiç beklenmedik yerlere varılacağını Lenin kaç kez yinelemiştl. Akat'ın açmazı bu duruma yeni bir örnek: Sosyal-demokrasinin tarihî görevi işçi sınıfının sosyo-ekonomik çıkarlarının bilincine varmasını sağlayacak «uygun örgütlerini» kurabileceği «ileri demokrasi» ortamını yaratması değil mi? Önce adım adım tırmanan faşizm, adım adım aşağıya indirilecek (birdenbire düşüp bir yerini kırmasın diye), sonra 141, 142 kaldırılacak, sonra...

SOVYET TOPLUMLARI VE YENİDEN ÜRETİM

Akat «Sovyet toplumları yeni bir üretim tarzı mı?» sorusuna olumlu cevap verilmesi ihtimalini yüksek gördüğünü yazıyor. Bu sonuca varırken ileri sürdüğü kanıt «kendisini yeniden üreten bir yapı ile karşı karşıya olduğumuzun» açık olması. Üretim tarzı mı, değil mi? sorusunu, bu kanıtı kullanarak bir kez daha cevaplamıştı Akat, küçük üreticiliğin üretim tarzı olup olmadığı konusunda.[13] Küçük üreticilik kendini uzun dönemde yeniden üretemeyeceği için üretim tarzı olamıyordu. Akat'ın yeniden üretimden ne anladığına yakından eğilmek gerekiyor.

Ekonomizmden sıyrılmak çabasındaki Akat'ın şu sözlerine bakalım: «İşbölümü kavramında, ekonomizm sadece maddî hayatın yeniden üretimi için gerekli malların üretilmesini, yani salt üretim sürecini (ekonomik düzey) ele alır; toplumun bir bütün olarak üretilmesi için gerekli hizmetlerin üretimini, yani politik (militer) ve ideolojik süreçleri yok kabul eder. Halbuki iktisadî işbölümü ile top-

luma ait (societal) işbölümünün mutlaka ayırd edilmesi gerekir ve her ikisi de toplumun toplum olarak yeniden üretimi için gereklidir.»

Her şeyden önce, üretim süreci ekonomik düzeyle özdeş değildir. Yine Poulantzas'a kulak verelim: «Ekonomik alan, üretim süreci, bireylerin yerleri, sınıfsal dağılımı ve üretim ilişkileri ile belirlenir (...) Üretim sürecinde önce, genel olarak, insanın doğaya ilişkisini belirten emek süreci vardır. Ama bu emek süreci kendini her zaman tarihî olarak belirlenmiş toplumsal bir biçimde gösterir. Emek süreci ancak üretim ilişkileriyle bütünlüğü içinde vardır. (...) Öte yandan, üretim süreci teknolojik verilerle değil, bireylerin üretim araçlarına ve birbirlerine olan ilişkileriyle tanımlanır; yani emek süreci ve üretim güçlerinin (teknoloji de dahil) bütünlüğü ile. **Bu sonuncular ise her zaman üretim ilişkilerine bağlılıkları içinde gözönüne alınmalıdırlar.»**[14]

Yeniden üretime dönmeden, sırası gelmişken, Akat'ın üretim ilişkileri tanımını da aktaralım: «Üretim ilişkileri, üretim güçlerinin gelişme düzeyi (yani insanın doğa hakkındaki bilgisi, ya da teknolojisi) tarafından yapısal olarak (belirlenir)». Akat bu tanımı verdikten sonra ekonomizm umacısından uzak durmaya çabalar: «İktisadî işbölümünün nitelikleri bir toplumun etkinliğini ve uzun dönemde kendisini yeniden üretme potansiyelini verdiğinden toplumsal belirlenmede yapısal olarak özgül bir ağırlığı vardır».

Burada «iktisadî işbölümü» kavramından anlaşılan teknik işbölümü olmalı. Alıntıda görüldüğü gibi («toplumun etkinliği» türünden sınıfsal temelden uzak kavramlar bir yana bırakılırsa) teknik işbölümünün yeniden üretimin «potansiyel gücünü» oluşturduğu anlaşılıyor. Üstelik yukarıda yeniden üretime getirilen ikili tanım da burada yok. Üretim ilişkileri tanımını şöyle pekiştiriyor Akat: «Üretim ilişkileri ise bir üretim teknolojisinin işbölümü ihtiyaçlarına tekabül eden en etkin iktisadî toplumsal örgütlenme biçiminde fiilî üreticilerin yerini bize verir». Arkasından tarım teknolojisinde üretim ilişkilerini tanımlar. Ekonomizmden uzak durmaya çalışan Akat'ın bir türlü şu muzur şeyden yakasını kurtaramadığını görüyoruz: Tarım teknolojisine (karşı gelen) üretim ilişkileri... Bu uzak durma çabasını, bir şeyi kırk kere söylersen olurmuş misali, sürdürür Akat: «Onlara (ekonomistlere) göre teknolojideki değişim kendiliğinden (ya da volontarist bir sınıf çatışması ile) yeni üretim ilişkilerini ortaya çıkarır». Akat ise, çağdaş genetikle birleşip (?) «bunun yeni teknolojiye tekabül eden iktisadî örgütlenme biçimlerini (üretim ilişkilerini) kuramayan toplumların kendilerini yeniden üretmek imkânına sahip olmamaları, yani karmaşık bir deney ve yanılgı (trial and error) yeniden üretim sürecinde doğru (tutarlı) örgütlenme biçimlerinin bulunması ile gerçekleştiğini» düşünüyor.

Genetik tedavi yönteminin işe yaramadığı açık. Akat kendini ekonomizm belâsından uzak tutmaya çalıştıkça iyice içine gömülüyor: «Yeni teknolojiye tekabül eden etkin iktisadî örgütlenme biçimleri (üretim ilişkileri)». Bu cümleden daha «ekonomist» bir deyiş düşünemiyorum. Üstelik iktisadî örgütlenme biçimleri dediği şeylerin ne olduğunu anlamamız için parantez içinde üretim ilişkileriyle özdeş oldukları hatırlatılmış. Daha başka şeyler de var: «Toplumların kendilerini yeniden üretme imkânları», «yeniden üretim sürecinde doğru (tutarlı) örgütlenme biçimleri», v.b..

Ve en nihayet «yapısallık»: «Yapısallık, o üretim ilişkilerinin ortaya çıkacağının bir garantisi değil, sadece uzun dönemde üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki tutarsızlık nedeni ile o toplumun kendisini yeniden üretmekte güçlük çekeceğini söylüyor». Yapısal belirlenmenin özelliği, üretici güçlerin gelişme düzeyinin kendi ile tutarlı üretim ilişkilerini topluma doğrudan zorlamayışı, arada mutlaka başka bir unsurun var olması (sınıf savaşı)».

«Toplumun kendisini yeniden üretmesi» (devamı da var: Üretmekte güçlük çekmesi) gibi «Marksist» kavramları Akat'ın hangi genetik kitabında okuduğunu bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa, o da ancak verilmiş bir toplumsal formasyondaki egemen üretim tarzının yeniden üretiminden söz edilebileceği. Bu yeniden üretim son analizde toplumsal ilişkilerin genişletilmiş yeniden üretimidir ve yalnızca ekonomik düzeye özgü değildir. Toplumsal sınıfların genişletilmiş yeniden üretimi olarak kavranan yeniden üretim, sınıfsal belirlenmede rol oynayan politik ve ideolojik ilişkilerin yeniden üretimi anlamına gelir (Poulantzas).

Yeniden üretim hakkında şunları da ekleyebiliriz. Yeniden üretim kurulu düzenin devamı veya tekrarı değildir. Dolayısıyla, ele alınan toplumsal formasyonun şu veya bu niteliğini açıklamak için yeniden üretimin ihtiyaçlarına başvurulamaz. Terray'in üzerinde durduğu gibi,[15] **yeniden üretim bir amaç değildir.** Yeniden üretilen her şeyden önce bir çelişkidir. Yeniden üretimin sonucu hiçbir zaman bir zorluğu çözmek, bir çatışmayı ortadan kaldırmak değildir; tam tersine, yeniden üretim süreci sürekli olarak egemen üretim ilişkisini yenilediği ölçüde, onunla birlikte, ona bağlı çelişki ve sınıf savaşını da yeniler.

Yazının başında belirttiğim gibi, Akat'ın yazısında, bir içerik analizine malzeme olacak zenginlikte değinilmesi gerekli nokta var: Bettelheim konusu, mülkiyet ilişkileri, sosyalizm, devlet, v.b.. Bunları (seminerlerini izleyen bir kişi olarak görebildiğim kadarıyla) Bettelheim'ın ne olup ne olmadığı konusunda bir yazıda ele almayı düşünüyorum.

Son olarak, Akat'ın Sovyet toplumlarıyla uğraşacağına, Türkiye gerçeğinde önemli yeri olan küçük üreticilik üzerine başlamış olduğu (ve benim de Mülkiyeliler Birliği yarışmasına gönderdiğim yazıda yararlandığım) analizi sürdürmesinin hepimiz için çok daha yararlı olacağı kanısındayım. ■

[1] Monod, J., *Le hasard et la nécessité*, Sevil, s. 92, 1970.

[2] Nowinski, C., «Biologie, théories du développement et dialectique» in *Logique et Connaissance du vivant*, La Pléiade, 1967, Faure, J.P., La Pensée, Ağustos 1976; Guespin-Michel, J., «Le réductionnisme et l'intégrisme en biologie» CERM, teksir, 1977.

[3] Kişisel araştırma alanım olan «türbülanslı yanma» (turbulent combustion) dalındaki benzer bir kutuplaşma için, bkz. Galip, A., CERM, «Diyalektik ve Bilim» seminerine sunulan tebliğ, teksir, 1977

[4] Akat, diyalektiğin ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınması gerektiğini söylemekte haklı. Başvuru listesine eklemesi için iki referans da ben vereyim. «Sur la dialectique», Travaux de CERM (Balibar, Besse, Cotten, Jaeglé, Labica, Texier'nin katkıları) Ed. Sociales, 1977; Jaeglé, P., «Essai sur l'espace et le temps ou propos sur la dialectique de la nature», Ed. Sociales, 1977.

[5] Vergopulos, K., *Le capitalisme difforme et la nouvelle question agraire*, Maspero, 1977. Bu çarpıtmayı fark eden Oğuz Oyan'dır.

[6] Marx, K., *Le Capital*, 3. kitap, I. cilt, s. 245 (Ed. Sociales baskısı)

[7] Poulantzas, N., *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui, Seuil*, 1974.

[8] a.b.ç. (A.G.).

[9] a.b.ç. (A.G.).

[10] a b.ç. (A.G.).

[11] a.b.ç. (A.G.).

[12] Poulantzas, N., *a.g.e.*, s. 16, 17, 18, 19.

[13] Akat, A.S., «Geçiş dönemi toplumları için teorik bir çerçeve-I» *Birikim*, Mart 1976.

[14] a.b.ç. (A.G.).

[15] Terray, E., «De L'exploitation», *Dialectiques*, Sonbahar 1977

HAYRİ ERTÜRK

Feodal Ahlâk ve Eleştiri Ahlâkı

BİRİKİM'in Ocak sayısında, çok tartışılan ve edebiyatımızın kavgalı adlarından Attilâ İlhan üzerine, Sabit Kemal Bayıldıran imzasıyla bir eleştiri yayımlandı. Konusu Attilâ İlhan'ın, genellikle klasik Stalinist anlayışına ters düşen görüşlerinin mi, şiirinin mi, yoksa gezginci, «serüvenci», cinsel deneyimlere eğilimli özel hayatının mı eleştirildiği pek belli olmayan sistemsiz bir yazıydı bu. S. Kemal Bayıldıran'ın A. İlhan'ı sapma ve neredeyse sapıklıkla suçlaması; bize kişisel bir A. İlhan antipatisinden kaynaklanıp sosyalist bir eleştiri süzgecinden değil, feodal bir ahlâk anlayışının yadırgayıcı ve alışmadığı her şeyi dışlayan süzgecinden geçmiş gibi geldi.

Bir yazarı alıp eleştirmek, yerli yerine oturtabilmek elbette onu siyasal eylemleri, düşünceleri, dünya görüşü ve kişiliğini bir bütün olarak ele almakla mümkün. Bunların tümü, eleştirmenler ve eleştiriler için de geçerli. Bir yazarı ya da edebi eserleri eleştiren kişinin dünya görüşü, ahlâk anlayışı ve siyasal düşünceleri de aynı ölçü de önemli. Çünkü bir eleştiri, hangi dünya görüşüne dayanırsa dayansın, hiç değilse o dünya görüşünün iç mantığı doğrultusunda tutarlı olmak zorunda. Eleştiri, şüphesiz sahibinin dünya görüşünden kaynaklanan birtakım ölçülerden yola çıkmakla ancak belli bir nesnellik veya nesnellik görünümü kazanabilir. Sayın S. Kemal Bayıldıran'ın yazısında bu iç tutarlılık yok. Eleştirisinde kullandığı ölçüler kimi zaman feodal bir ahlâk anlayışından ödünç alınmışlar, kimi zaman da «doğru çizgi» diye, sanırız kendisinin inandığı, bizim yazı boyunca his settiğimiz ama bir türlü açıkça söylenemeyen, bir sol çizgiden alınmış (her iki konuya da birazdan daha derinlemesine değineceğiz). Bu işin bir yanı.

Bir diğer yanı da, eleştiride, dünya görüşü ne olursa olsun, inandırıcı olmak isteyen herkesin uymak zorunda olduğu noktalar. Eleştiri namusu ve eleştiri ahlâkı gibi ögeler. Bir yazıyı ya da yazarı manipüle ederek eleştirmek değil, onun şiirlerini ya da yazılarını karman çorman edip işine geldiği gibi birbirine ekleyerek değil (ki sayın Bayıldıran bu kolaylığa kaçmaktan kendini pek alamamış), metinleri kendi gerçek biçim ve içerikleri ile eleştiri konusu yapmak. Bu konuya da yaz süresince tekrar geleceğiz.

«Tanzimat'tan bu yana ilk sağlıklı aşk Nâzım'ın şiirinde dile gelir». «Yanlış aşk'ı işlemek de Attilâ İlhan'a düşer». Sağlıklı ve sağlıksız aşklar konusu, Bayıldıran'ın kesinkes, bu budur türünden, söyleyip sonra da atladığı bir konu. Sağlıklı aşk ne, sağlıksız aşk ne pek açık değil. Sağlıklı aşk ile yanlış aşkın tanımlarını yapmak mümkün mü? Kanımızca değil. Çünkü sağlıklı aşkın ne olduğu, ne olması gerektiği, toplumdan topluma, çağdan çağa değişen bir olay. Kendi yazısında bile sayın Bayıldıran, örneğin eşcinsel ilişkilerin belli bir tarih kesitinde rahatlıkla işlenebildiğini söylüyor. Gene tarih içinde, eşcinsel ilişkilerin, ensestin (yakın akrabalarla cinsel ilişkilerin) doğal ve «sağlıklı aşk» sayıldığı, giderek desteklendiği, artık bilinen bir olgu. Cinsler arasındaki ilişkilerde de üstünlük durumu toplumdan topluma (üretim biçimi ve üst yapısıyla bağlantılı olarak) değişebilmiş bir başka olgu. Kısacası «sağlıklı aşk» tanımı belli, evrensel, toplum ve tarih üstü bir kategori değil. Aynı şekilde «yanlış aşk» da öyle. Sayın Bayıldıran'ın belki var olduğunu sandığı «sosyalist sağlıklı aşk» da öyle. Sovyetler Birliğinin «sağlıklı aşkı» ile Çin'in «sağlıklı aşkı» ve Batı Avrupalı toplumcuların «sağlıklı aşk» anlayışları birbirlerinden oldukça farklı.

Freudianizmin, kanımızca çok doğru öneri ve katkılarının yanında, temelde yanlış bir varsayımı ve anlayışı var. Cinsel töre, anlayış

ve kategorileri evrenselleştirmek. Özellikle ataerkillikle cinsler arası yeni ilişkiler düzeninde bocalayan, kapitalist bir altyapı ile katolik bir üstyapı arasında bocalayan Batı Avrupalı'nın (bu Batı Avrupalı küçük burjuva, büyük burjuva ya da katolik inançlı bir işçi de olabilir) cinsel sorunlarını, hastalıklarını ve cinsel anlayışını evrenselleştirmek. Freud'un bunlardan evrensel kategorilere ulaşması. Sosyalist dünya görüşüne ters düşen ve eleştirilmesi gereken bu klasik freudianizm, yoksa cinsel olanın yadsınması değil, Sayın Kemal Bayıldıran freudianizmi yadsıdığını üstü kapalı belli ederken, evrensel bir cinsel anlayıştan hareket ederek onunla aynı yanlışlığa düşmüş. Sayın Bayıldıran'ın evrensel cinsel ahlâkı yalnız bununla sınırlı kalmıyor. Cinsel ilişkiler düzeyinde de sapık olanla sapık olmayanı ayıklayıp, kesip biçmek çabasında: «Burada değişik bir sapıklıkla karşı karşıyayız: Dudak ve ağız mukozasının cinsel kullanılışı». Bayıldıran, kendisine ve bir ölçüde toplumumuza özgü bir ahlâk anlayışını evrenselleştirmek istemiş. Belki de kendi algılamasında «yoz batılı kentsel» saydığı bir ahlâk anlayışını, temiz saydığı bir kırsal feodal ahlâk anlayışı ile karşılaştırarak, sonuncusunu «sosyalist bir cinsel ahlâk» ile özdeşleştirmek yanılgısına düşmüş. Oysa cinsel ilişkilerin biçimlerine getirilen yasaklamalar, egemen sınıfların gelişmiş kapitalist ülkelerde bile tam olarak vazgeçemedikleri birer gerçekliktirler: «Yahudi ve Hıristiyan dinleri, evli çiftlerde bile ağız/cinsel organ temasını lânetlerler. Birçok ülkede ahlâka aykırı olarak nitelendirilmesi bir yana, kanunlarla da yasaklanmıştır... Amerika Birleşik Devletleri'nin hemen hemen bütün eyaletlerinde bu konun yasağının yer alması gerçekten ilginç... Bu davranış yasak olduğu eyaletlerin hepsinde ağır suç olarak nitelendirilmekte, yalnızca New York'ta 'hafif ceza' kapsamına girmektedir.»[1] Bizim konumuz şu ya da bu cinsel ilişki biçiminin savunulması ya da yerilmesi değil, özünde feodal bir ahlâk anlayışının, nasıl kendisini «sosyalist ahlâk» kılığına sokmak istediği. Sayın Bayıldıran'ın tüm yazısı boyunca böylesine bir anlayış egemen. Kendi ahlâk anlayışını nesnel ve doğru bir ahlâk sanmak, yazıyı aslında nesnellikten uzaklaştıran başlıca etkenlerden biri olmuş. Bayıldıran, bir yanda sapıklık, sağlıklı aşk, yanlış aşk gibi ilişkileri, egemen sınıflar ahlâkından aldığı değerlerle nitelendirirken, öbür yanda da «egemen ahlâk anlayışı, sapıkları yer altına inmeye zorluyor» gibi bir cümle kullanmış. Değerlendirmelerini bir ahlâk anlayışına göre yaparken, aynı ahlâk anlayışını eleştirir görünmek ya da kendini eleştirmeye zorunlu hissetmek bir çelişki yaratmış. Bu çelişki de yazının iç tutarlılığını bozmakta rol oynamış.

Bir yazısında şöyle demiş A. İlhan: «Toplumculuğun toz pembesi bile kilit altında tutulurken 'Ben toplumcuyum' demek (...) yoksa ruhbilimsel çeşitli complexe'lerin dürtüklemesinden mi?». Bu ise, Bayıldıran'a göre A. İlhan'ın sosyalizmi nasıl algıladığını gösterir: «Çünkü o, sosyalist olmayı, bilinçlenme ve sınıf ilişkilerinin dışında düşünmeye eğilimlidir». Bayıldıran'ın bize kanıt olarak sunduğu yukarıdaki alıntı, o işlevi yerine getirecek uzunlukta değil pek. Attilâ İlhan «sosyalist olmak demek kompleksli olmaktır» mı demiş yoksa «sosyalist bilincin yolu mutlaka komplekslerden geçer» mi demiş, bir sınıftan çıkan sosyalistleri mi konu edinmiş, yoksa kendi gelişmesinin bir aşamasını mı? Bunlar belli değil. Ayrıca, alıntılandığı kadarıyla bile İlhan'ın sözlerinden, onun sosyalizmi sınıf ilişkilerinin dışında algıladığı sonucunu çıkarmak, her şeyden önce, yazara yakışıksız bir etiket yakıştırmaktır. Belirtmeden geçemeyeceğimiz bir nokta da şu: Her şey birbirine bağlı, birbiri ile ilgilidir. Girift toplumsal ilişkiler ortamında kişisel açılımları tartışabilmek, öncelikle kendi kendine soru sorabilme yöntemini ve pratiğini benimseyebilmek gerekir. A. İlhan'ın sorusu gibi, bilimsel merakları irdeleyen konuların, şu veya bu şemaya uymuyor diye göz ardı edilmesi bilimselliğe de ters düşer.

Bilince nasıl ve ne yoldan varıldığı konusunda ise Bayıldıran'ın kendisi de bir şeyler söyleyebilirdi. Söylememeyi yeğ tutmuş. Sınıf bilincine varmadan önce geçirilen sınıfsal içgüdü ve sınıfsal tepki aşamalarını tek tek analiz ederek; aydınların, bürokratların, küçük burjuvaların, kolej öğrencilerinin hangi aşama ve yollardan geçerek sosyalist olduğunu irdeleyerek ve A. İlhan'ın «bilinçlenme», «sosyalist olma» konusundaki düşüncelerini daha tümüyle verme dürüstlüğünü göstererek belki de verimli bir tartışmayı başlatmış olurdu. Ama sanırız Bayıldıran'ın amacı bir tartışma başlatmak, ciddî bir eleştiri yapmak değil.

Yazısında A. İlhan'ın siyasal görüşlerinin de eleştirisine yönelmiş. Böylece ister istemez kendi siyasal görüş ve anlayışını da sergilemiş.

«A. İlhan'ı Troçkist yapan etkenlerden biri de serüvene düşkün oluşu». Doğrusu pek sağlam bir ölçüt seçmemiş sayın Bayıldıran kendisine. Serüvene düşkün olmak Troçkist olmaya götüren bir etken olsaydı, Rus devriminin ünlü serüvenci şairi Mayakovski de dahil olmak üzere pek çok şair ve yazarın Troçkist olması gerekirdi. Ama öyle değil. Sabit Kemal Bayıldıran da Troçkizmin, doğru ve yanlışlarıyla, sosyalizmin bir parçası olduğunu bilmez mi? Bilir bilmesine ya, doğru bellediği Stalinist çizgiyi el altından savunmak için, gene o Stalinistliğin geleneksel oyunlarına ve karalamalarına başvurmaktan çekinmez. Attilâ İlhan'ın «Stalinizm»e ve «Sovyet modeli» ne belli bir eleştiri yönelttiğini ortaya getirmez. Onları tartışmaz. Onun için belki de önemli olan bu konuları elden geldiğince deşmeden haklı çıkmaktır.

A. İlhan çeşitli konularda düşüncelerini belirtmiştir. «Hangi Sol» ile kimi konuların tartışılmasını istemiştir. O konular tartışılınabilir, A. İlhan ile aynı düşüncede ya da karşıt görüşlerde olunabilir. Ama şüphesiz belli bir kültürün ve zihinsel çabanın ürünü olan düşünceleri, serüvencilikle özdeşleştirilip geçiştirilemez, geçiştirilmemelidir. Aynı ilke Troçkizm konusu için de geçerli. Troçkizm, bugün, ileri dönem kapitalizmi ile ilgili birtakım tezler ileri sürüyor. Sovyetler Birliği ve öteki Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgili birtakım analizler yapıyor. Kendi dışındaki sol ve sosyalist akımlarla stratejik düzeyde ayrılıkları var ve bütün bunlar doğru ya da yanlış olabilirler. Kesin olan ise Troçkizmin bir serüvencilik değil, ama hiç değilse kendi içinde Sovyet Marksizm'inden daha tutarlı olduğudur. Bayıldıran ise sorunu gerçek nedenleri ile tartışma gündemine getirme açıklığını göstermiyor. Söylediği şu: «A. İlhan Paris'te Troçkist olur. Bu arada sakalını Trocki gibi kestirir. Bu Troçkist özellikler onda uzun zaman sürer. Ve hiçbir şiirinde Lenin'in adı geçmediği halde (...) Trocki'ye şiirlerinde üç kez yer verir.» Sabit Kemal Bayıldıran'ın Troçkizm üzerine bilgisi bu kadar gibidir. Ona göre Troçkist özellikler sakal taşımaktır, solculuğu Paris'te öğrenmektir. Bu anlayış bir zamanların sakalsız ve fessiz müslüman olunamayacağı anlayışını, toplumumuzda uzun süre egemen olmuş sakat ve geri birtakım görüşleri hatırlatmıyor mu? Troçkizm eşittir Paris, sakal ve serüven mantığı diyalektik bir mantıktan çok, Aristocu bir mantığın ürünü değil mi? Bir de A. İlhan'ın şiirinde neden Troçki adının üç kere, Lenin'in adının hiç geçmediğine takılmış Bayıldıran. A. İlhan neden üç kere Troçki demiş, hiç Lenin demeyiş bilemeyiz. Yalnız bu tür soruların her şiir ve şaire yöneltilip, yeni adlar kullanarak çoğaltılması mümkün. Örneğin, şiirde neden Mao'nun adı geçmiyor, neden Ho Şi Minh'in adı, neden Castro'nun, Brejnev'in adları geçmiyor diye uzatılabilir... Sonra da nasıl sonuçlara varılır orası ayrı tabii.

Bayıldıran Türkçe'deki anlam esnekliklerini işine geldiği gibi kullanmakta oldukça mahir. A. İlhan,

> bir elinde balık oltası
> ötekinde tabancası var
> çünkü devrimden sürgün

dizeleri ile devrimi Troçki'ye maletmek istiyormuş! «Bu zamirle devrim, işçi sınıfının olmaktan çıkıp Troçki'ye mal edilmiş oluyor». Oysa biraz dikkatli bir okuma ile dizelerin Trocki'ye ait olan bir devrim değil, Trocki'nin ait olduğu bir devrimden sürgün edildiği fark edilir. Hele okuyan kişi eleştiri yazmak durumunda ise.

«Yağmur Kaçağı»nda A. İlhan «Aslına bakılırsa çocukluğumdan bu yana ufkun arkasını görmek en müthiş tutkumdu benim» diyor. Bayıldıran üstü kapalı bir şekilde A. İlhan'ın Yahya Kemal gibi idealist olduğunu kanıtlamak için kullanıyor bu kelimeleri. Demek idealistlikle, Yahya Kemal'likle suçlanmamak için yaşayan dilin inceliklerini güzelliklerini kullanmamak gerekli. Bir yazınızda ya da şiirinizde, es kaza, hiç ilginiz olmayan başka bir yazara benzer bir kelime sarfetmişseniz yandınız... A. İlhan'ı Yahya Kemal ile karşılaştırmak yetmemiş ki, işin içine Faruk Nafiz Çamlıbel'i de katmış Sabit Kemal Bayıldıran. Ziya Gökalp milliyetçiliği, Faruk Nafiz derken A. İlhan'ın ne «milliyetçi» ne «şoven» olduğu kanıtlanacak. Kanıtlama işinde kendine özgü yöntemlere de başvurmuş Bayıldıran. Birbirleriyle ilgisiz, iki ayrı kitapta yayımlanan, iki ayrı şiirden aldığı dizeleri al-

talta koymuş. Okurda, ilk elde, İlhan'ın ırkçı bir tutuma sahip olduğunu izlenimi uyansın diye. Bayıldıran'ın değiştirmesi şöyle:

> ve uzaktan uzağa bizans çakalları
> iç asya'dan daha oymaklar belir
> uçarı bir yürek kadar aydınlıktırlar
> usul usul karanlıkta kürtçe konuştular
> ağaç suratlı iki adam

Bu dizeler, Bayıldıran için, A. İlhan'ın burjuva milliyetçisi olduğunun kantıdırlar. Gerçekte ise dizeler parçası oldukları şiirlerde başka işlevler ve bağlantılar içinde kullanılmışlardır. Bir küçümseme ve yüceltme amacı ile değil. «Kürtler» şiirinin devamı şöyle geliyor:

> sekiz on kadar koyun
> biraz kilim ve keçe
> gurbetçi kirvelerini andılar belki usanıp
> üzerlerine mezar toprağı gibi serpilen
> yalnızlıktan
> istanbul uzağında kaybolmuş akranlarını
> çukurova düzündeki dersim çobanlarını[2]

Bu dizelerde bir küçümseme sözkonusu değil. Doğudan batıya göçün büyük kentte yarattığı yalnızlık, gurbettelik duygusunun, kırsal emeğin ucuza kapatılıp kendi insan ilişkilerinden kopartılarak sömürülmesi olgusunun vurgulandığı açık.

«Hangi Batı» Bayıldıran'a göre, A. İlhan'ın «milliyetçiliğini» kanıtlayan bir başka belge. «Fransa'da milliyetçileri Hangi Batı'da örnek gösterip 'onlar böyle yapıyorlar, biz niye yapmayalım' diyerek okura milliyetçilik öğütlemiştir (burada A. İlhan kastediliyor)».

A. İlhan nasıl bir ulusal bileşim istiyor, eski biçimler ne ölçüde saklanmalı, nasıl yararlanılmalı ve A. İlhan nasıl yararlanıyor... Şüphesiz tartışılması gereken konular. Türkiye'de özgül bir batı sorunu, bir ulusal kültür sorunu var mı yok mu? Bu da bir tartışma konusu. Ama Bayıldıran'ın kendisi de bu konuda bir şey söylemiyor. O, A. İlhan'ın yalnızca Fransız milliyetçilerini örnek gösterdiği iddiasında. «Fransa'nın renklerinde bir sosyalizm»den söz eden komünist partisi başkanlarından, Korsika, Cibuti, Bask ve Bröton konularında susan Fransız sosyalist ve komünist partilerinden hiç söz etmiyor. Fransız malı atom bombasında uyuşan ama biçimde ayrılan komünist ve sosyalist partilerinden söz etmiyor Fransa'nın... O, serüvenci «Trockistlerin» Güney Afrika'ya silah gönderilmemesi için grev önermelerine, «şimdi işsizlik ve kriz var» diyen sosyalist ve komünist partiler denetimindeki, dünyaca ünlü Fransız sendikalarından söz etmiyor. Ayrıntılara girerek Batı Avrupa solunun, avrupacı, Etno-sentrist tutum ve davranışlarını uzun uzun sergilemek mümkün, ama konumuzun dışında.

Yine Stalinizmle birlikte yeniden doğan büyük Rus şovenizminin askerlikten, güzel sanatlara kadar uzanmış ve uzanmakta olan etkilerini de sıralamak daha geniş bir yazının konusu olabilirdi. Ama sanırız **BİRİKİM** dergisinde bu konuların da deşilme sırası ve zamanı gelecek.

A. İlhan'ı eleştirmek Bayıldıran'ın görünürdeki amacı. Onun gerisinde amaçladığı ise Stalinizmi aşma çabasında olanlara göz dağı vermek. Sabit Kemal Bayıldıran, Atillâ İlhan gibi değerli bir yazarı hedef göstereceğine, **BİRİKİM** dergisinin epeydir sürdürmekte olduğu Stalinizm ve Sovyetler Birliği tartışmalarına açıkça katılarak görüşlerini savunsa idi daha tutarlı davranmış olurdu hiç şüphesiz. ■

[1] *Sevmek Dokunmaktır*, Desmond Morris, s 104.

[2] *Ben Sana Mecburum*, A. İlhan, s .69.

VENEDİK SEMPOZYUMU
SSCB'nin Yapısı Üstüne Tartışmalar

1977 yılında, 11-13 Kasım günlerinde Venedik'de bir sempozyum yapıldı. Sempozyum konusu, «Devrim-sonrası Toplumda İktidar ve Muhalefet» idi. Sempozyumu düzenleyenler ise, **Il Manifesto** gazetesiydi. **Birikim** okurları, **Il Manifesto** gazetesini, bu gazeteyle başlayan İKP muhalefet hareketinin partileşme sürecini, daha önceki sayılarımızdan, Lucio Magri'nin, Rossana Rossanda'nın yazılarından bilirler. Venedik'deki toplantıyı da Rossana Rossanda konuşmasıyla açtı. Yabancı basından kısa haberlerini okuyarak izleyebildiğimiz bu tartışmanın bütün konuşma metinlerini henüz elimize geçiremedik. Ancak, bir Troçkist yayın organında konuşmalardan bazılarının tam metinleriyle bazılarının kısaltılmış biçimlerini ele geçirebildik. Burada, toplantıya çağrılmamış olduğu anlaşılan Ernest Mandel'in de toplantıda yapılmış konuşmalar üzerine bir yazısı vardı. Sempozyum metinlerinin tümünü ele geçirmek için, gerekli yere başvurduk. Ancak, bu gibi yazışmalardan ne sonuç alınacağı her zaman belli olmuyor ve İtalyanca da olsa, konuşmaların tam metinlerinin basılıp basılmadığını da bilmiyoruz. Bu nedenle, şu anda elimizde bulunan metinleri yayımlamaya karar verdik. Geri kalanlar elimize geçerse ve bunlar içinde de, buradakiler kadar ilginç olanları varsa, bunları da ileride yayımlamak isteriz.

Venedik sempozyumundaki konuşmacıları oldukça eleştirel bir dille cevaplandıran Mandel hakkında açıklayıcı bilgi gereksiz. Burada tam ya da kısaltılmış metinleri bulunan Rossanda, Althusser ve Bettelheim hakkında da yeterli bilgiye sahip **Birikim** okurları. Son konuşmacı da yeterince tanınmış bir Marksist olan Fernando Claudin. Dergimizde yayımlanan ilk yazısı olduğu için kısaca tanıtalım. Claudin, altmışların başlarında İspanya Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi üyesiydi. Bu dönemde, Parti içinde, şimdi Carillo yönetimiyle sonuçlanan tartışma ve bölünmeler başlayınca, Claudin yöneticilikten de, partiden de ayrıldı O zamandan beri bağımsız bir Marksist yazar ve teorisyen — Güney Avrupa'nın önde gelen teorisyenlerinden **Komintern'den Kominform'a** adında ilginç bir tarih kitabının yazarı Yetmişlerde, İspanya Komünist Partisi'nde olanlar üstüne yazdığı, bugün gerçekleşen bazı gelişmeleri önceden tahmin ettiği ve bize de, İspanya Komünist Partisi'nin bugüne nasıl geldiği konusunda aydınlatıcı bilgiler verdiği bir yazısını önümüzdeki sayılarda yayımlayacağız

Venedik sempozyumu, dünya Komunist hareketinde ilginç bir gelişmenin bir göstergesi. Sovyetler Birliği toplumsal formasyonunun eleştirel Marksist analizi yapılması konusunda bir toplantı bu. Katılanların çoğu, gerçi parti dışı, bağımsız Marksistler. Ama yabancı basın organlarında izlediğimiz kadarıyla, Komünist Parti üyeleri de katılmış bu sempozyuma, onlar da söz alıp konuşmuş. Onların konuşma metinlerinden biri de elimize geçse, bu konuda bir de «Eurocommunist» açıklama tarzının örneğini görebilecektik. Ama bu ha-

liyle de, ilginç bir derleme. Claudin ve Althusser'in yaklaşımları, bağımsız Marksist analiz çabası olarak kabul edilebilir. Rossanda eski bir Maocu; Maoizm'le Gramsci arasında bir yeri var. Bettelheim ise, Çin'in yeni yönetimi de bir başka yöne doğru başını alıp gideli, dünyada kalmış az sayıda sadık Maoistlerden biri. Onları eleştiren Mandel ise, sempozyumda ele alınan sorunlar karşısında Troçkist tavrı temsil ediyor.

Sempozyumun başarısı üstüne bir şey söylemek güç. Böyle bir sorunun, bir iki sempozyumla çözüme kavuşturulması zaten beklenemez. Ama en azından bir başlangıç olarak önemli. ■

Devlet Kapitalizminin Kusurlu Biçimleri

Çeviren ALP KAYA

Batı solunun, işçilerin ve devrimci hareketin (hiç değilse önde gelenlerinin) ,günümüzde özellikle Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkmış bulunan sosyalizmin ne Marx'ın 1848 Manifesto'sunda vurguladıklarıyla, ne de Ekim devriminin umutlarıyla bağdaşamadığını anlamaları hiç de yeni değildir. Hattâ çok erken olduğu da söylenebilir...

Ne var ki sol ve devrimci hareket yine de bu sosyalizmle ittifak kurmaya devam etmiştir. Niye? Çünkü, burjuva bloklarına karşı mücadelede başlıca savunma hatlarını, yani 1920'lerdeki yenilgiden bu yana tek güvenilir ön hattı burada bulmaktadırlar. Bu henüz devrimini yapamayan Batı'nın, başka bir yerde olan devrime ödediği bedeldi. Aynı şekilde, Batı'nın devrimini yapamamış oluşuna karşı ödediği bir başka bedel de özgürlüğünden yoksun kılınışı ve boğulması olmuştur. Ortaya çıkan sosyalist rejimler ne kadar kusurlu ve suçlu olurlarsa olsunlar, karşı tarafta emperyalizm, sömürgecilik ve nihayet Nazizm vardı. 1945 öncesinde ve soğuk savaş sırasında dünya milyonlarca insan için bu şekilde ayrılıyordu. Emperyalist sistemin halkalarındaki her kırılmada, —Çin'de, Küba'da, Vietnam'da ve sömürge kurtuluş savaşlarında— bu böyle devam etti. 1952 yılında Jean-Paul-Sartre gibi resmî itaate ve partili zorunluluklarına tümüyle yabancı olan, çalışma kamplarını bilen ve suçlayan bir adam SSCB'nin yanında yer aldı. Camus ve Merleau - Ponty gibi arkadaşlarından böyle ayrıldı. SSCB'nin yanında yer almak için onun bir işçi devleti olduğuna yemin etmek gerekmiyordu. Burjuva sistemiyle nesnel çelişki içinde oluşu yeterliydi. Bu çelişkiden yeni halk ve sınıf hareketleri, mücadeleler ve bağımsızlıklar yükselebilir, gelişebilirdi.

Öyle sanıyorum ki bugün bu toplumları tartışıyor, onlara gözlerimiz daha açık olarak bakıyor ve içlerinde gelişen uzlaşmazlıklarda bir taraf tutuyorsak, bu onların gerçek niteliklerini yeni anlıyor oluşumuzdan ötürü değildir. Bunun nedeni «real sosyalizm» ile Batı'daki anti-emperyalist, sosyalist ve anti-kapitalist cephe arasındaki özdeşlemenin —yıllardır taşıdığımız rahatsız vicdanların— çöküşü, yıkılışıdır. Bu özdeşleme 1960'larda yıkıldı. Nedeni, bir yandan Sovyetler Birliği'nin büyük güç haline gelişinin dünya çapındaki rolü kesinleşirken, öte yandan devletler ve komünist partiler arasında kopmaların görülüşüydü. (Bu noktada özellikle SSCB ve Çin arasındaki kopmaya değinilebilir. Kopma sonucunda Çin'in uluslararası konumunda meydana gelen değişiklik, Çin'i tecrit olmuşluktan, üçüncü dünya ülkelerinin tek muhatabı, tercihi haline getirdi. Çünkü Çin, çirkin diplomasi ve devlet manevralarına karşı hızlı bir devrimci büyümeyi temsil ediyordu.)

Bu özdeşlemenin zayıflama süreci Sovyet devletinin niteliğinde meydana gelen yeni bir değişiklikle hız kazandı. 1968'deki Çekoslovakya işgali bu değişikliği onaylıyordu. Bu andan itibaren Sovyetler Birliği'nin hareketin bir kesimine, özellikle üçüncü dünyada verdiği destek, onun dünya diplomasisinin dünya satranç masasındaki çıkarlarıyla yakından ilintiliydi. Bu anlayışla Vietnam'da o sözümona sosyalist kampın yapabileceği her şey yapıldı; Savaşın varlığına (Vietnam'da barış) ve halkının kurtuluşuna (özgür Vietnam) atfedilen öneme, önceliğe ve ahenge bağlı olarak iki değişik uluslararası strateji yer aldı.

Vietnamlı yoldaşlar SSCB ve Çin'in varolmaları sayesinde kazandılar, ama onlara karşın kazandılar (bu her ikisi bakımından farklı şekilde geçerlidir). Başka bir deyişle, varolan sosyalist toplumlar gelecekteki farklı devrimlerimizin ne modeli ne de güvencesidirler...

Bu görüşün ışığında Doğu toplumları içlerinde —yeni rejimin resmî ve yasal niteliğinin örtüsü altında— yalnızca eskinin ücretli işçi ve üretim araçları sahipleri (şimdi bu devlet veya komünlerdir) çatışmasını değil, ama aynı zamanda yeni toplumsal ögeler ara-

sında doğan ve toplumun içten içe değişimini getiren yeni çatışmaların da bulunduğu saydamlaşmış toplumlar haline gelmektedirler.

Bu toplumlar iki yoldan saydam hale gelirler. Birincisi, toplum olarak kökenlerinin çatışmaya dayanışı hâlâ görünür durumdadır. Bu çatışma karakterinin aynı şekilde kalması için bu toplumların niteliklerinin toplumsal üretim ilişkisi, ücretli emek ve sermaye ilişkisi, emeğin teknik ve toplumsal işbölümü düzeylerinde kavranması gerekmektedir. Şimdi eskimiş olan Sweezy - Bettelheim polemiğinde, Sweezy'nin sermaye olarak nitelediği şeyi üretim ilişkileri içinde değil, savaşa dönüşme eğilimi gösteren ama Doğu'da devlet planlaması yoluyla mantığı tıkanmış bulunan bireysel özel mülkiyetin serbest ortamı içine yerleştirdiği görüşün ışığı altında da, bu ülkelerin niteliği giderek belirsizleşmektedir. Bunlar içlerinde eski sömürü ilişkilerinin yaşadığı yeni formasyonlar haline gelmektedirler. Ama asıl uzlaşmazlık alanı —onları ilerletebilecek ya da durdurabilecek olan motor— bir tüm olarak üretimle, işletme ve plan arasındaki ilişkilerdir. Çatışma bu noktada, serbest olmak isteyen sermayeyle, onu tutsak eden plan arasında yer almaktadır. Toplumsal üretim ilişkileri geri planda kalmakta ve ancak emek maliyetlerinin gelişimi sırasında anlık olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Toplum, bir savaşla bölünmüş görünümü taşımaktadır. Sermayenin iç mantığı onu her yanda bu çatışmadan kaçınmaya iter; ister karışık ekonomide, yasal yarı-yasal ya da yasa-dışı olsun. Bu kapitalizm midir? Hayır, diye cevaplıyor Sweezy. Bu sosyalizm midir? Sözünü bile edemeyiz! Bunlar deşifre edilemeyen yeni toplumlardır.

Bu, komünistlerin iki aşama teorisi olarak bildikleri, Bolşeviklerden miras kalmış olan tezin yeni bir biçimidir: İlk olarak sosyalizmin maddî temelleri atılır (bundan eski üretken aygıtın ve klasik birikimin normal devamı, işçi artık-değerinin ve tarımsal artığın —veya olmayan artığın— bir kenara bırakılması anlaşılmaktadır). Bu bir kez yapıldıktan sonra «sosyalist ilişkiler» kurulur. Burada önemli olan yine mülkiyettir. Devrim özel mülkiyetten, devlet mülkiyetine, serbest pazar oyunundan, plana bir geçiş görünümü taşımaktadır.

Ama bu, politik biçiml yüzünden yolu tıkanmış bir toplum fikrinin kabulünü de içermektedir. Aslında devlet (yani yeni «sosyalist düzenin» bu temel motorunun ifadesi) «her şeyi içeren fabrika» hiyerarşisinin siyasal biçimi, merkezî ve monolitik bir iktidardır. Monolitikliği tek bir kişi tarafından yönlendirilmesinden ötürü değil, güçlerin birbirine uyumlu kılınması gibi temel bir girişimde (ki bunun başarısız olacağı kesindir), toplumsal özneler arası çatışmanın bir rahatsızlık, giderek sapma ve hattâ komplo ve ihanet sayılabilmesindendir. Bu anlayış çok çalışma, düzenli bir toplumu ve toplumsal görüş-birliğini gerektirir. Çelişki, zorunlu olarak baskı yoluyla giderilmesi gereken bir yaradır. İşte bu noktada, özgürlüğün yadsınmasının kökleri yatmaktadır. Biz de bu köklerin, sözkonusu formasyonların sosyalist olmayan yapılarında yerleşik olduklarını söylüyoruz: Devlet kapitalizminin kusurlu biçimlerine dayanmaktadırlar. Buna destek olan bir başka şey de, önder devrimci grubun, hemen ekonomik önlemler almayı reddetmesidir (ekonomik-siyasal, siyasal ve toplumsal ayrıntıların hepsini gözönüne alarak). O önlemler ki, üreticiler kitlesini, kafa ve kol emeği arasındaki bölünmeye bağlı olan eşitsiz ilişkileri azaltmaya, emeğin parçalanması ve yabancılaşmasının azaltılmasına, iş ve bilgi, kent ve kır ayrımlarını ortadan kaldırmaya doğru yöneltebilirler.

Bu tür önlemleri alma iradesi kalmadığında, geçiş süreci sırf bu nedenle tıkanır ve bugün artık bir çok devrimden sonra gördüğümüz gibi, devlet giderek daha otoriter bir nitelik kazanır. Kapitalist üretim tarzının kendine ait olmayan bir sınıf sayesinde yakayı sıyırdığı, eski geri tabakaların başaramadığı burjuva devriminin ilerici bir damga vurularak gerçekleştirildiği toplumlardır bunlar. Preobrazhensky'ye göre işçi sınıfı kendini hem sömüren özne, hem de sömürülen nesne konumuna getirmiştir. Ve öyle sanıyoruz ki, kısa zamanda da yalnızca bir nesne haline geldi. Tüm sistem öyle bir noktadır ki, demokratikleşme artık sözkonusu olamaz. Yirminci Kongre kararları bu bakımdan önemlidir —maddî mallar birikmiş olsa da Doğu toplumunun bazı özgürlüklere hiç hoşgörüsü yoktu. Yirmi yıl geçtiği halde mekanizma da, iktidardakiler gibi hiç değişmemiştir. Ekonominin işleyişini kolaylaştırmak yolundaki her girişimde ciddî

başarısızlık riski bulunmaktadır (işletmelerde ve planda sürekli ilerlemeler ve gerilemeler, rahatlamalar ve sıkışmalar olacaktır). Bu katılık ortamında hiçbir çıkış yolu kalmamaktadır. Resmî olarak bile, sosyalizme doğru giden bir ilerlemeden artık söz edilemez.

Sermaye ile emek arasındaki çatışma tıpkı bizim toplumlarımızdaki gibi midir? Devlet üreticilere, onlardan aldığı artık değeri ne ölçüde geri vermektedir? Budapeşte ekolündeki yoldaşlar «çok» diye cevap vermektedirler buna; işçi sınıfı ile, öteki toplumsal katmanlar aleyhine iktidarı elinde bulunduran sınıf arasında böylece ortak güvenlik ve koruma ilişkileri kurulmuştur. Başkaları, örneğin Bettelheim ekolü ise «fazla değil» demektedirler. Bir tüm olarak işçi sınıfı, mutlak artıkdeğerin kaynağı durumundadır; örneğin, Polonyalılar bunu yaşadılar. 1970 yılında Polonya devleti klasik anti-enflasyonist önlemler almaya kalkıştığında, işçi sınıfının mücadele potansiyeli, burada olduğu gibi açıkça ortaya çıktı. Görünüşteki «uyum» bir kez çatladığında toplumun yalnızca bölünmüş değil fakat çelişkilerle dolu olduğu, devletin neredeyse silahlı baskı noktasına kadar gelmiş olduğu görüldü. Bu gerçekliğin ortaya çıkış anında, gerçek roller hızla saydamlaşmaktaydı. 1970-71 yıllarında Szczecin tersanelerinde elde edilen bilgiler rejimin kimin yanında olduğunu ve işçi sınıfının durumunun nasıl nitelenmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Yine aynı büyük soru var ortada: Bu toplumlarda sömürü olduğuna göre, onların kapitalist olduklarını da söyleyebilir miyiz? Akademik bir soru değil bu. Önce de değindiğim gibi, bizim ne tür Marksistler olduğumuz bu soruya verdiğimiz cevaba göre belirleneceği gibi, aynı şekilde devlet kapitalizmini nasıl tanımladığımız, yani üretim ilişkilerinden hareketle mi (ki çeşitli toplumsal aracılar buradan türerler), yoksa klasik kapitalizmin başka karakteristiklerinden hareketle mi tanımladığımız da buradan anlaşılacaktır. Ama her şeyin ötesinde, cevabımız siyasal bir tercihi içermektedir.

Eğer sözkonusu olan, içlerinde kapitalist ilişkilerin kalıntılarının ikincil olduğu yeni toplumsal formasyonlarsa, o zaman toplumun patlayıcı potansiyeli, baskı ve toplumsal parçalanma kaçınılmaz olarak siyaset sahnesinde ve siyasal etkinlik alanlarında ortaya çıkar. Mücadele rejimlerle, bu rejimlerin dengeleme sistemleri arasındadır. Bu bakış açısından, gerekli olan sistemin demokratikleştirilmesi olarak belirmektedir. Bizim, daha fazla «özgürlük» yolundaki çağrılarımız mantıken çeşitli hükümetlere yönelmelidir. Eğer sözkonusu olan yeni tip kapitalist formasyonlar ise (Lenin'in deyişiyle kapitalistsiz kapitalizm, Bettelheim'a göre devlet kapitalizmi, bizim deyişimizle güçlü ideolojik ifadelere sahip olan, bundan ötürü de daha baskıcı, gerçek sınıfların çatışma potansiyellerinin yadsındığı, bunların ifadesinin yasaklandığı), o zaman sorun yalnızca demokrasi ve insan hakları dileklerinden ibaret olamaz. Bu ülkelerde sınıf mücadelesinin yeniden doğuşunu gözlemliyoruz. Çağrılarımızı artık hükümetlere yöneltmiyoruz. Biz Avrupa solunda toplumsal özne ve bu devrimci değişimin gerçekleştiricileri olabilecek insanlara hitap ediyoruz.

Kapatmamız gereken siyasal çatlak budur. Sol için kolay olmayacaktır bu. Kolay olmamasının da çok derin nedenleri vardır. Çatışmanın öznesi 1917'nin veya 1948'in toplumsal konumuna ve ideolojik yapısına sahip işçi sınıfı değildir. Önemli değişikliklere uğramıştır. Öte yandan kolayca fark edilemeyecek yeni toplumsal tabakalar oluşmuştur. Sağ kanatta ise toprağa bağlı, kilisenin etkisinde ve anlaşmazlıkları hiç de ilerici tavırlarla dile gelmeyen geniş gerici kesimler vardır. Soljenitsin bunun yeterli kanıtıdır. Giderek büyüyen parçalanma sonucunda yeni toplumsal aktörler —gençlik, öğrenciler, kadınlar, «marjinaller»— sahneden çekilmiş gibidirler; oysa bunlar Çin Kültür Devrimi'nde kaynama noktasına gelmiş, yıkıcı bir alternatif rolü oynayan, özerk bir potansiyele ve kapasiteye sahip bir toplumsal konum edinmişlerdi. Devrim sonrası toplumda ortak çıkarlara sahip yeni toplumsal blok nedir? Hangi koşullarda kendini dile getirir? Bu güçleri birleştirme ve mücadeleye sokma koşulları nelerdir? Yalnızca toplumsal özne olmak yerine, siyasal özne haline gelmeleri nasıl sağlanabilir?

Bu bölüm, «ayrı düşünmek» ile muhalefet arasındaki, muhalefet ile siyasal mücadele arasındaki sıçramayı içermektedir; İtalyan solu bu konu üzerinde işe başlangıçtan başlamalıdır. ■

Baskı ve Devlet Kapitalizmi

Çeviren ALP KAYA

Sovyet toplumsal formasyonunun baskıcı niteliklerini öne sürmek için çeşitli açıklamalar getirildi. Bunlardan biri, sözkonusu durumu «Eski Rusya'da» demokratik geleneklerin yokluğuna ve Çarlık döneminden kalma uygulamaların varlıklarını sürdürmelerine bağlamaktadır. Ne var ki bu, toplumun tüm dönüşümünün ışığı altında, Ekim Devrimi'nden altmış yıl sonra Rusya'da olup bitenleri açıklamak bakımından yeterli değildir: Dönüşüm, bir tarım ülkesi halinden dev bir endüstriyel güç haline gelmesidir. Oldukça yaygın bir başka açıklamaya göreyse, baskıcı nitelikler üstyapıda oluşan bir dejenerasyonun sonucudurlar. Sovyet toplumsal formasyonunun ekonomik temeline dokunmayan bu açıklama, ekonomik temeli sosyalist kabul etmektedir. Bu tartışmadan yola çıkanlar ekonomik temelle üstyapı arasında bir çelişki olduğunu söylemekte, üretici güçlerin «ilerlemesi» sonucunda bu çelişkinin çözümlenip üstyapının kendini ekonomik temele uyduracağını ummaktadırlar. Marksist görünümlü oluşu bir yana, bunu kabul etmemizi engelleyen başlıca iki neden vardır:

a) Ekonomik temelle üstyapı arasındaki yakın ilişkiyi ihmal etmektedir. Marx'a göre, bütün toplumsal yapının gizli temelini, en derinde yatan sırrını ve bunun yanısıra, egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin politik biçimini, kısacası, tekabül eden özgül devlet biçimini[1] ekonomik temelde aramalıyız.

b) Bu açıklama toplumsal formasyonun ekonomik temelinin sosyalist olduğu iddiasını içermektedir. Asıl kabul edilemeyecek nokta işte budur.

Ortaya şöyle bir soru çıkmaktadır: Bir sürü olgu, bir sürü özellik Sovyet yapısının niteliğinin sosyalist olmadığını gösterirken, bu iddia nasıl böyle sık sık öne sürülebilmektedir. Bu soruya değişik cevaplar verilebilir.

İlk cevap Ekim Devrimi'nin sosyalist niteliğine değinmektedir. Böyle bir cevabın zayıflığı açıktır. Ekim Devrimi'nin kurduğu rejimin «sürekli» sosyalist kalmak zorunda olduğunu öngörmektedir. Ama Sovyet rejiminin sosyalist niteliği 1917 ile bugün arasında bir hayli değişmiştir.

Bolşevik Partisi ile SBKP'nin hiçbir ortak yanları yoktur. 1917'nin Sovyetleri ile bugünün hiyerarşik yapısı arasında benzerlik kalmamıştır. Kaldı ki, Ekim Devrimi ekonomik temele sosyalist bir karakter vermemiştir. Lenin'in 1921'de belirttiği gibi, Sovyet cumhuriyetine atfedilen «sosyalist cumhuriyet» sözü hiçbir şekilde «yeni ekonomik düzenin sosyalist olduğunu» anlatmıyordu.[2] Çoğunlukla unutulan bir noktaya dikkat çekmek için hemen belirtelim ki, 1921'den itibaren yer alan değişiklikler de Sovyet yapısının, ekonomik temeline sosyalist bir karakter vermemişlerdir. Günümüzde bu konuda bazı yaygın yanılsamalar da SSCB'nin sosyalist ekonomik temele sahip bir ülke olduğunun iddia edilmesinin bir başka nedenidir. «Sosyalist mülkiyet» olarak nitelenen «devlet» mülkiyetinin ve Kolhoz (ve kolektif?) mülkiyetinin belirleyici önemine pek çok kişi inanmaktadır. Yasal anlamı dışında, bu niteleme mantıksızdır. Devlet mülkiyeti (bağımsız analiz gerektiren kolektifler bir yana bırakılırsa), bu terminolojinin öngördüğü şekilde bir «toplumsal temellük biçimi» değildir. «Kapitalist ilişkilerin doruğa vardırıldığı» olgusunu düşünecek olursak, tam tersini öngörür.[3]

Devlet mülkiyeti, üretici güçlerin toplumsal niteliğiyle, «bir sınıfın özel mülkiyeti» arasındaki çelişkiyi çözmez. En fazla, böyle bir çelişkinin çözülmesine giden yolda bir noktayı gösterebilir. Ama bunu da ancak devletin yok olması koşuluyla yapar. «Sosyalist devlet mülkiyeti» nosyonu, 1928'lerden sonra Sovyet-

ler Birliği'nde egemen olan bir ideolojik sistemin ürünüdür. Kesin biçimi 1954 yılında yayımlanan «SSCB Bilimler Akademisi'nin Ekonomi Politik El Kitabı'nda» görülebilir. Bilimler Akademisi Stalin'in sosyalizmin sorunlarına ilişkin tezlerini onaylamaktadır. Bu ideolojik sistem çok basit, fakat tarihî maddeciliğe tümüyle yabancı bir şekilde işlemektedir. Savunduğu şeyler şunlardır:

a) Devlet mülkiyeti toplumsal mülkiyetle ve toplumsal mülkiyet de sosyalist mülkiyetle eşdeğerdir;

b) Devlet mülkiyeti üretim ilişkilerinin temelidir. Bu nedenle «devletin sosyalist mülkiyetinin» varolduğu andan itibaren, sosyalist üretim ilişkileri de var demektir. Buradan da, ücret ilişkisinin bir kabuktan başka şey olmadığı, kabuğun altında «tümüyle yeni» toplumsal ilişkilerin gizlendiği çıkarılmaktadır.

Bütün bu formülasyonlar tarihî maddecilikten değil, idealist kavramlardan ve yasal burjuva ideolojisinden türemektedirler. Bu görüş, devlet mülkiyetine, başka bir deyişle mülkiyetin hukukî biçimine **atfedilen anahtar rolünden** kaynaklanmaktadır. Oysa tanınan bu rol «Proudhonculuğa», «Lassalcılığa» dönüşü gösterir. Marx'ın daha 1846'da Annenkov'a mektubunda yazdıklarını hatırlamak yeterlidir. «M. Proudhon'un sistemindeki son kategori **mülkiyet** üzerine kuruludur,» diyordu Marx. «Öte yandan, kafa ve kol emeğinin ayrımı ve Proudhon'un bütün öteki kategorileri, bugün mülkiyet olarak bilinen bütünlüğün içinde biçimlendiği toplumsal ilişkilerdir; bu ilişkiler dışında burjuva mülkiyeti, metafizik veya hukukî görüntülerden başka bir şey olamaz... Mülkiyeti bağımsız bir ilişki olarak tanımlayan M. Proudhon, yalnızca bir yöntem yanılışı yapmakla kalmamaktadır: Tüm **burjuva** üretim biçimlerini bir arada tutan bağı kavrayamadığını, belirli bir dönemdeki üretim tarzının **tarihî ve geçici** niteliğini anlayamadığını da açıkça göstermektedir.»[4]

Bu metin **mülkiyetin** yalnızca **basit bir hukukî ilişki** olmadığını, **toplumsal ilişkiler bütünün** bir ürünü olduğunu, Sovyetler Birliği'ni karakterize eden toplumsal ilişkilerinse, kapitalist üretim tarzını karakterize eden toplumsal ilişkilerin tıpkısı olduğunu öne sürmektedir. «Sosyalist mülkiyet» kavramı hukukî bir kavramdır ve tarihî maddeciliğe yabancıdır. Böyle bir kavram üreticilerin ve üretici olmayanların dahil edildiği gerçek temellük sürecini dıştalar. Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan biçimiyle «sosyalist mülkiyet» ideolojisinin zayıflığı, **ücret ilişkisi** ile karşı karşıya kaldığında hemen anlaşılmaktadır.

Bu ilişkinin varlığı, Sovyet formasyonunun ekonomik temelinin hâlâ kapitalist **üretim ilişkilerini** içerdiğini gösterir. Marx'ın vurguladığı gibi, «ücret, ücretli emeği ve kâr getiren sermayeyi ön-gerektirir. Dağılımın belirli biçimleri, üretim koşullarının belirli toplumsal niteliklerini ve üretim araçlarının belirli toplumsal ilişkilerini ön-gerektirirler. Özgül dağılım ilişkileri, özgül tarihî üretim ilişkilerinin ifadesidirler.»[5] Ücretin, dağılım biçimi olarak Sovyet işletmelerinde varlığını sürdürdüğü andan itibaren, kapitalist üretim ilişkileri yeniden üretiliyor demekti. Böyle bir sonuç, hayalî **«sosyalist üretim tarzı»** keşfeden bir ideoloji tarafından karalanmaktadır. Fakat bu «üretim tarzı»nın hiçbir teorik yeri bulunmamaktadır. Sosyalizm bir üretim tarzı değildir. Kapitalizm ile komünizm arasındaki geçiş dönemidir.

«Sosyalist üretim tarzı» ideolojisi ki, şimdi dünya işçi hareketinin geniş bir bölümüne egemendir, belirgin bir savunma rolü oynamaktadır. Sovyetler Birliği, varolan durumu haklı çıkarma işlevi görmekte, «devletin güçlendirilmesinin ve baskının artırılmasının» teorisi olmaktadır. Proletaryanın varlığını yadsımaktadır. Böylece proleter sınıf mücadelesinin varlığını da yadsımakta, devlet iktidarını ve üretim araçlarını ellerinde tutanların mücadelesini destekleme eğilimi taşımakta, **devlet burjuvazisine iktidarını elinde tutabilmesi için** yardımcı olmaktadır. Bu ideoloji, iktidara karşı çıkanların, gerici oldukları gerekçesiyle, «karşı-devrimci» olarak nitelenmelerini mümkün kılmaktadır. SSCB'de işleyiş şekliyle devlet kapitalizmi, çelişkili bir gerçekliktir. Bir yandan burjuvaziyle proletarya arasındaki antagonizmin sürmesini getirirken, öte yandan sürekli bunalıma yol açmaktadır. Kitlelerin olağanüstü sömürülmesine ve rejimin ideolojisiyle gerçekliği arasındaki çelişkiyi sezenlerin hoşnutsuzluğuna varmaktadır.

Sonuçta, bu rejim **zorunlu olarak baskıcıdır.** Kitlelere demokrasi, ancak bu devletin yıkılması yolundaki mücadeleyle gerçekleşecektir. ■

[1] K. Marx, *Kapital*, Cilt 3, ch. 47, Bölüm 2, s. 791, Progress Publishers, 1972.
[2] V.I. Lenin, *Seçme Eserler*, Fransız baskısı, Cilt 32, s. 350, Progress Publishers, 1969.
[3] F. Engels, *Anti-Duhring*, Bölüm 3, Kısım 2, s. 331, Progress Publishers, 1969.
[4] K. Marx, «Annekov'a Mektup,» 1846, *Marx-Engels Correspondance*'da yayımlandı, s. 38, Progress Publishers, İkinci Baskı, 1965.
[5] K. Marx, *Kapital*, Cilt 3, ch. 5, s. 882, Progress Publishers, 1972.

BÜTÜN AYDINLARIN OKUMASI
GEREKEN BÜYÜK ESER

JOHN BURY

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ TARİHİ

DAĞITIM: GE - DA

Marksizmin Bunalımı

Çeviren ALP KAYA

Onlar (sürgündeki dostlarımız ve yoldaşlarımız) fikirlerini savunacak, kendilerini Marksist ve ilerici olarak niteleyecek, hiçbir şeyi burjuva ideolojisinin şantajına terk etmeyecek kadar yürekli davranmışlardır. Bu kategoriye, halklarından ayrılmamak için mevzilerinde kalabilmiş ve kalmayı istemiş olanları da katmak isterim. Bu insanları tanımıyor olsak da, sayıca çok olduklarının farkındayız. Onların arkasında da kendi yöntemlerince direnen işçi kitleleri var. Trentin'le aynı kanıdayım: Bu düzensiz bir şekilde olabilir, ama anlayışlı olmalıyız. Doğu'nun işçilerine elimizdeki tüm yardım imkânlarını sunmalı ve hepsinden önemlisi onların tecrit olmuşluklarını kırmalarına çalışmalıyız.

Düşüncemi çok kaba ve şematik bir biçimde dile getirdiğim için özür dilerim. Epey zamandır kendi aramızda «Marksizmin bunalımından» söz etmekteyiz (Rossana Rossanda da bu terimi kullandı). Bu terimden korkmamalıyız. Eğer Marksizm bir bunalım içindeyse, bu bunalım açıksa, herkes görebiliyorsa, düşmanlarımız biliyorlarsa, o zaman bunu sömürebilmek için ellerinden geleni yapacaklardır. Ama biz de görebiliyor ve kabul ediyoruz. «Marksizmin bunalımı» teriminin anlamı nedir? Her şeyden önce Mirafiori'deki (bir Fiat fabrikası) yoldaşların söylediği gibi: İşçi hareketinin tarihinde bir şey kırıldı, bir şey onun sürekliliğine müdahale etti ve kırdı. Bu bir olgudur. Ekim Devrimi'ni ve Sovyet Devrimi'nde Stalingrad'ın oynadığı rolü, Stalin döneminin dehşeti ve Brejnev'in baskıcı rejimi ile yanyana koymak zordur. Geçmişi bugünle bir arada nasıl tutacağımızı artık bilemiyorsak, bu, kitlelerin bilincinin onun artık gerçekleşmiş bir ideal olmadığı anlamına gelir. Yaşayan bir ideal değildir. Bu sorunu, sosyalizme giden birçok yol bulunduğu şeklindeki basit bir cevapla geçiştiremeyiz. Çünkü tedirgin edici bir soru doğuyor hemen: Her şey olup bittikten sonra, **sosyalizme giden öteki yolların da** aynı şekilde, yani günümüzde varolan sosyalizm gibi sonuçlanmayacağını kim garanti eder?

Ama Marksizmin bunalımı değişik bir bakımdan da anlamlıdır. Yalnızca işçi hareketi tarihinde bir şeyin kırılmış, SSCB'nin Lenin'den Stalin ve Brejnev'e geçmiş oluşuyla kalınmamış —ki bunlar başlıbaşına ciddî olgulardır— ama en az bunlar kadar ciddî olarak, Marksist sınıf mücadelesinin örgütleri tarihin Marksizm adına yapılan bir açıklanmasını da getirememişlerdir. Şüphesiz, tarihin bu kesitine Marksist bir açıklama getirmek oldukça zordur. Ama bu, varolan bunalımın bir zayıflıktan da öte, bir teori bunalımı olduğunu gösterir.

...Eğer bu doğruysa, o zaman düşmanlarımızın bunu sömürmesinin ötesinde, buna karşı üç şekilde tavır alınabilir.

Birincisi bazı Komünist partilerin izlediği yoldur; kurtarabildiğini kurtarmak, bunalımdan söz etmeksizin hiçbir şey değişmemiş gibi yoluna devam etmek. Sorumlu bir yaklaşım değildir bu. İkinci yaklaşım ise bunalımın şokunu kabul etmeyi, ona teslim olup acısını çekmeyi ve aynı zamanda da hep umut verici bazı nedenler aramayı içermektedir. Bu yaklaşım, kargaşayla yanyana yürür. Ama ilk an geçiştirildiğinde kişi asgari ölçüde olsun belli perspektiflere bakmadan edemez, ya da tarih çevresinde boğulan köpekler gibi sürüklenme riskini göze alır.

Karşı tavır almanın üçüncü şekliyse, bunalımın niteliğini, anlamını ve boyutlarını keşfetmemizi sağlayacak (kolay olmasa da) gerekli tarihî, teorik ve siyasal bir uzaklığa yerleşmeyi içermektedir. Bunu başarmanın mümkün olduğunu sanıyorum. Bunu başarırsak dilimizi de değiştirebileceğiz: «Marksizmin bu-

nalımından» söz etmek yerine, «Marksizmin nihayet bunalımı yırtıp çıktığını» söyleyebileceğiz. Nihayet bu büyük gün gelecek, bütün dünya onu görecek, hayatî olan bir şey bunalımdan kurtulacak, bunalımın içinden sıyrılıp çıkacaktır. Bu bir paradoks değildir. Kanımca, gerçekte Marksizmin bunalımının doğuşu pek yeni sayılmaz. Son birkaç yılın olayı olmadığı gibi, komünist hareketteki kopmalardan ötürü de değildir. Uluslararası komünist hareketin bunalımından sonra görülür hale gelmekle birlikte, bundan daha eski ve hattâ kopmanın nedenlerinden biriydi. Eğer bunalım ancak son birkaç yılda patlak verdi ve görülür olduysa, bunun nedeni o ana kadar tüm bir siyasal ve ideolojik aygıt tarafından bloke edilir olmasıydı. Bize gelince, birkaç istisna ve işçi hareketindeki birkaç kısa aşama dışında Marksizmin bunalımının 1930'larda başladığını söyleyeceğiz...

Bugün, uzun zamandır kendilerini temel aldığımız ve muhtemelen temel almaya devam edeceğimiz ustalarımız ve öğretmenlerimiz tarafından ortaya atılan bir fikri yeniden gözden geçirmenin gereğini duyuyoruz... Bunda şaşırtıcı olan hiçbir şey yok. Bu insanların bize eksiksiz ve tam bir teori bıraktıklarına inanmak, eğer anladığımız şey bir **mücadele teorisiyse,** saçma olurdu. Bu teori, doğduğu dönemde egemen olan ve sonsuz bir mücadelesi sonucunda kopmak zorunda olduğu ideolojinin damgasını taşımaktadır. Bu yüzden çelişkiler ve kopukluklarla karşılaştığımızda şaşırmamalıyız. Tersine, teorinin kurtarıcı potansiyelini tam olarak gerçekleştirmek için, bir yandan bunalımın sunduğu tarihî imkânlara sıkı sıkı sarılırken, öte yandan onun çelişkilerini ve kopukluklarını varsaymak zorundayız. ■

FERNANDO CLAUDIN

Yeni Tip Bir Antagonistik Toplum

Çeviren ALP KAYA

Kendi devrimini yapmamış oluşu bir yana, Avrupa solu Stalinizmin, orta Avrupa'nın en iyi devrimcilerine ve milyonlarca işçiye karşı yürütülen baskının başlıca suç ortaklarından biridir. «Guloglar'ın» suç ortaklarındandır. Sorumluluğun büyüğü Komünist partilere aittir. Ama Sosyalist partiler ve solun öteki kesimleri de sorumluluktan kaçamazlar.

Buna ilişkin, bir bölümü oldukça ağırlıklı sayılabilecek yığınla açıklama vardır. Ama gerçek değişmez. Bu öyle bir olgudur ki, sosyalizm mücadelesinin günümüzdeki bunalımını belirleyen ögelerin merkezinde yer alan ciddî sonuçlara yol açmıştır. Doğu'daki, özellikle SSCB'deki sosyalist muhalefetin zayıflığı ve olan muhalefetler içinde de, yine özellikle SSCB'de gerici akımların ağırlığı sözünü ettiğimiz olgudan kopuk şeyler değildir. Şüphesiz bunu Doğu sosyalizminin tarihî, pratik ve teorik geriliğine de bağlamak gerekir.

Marksizm, temel doğruları anlamak yerine, onları gizlemeye çalıştığı sürece herhangi bir yönde kararlı olarak ilerlemek imkânsızdı. Rossana Rossanda solun uzun zamandır «real-sosyalizmi» bildiğini söyledi; ne var ki sol, savaşlar arasındaki dönemde, soğuk savaş döneminde ve sömürge devrimleri sırasında bunu gözardı etmeyi tercih etti. Çünkü karşıda emperyalizm vardı. Bu etkeni küçümsememekle birlikte, öyle sanıyorum ki tam tersine sol uzun süre ve yakın zamana kadar (hattâ önemli ölçülerde bugün hâlâ) «real-sosyalizm» konusunda kendini aldattı. Özellikle Komünist partiler. İdeolojilerindeki tüm bir ögeler dizisi —yani şimdi burada tanımlamaya zamanımın yetmeyeceği sözde-Marksizm— bu ideolojik yabancılaşmayı mümkün kıldı.

Ancak şu var ki, her ne kadar imkânsız gözükse de, «real-sosyalizm» ile anti-emperyalist mücadeleler arasındaki bir ilişkinin yeniden doğabileceği ihtimalini dıştalayamayız. Böyle bir ilişki, «real-sosyalizmin» sosyalist olmayan niteliğine, geçmişte olduğu gibi uygun düşebilir. Bunun nedeni «real-sosyalizm» ile bir veya birkaç emperyalist güç, özellikle de Amerikan emperyalizmi arasında sahici çelişkilerin bulunması ve bu çelişkilerin, sözkonusu sosyalizmin gerçekliğinden daha gerçek olmalarıdır. Avrupa'da ve dünyanın her yanında sosyalizm için dövüşenler, bu çelişkilerden mümkün olduğu an yararlanmaktan vazgeçemezler.

Sözkonusu çelişkilerin değişik kökenleri vardır. Bunlar arasında «büyük güç çıkarları» diye adlandırılanlar bulunmaktadır; belirsiz, çeşitli anlamlara çekilebilecek bir deyimdir bu. Fakat bana kalırsa, bu köklerden biri toplumsal sistemlerin değişik niteliklerinden başka bir şey değildir. Daha doğrusu, her ne kadar sosyalist olmasalar da, Doğu sistemleri Batı kapitalizmi içinde benzeştirilemezler.

Bu noktada tartışmanın can alıcı ögesini oluşturan temel sorunla karşı karşıyayız: **Bu yeni toplumsal formasyonların niteliği nedir?** Bu temel bir sorundur, çünkü Elbe'den Pasifik'e kadar uzanacak, kör dövüşüne, amaçsız bir patlamaya indirgenemeyecek bir sosyalist mücadele imkânı bu sorunun teorik çözümünde yatmaktadır. Belirleyici bir sorudur, çünkü bunun teorik çözümü olmaksızın «sosyalist toplumun» teorik tanımlanması yolunda ilk adım bile atılamaz ve Rossana Rossanda'nın sözünü ettiği durumdan (sosyalizmden söz edenlerin neden söz ettiklerini bilmedikleri durumdan) kurtulunamaz. Son birkaç yıl içinde bu sorun üzerinde ilerlememiz anahtar bir soruyu ortaya çıkarmamızla oldu: Bu toplum sosyalist midir, değil midir? Bu toplantıda hepimiz aynı kanıyı paylaşıyor, olmadığını söylüyoruz. Nihayet Komünist partiler de, sosya-

lizmle demokrasinin ayrılmazlığını vurgulayıp Doğu ülkelerinde demokrasinin yokluğunu bir suçlama halinde ilân ederken aynı kanıya varmışlardır.

Ne var ki buna karşın, sözkonusu ülkeleri sosyalist olarak tanımlamaya devam ettikleri de doğrudur. Ama bu tanımlama onları eninde sonunda patlak verecek açık bir çelişkiyle karşı karşıya bırakıyor. Patlama İspanyol Komünist Partisi'nde gerçekleşmiştir, öteki Avrupa-komünisti partilerde de gerçekleşmesi yalnızca bir zaman ve koşullar sorunudur. Avrupa-komünisti partiler tutumlarını hiç değilse biraz doğrultabilmek için, bu ülkelerdeki üretim ilişkilerinin sosyalist olduğu, ama siyasal üstyapının sosyalist olmadığı yolundaki eski Trockist tezlere döndüler. Bu tezleri tartışarak zaman kaybetmeyeceğim. Bunu başka yerde yaptım, Bettelheim ve başkaları da tekrarladılar. Ama asıl tartışma bu formasyonların sosyalist niteliklerinin yadsınmasıyla başlıyor. Eğer sosyalist değillerse, nedir?

Birbirlerine karşı duran iki tez yeterince biliniyor: Birine göre, sözkonusu olan belirli bir tip kapitalizm, devlet kapitalizmi, tekelci devlet kapitalizmidir; öteki ise antagonist çıkarları barındıran, sosyalist olmayan, ama kapitalist de olmayan yeni bir sınıflı toplum tipinin sözkonusu olduğunu söylemektedir. Bu bir «ileri demokrasi» —herhangi bir anlam karışıklığı olmaması için bunu aradan çıkarmakta yarar vardır— ya da kapitalizmden sosyalizme geçiş sorunu da değildir. Burada sosyalizm kavramını Marksist anlamda kullanıyorum: Kapitalizmden komünizme geçişteki bir toplumsal formasyon.

Benim varsayımım kendine ikinci çözümü temel alıyor. Bu nedenle kapitalist modele eşit olmayan yeni bir antagonist sınıflı toplumun sözkonusu olduğuna inanıyorum. İki varsayım arasındaki tartışma çeşitli kereler kamuoyu önünde yer almıştır. Bunlar arasında özellikle Bettelheim ile Sweezy'nin tartışması iyi biliniyor. Kendimi Sweezy'nin varsayımına daha yakın buluyorum. Bettelheim tarafından yürütülen önemli tarihî incelemenin beni görüşlerimi değiştirmeye yöneltmesi de mümkündür. Bir an için ve şematik şekilde bana öyle geliyor ki, özel mülkiyetin tasfiye edildiği, üretim araçlarının devletin elinde olduğu Doğu toplumlarında varolan bir dizi üretim ilişkileri, kapitalist ilişkilere benzer biçimler almaktadırlar. Ama bu benzerlik, niteliklerindeki bir özdeşliğe de tekabül eder mi? Değer yasası ne şekilde ve hangi sınırlar içinde işlemektedir? Ücret ne dereceye kadar gerçek bir ücrettir ve gerçekten kapitalist anlamda bir emek piyasasından söz edebilir miyiz?

İşin gerçeği bu ülkelerde yalnızca tek sermaye olması ve bir dizi bağımsız sermayeler olmamasıdır. Aynı şekilde, üretim araçlarının sahipleri oldukları söylenebilecek bağımsız fabrika yöneticileri de yoktur; kaldı ki, yerleşik bulundukları yer dışında emeklerini serbestçe «satabilecek» işçiler de yoktur. Tersine, tüm bu ilişkiler siyasal otoriteye bağımlıdırlar. Siyasal otorite ifadesini yalnızca planda değil, ama bu tek ve soyut, içinde siyasetle ekonominin yüksek derecede ergimiş olduğu sermayeye uyguladığı yaptırımlarda ve bir kurallar dizisinde de bulur. Bana göre, bu ilişkiler sisteminde, değer yasasını giderek ikinci plana iten, devletle üretimin bütünü arasındaki ilişkiler belirleyici üretim ilişkisidir.

Toplumda düzenleyici bir mekanizmanın bulunması onu sosyalist kılmaya yeterli değildir. Bu düzenlemenin sosyalist olabilmesi için, tüm düzeylerdeki iktidarın emeğin kolektivitesine bırakılması gerekir. Ölçütüyse, toplumsal ihtiyacın doyurulmasıdır. Ama tersine, eğer iktidar kendilerini emeğin kolektivitesinin tepesine oturtan ve emeğin kolektivitesinin her türlü denetiminden uzak bir memur ve yönetici topluluğunun elindeyse, o zaman bu topluluk üretim araçlarının etkin sahibi haline gelmektedir. Başka bir deyişle, bu topluluk toplumsal düzenleme mekanizmasının işleyişini kendi çıkarları ve egemen sınıf konumlarını sürdürme yolunda belirler.

Burada çözemeyeceğimiz, daha çok inceleme ve tartışma gerektiren bir sorunla daha uğraşamayacağım. Akademik bir tartışmayla karşı karşıya bulunmadığımızdan hiç şüpheniz olmasın. Teorik ve siyasal alanlarda büyük önem taşımaktadır. İyi anlayamadığım tek şey, konuşmasının sonunda Rossana Rossanda'nın ortaya attığı ikilemdir: Eğer sözkonusu olan içinde varlıklarını sürdüren kapitalist ilişkilerin ikincil kaldıkları yeni toplumsal ilişkilerse, diyor Rossanda, o zaman çağrılarımız hükümetlere yönelmelidir; ama sözkonusu olan kapitalist formasyonlarsa eğer, sorun

demokrasi çağrıları yapmak, insan haklarını savunmak değil, sınıf mücadelesini yürütmektir. Hitap edilenler, dolayısıyla, hükümetler değildir. Bana göreyse, değişik toplumsal formasyonları işleten mekanizmaları farklı da olsalar, her iki durumda da sınıf mücadelesi yürütülecektir. Her iki durumda da, antagonistik çıkarların var olduğu sınıflı toplumlar sözkonusu olduğundan, sınıf mücadelesi vardır. Kanımca her iki durumda da, demokratik özgürlükler, insan hakları v.b. için yürütülen mücadele, ilk hedeflerdir. Bu ülkelerin gerçek fizyonomileri ne olursa olsun, onların sosyalist dönüşüm yolunu açmak için yukarıda saydıklarım sınıf mücadelesinin ilk hedefleridir. Hükümetleri muhatap alıp almamak bazan yalnızca taktik bir sorun olmaktadır. Öte yandan, bir strateji sorunu olan şey, bütün sosyalizm mücadelelerinde demokratik haklar için verilen kavgaların merkezî olduğudur. ■

SSCB'nin, Sosyalizmin Ve Demokrasinin Niteliği

Çeviren ALP KAYA

İki yılda bir yapılan Venedik biyenaliyle —yani neredeyse anti-akılcılığa ulaşan ve söz özgürlüğüne yönelen bir hücuma öncülük eden anti-Komünizm ve anti-Marksizm festivaliyle— aynı sıralarda günlük İtalyan **Il Manifesto**, SSCB'nin niteliği üzerine ilginç bir sempozyum düzenledi. Katılanların çoğu Avrupa-komünisti partilerle devrimci Marksizm arasında yarı yolda bulunan merkezci akımların konuşmacılarından oluşuyordu. Bu akımın dışında kalanlar sözkonusu olduğunda, Althusser, Bettelheim, Claudin ve Rossanda en iyi örnekler olarak sıralanabilir.

UNUTKAN BELLEKLERLE SUÇLU VİCDANLAR ARASINDA

Konferans sırasında yapılan saldırıların en çarpıcı özelliği, konuşmacıların kendi geçmişlerinin dürüst bir bilançosunu çıkarma yeteneğinden yoksun oluşlarıydı. Zihinlerini sürekli kurcalayan bir soru var: SSCB'de sosyalizmin gerçekten varolduğuna bunca zaman nasıl inanabildik, hattâ daha kötüsü, kendimiz bile yarı yarıya inanırken SSCB'yi kamuoyunda bir sosyalizm cenneti ve kalesi olarak savunabildik? Ne var ki bu soruya doyurucu bir cevap veremiyorlar. Cevap, Sovyet bürokrasisiyle Batı'lı komünist partiler arasındaki ilişkilere kadar dayanmakta ve kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelesinin, sömürge halklarının anti-emperyalist mücadelesinin, uluslararası arenadaki devletler arası çatışmanın ve bürokratlaşmış işçi devletlerindeki sosyo-politik çatışmaların bütünlük içinde kavranmasını gerektirmekte. Konuşmacıların bu diyalektik bütünlüğü kavrama yeteneğinden yoksun oluşları onları, tek ülkede sosyalizmin kurulması, tek parti (ve onun yanılmaz önderliği) ilkesi, proletaryanın kendini kurtaracak kadar olgun olmadığı, bundan ötürü de gerek «devrimi yapmak», gerekse «sosyalizmi kurmak» v.b. için onun yerini partinin alacağı miti türünden ihtimalleri içeren Marksizm-dışı ve anti-Marksist dogmaları kabule itmekte.

Althusser, Bettelheim, Claudin ve Rossanda kendilerini hiç de bu sorularla karşı karşıya hissetmiyorlar; kolaycı ve soyut özürlerle bunlardan ustaca kaçınıyorlar. Gerçek bir özeleştiri yaparak Moskova mahkemelerini, İspanyol devriminin boğulmasını, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünist partiler arasında bakanlık düzeyinde yürütülen işbirliği aşamasında Thorez - Togliatti'nin «grev tröstlerin silahıdır» yollu sloganlarını, ayaklanan Doğu Berlin işçilerinin 1953 Haziran'ında Sovyet kuvvetleri tarafından ezilişini ve Çin kültür devriminin tam dönüm noktasında «iktidar için Paris Komünü tipi organların» seçimine ilişkin sloganın sinik bir tavırla terkedilişini kendilerinin kabullenmiş oluşlarının Marksizmle bağdaşıp bağdaşmadığını sormak yerine, «Marksizmin bunalımını» ortaya atmak (Althusser) şüphesiz daha elverişlidir.

Tüm bunlar son altmış yılın önemli tarihî olaylarının sessizce geçiştirildiği, üzerine sünger çekildiği veya hâlâ Stalinizm ile bağıntısı bulunan bir alışkanlıkla çarpıtıldığı Manifesto sempozyumunun analizine, tarihdışı bir görünüm kazandırmakta. Konuşmacıların inançlarından yana bir şüphemiz yok. Ama rahatsız bir vicdan da —ki gerçekte bir suçluluk kompleksidir— en az «sosyalizmin kalesine» duyulan o kör ve akıl dışı inanç kadar kötü bir güdüdür. Örneğin Rossana Rossanda, 1968 yılında Çekoslovakya'nın işgaliyle Sovyet devletinin niteliğinde «nihaî bir dönüm noktası» keşfediyor. Ama bu işgalin 1956

yılında Macaristan'ın işgalinden, SSCB'de neredeyse tüm Bolşevik kadroların katledilmesinden, işçilere ve devrimci militanlara yönelik terör ve suikastlerle İspanya'da toplumsal devrimi ezme politikasından, Polonya Komünist Partisi'nin tasfiye edilmesinden, Stalin - Hitler paktı sırasında Alman Komünistlerinin Hitler'e teslim edilmelerinden, Yugoslavya'nın aforoz edilmesinden ve 1934 - 1956 döneminde yer alan tüm öteki cinayetlerden ne farkı vardır? Tüm bunlar Kremlin diplomasisinin ihtiyaçları, Sovyet bürokrasisinin çıkarları tarafından, SSCB'nin ve uluslararası işçi hareketinin gerçek çıkarları hiç gözönüne alınmaksızın dikte edilmedi mi? Yırmi yıllık tarihi ilgilendiren bu tuhaf unutkanlık niye?

Lenin'in ve Troçki'nin dış politikalarının temelden farklı olduğu nasıl yadsınabilir? Örneğin Brest - Litovsk ve Rapallo anlaşmalarının imzalanışı ne Rus ne de Alman devrimcilerini, Alman devrimini yükseltme yolunda kısa dönemde bile duraksatmadı.

Rossana Rossanda Ekim Devrimi'ni «aslî olarak bir öncü grubun siyasî el koyuşu» şeklinde sunarken kaba bir çarpıtma yapıyor. Ekim Devrimi, öncesi ve sonrasıyla insanlığın tanıyageldiği en geniş, en radikal ve en cüretli harekettir. Bu ciddî oyunda yalnızca dar kapsamlı bir öncü değil, milyonlarca ve milyonlarca protagonist (baş kahraman) rol almıştır.

Troçki'nin daha 1906 yılında gördüğü bir olayı, Rus proletaryasının «kendini kısıtlamayı veya kurban etmeyi reddedişini» hatırlatmak yeterlidir; bunun sonucunda kendiliğinden gelişen hareket, silaha ve siyasal güce de sahip olduğundan birkaç ay gibi kısa bir süre içinde patronları fabrikalardan kovalamıştır. Tüm bunlar, kent ekonomisinin kollektivizasyonundan önce bir dizi «aşamalar» öngören Bolşevik önderlerin ihtiyatlı tavırlarına ve taktik planlarına karşın olmuştur. Ancak Bolşeviklerle Stalinistler (veya reformistler) arasındaki fark şurada ortaya çıkar ki, Bolşevikler kitlelerin hızla gelişen bu kendiliğinden hareketine hiçbir şekilde muhalefet etmemişler, yalnızca bu harekette keşmekeşin önlenmesi ve devrimin kuruluşu için gerekli önderliği ve uyumluluğu verme girişiminde bulunmuşlardır.

Olayın en yakışıksız yanı, Stalin'in cinayetlerini baştan beri açıklayagelen Marksistleri çevreleyen suskunluk olmuştur: Özellikle —ama yalnızca değil— Troçkistleri çevreleyen suskunluk. Rossanda ve Claudin, SSCB'deki «real sosyalizme» tapmış bulunan «tüm Avrupa solu» suçludur şeklinde açıklama yaparlarken, ister istemez cevap vermek zorunda kalıyoruz: «Lütfen biraz daha insaflı olun sevgili yoldaşlar. Kendiniz için konuşun. Marksizmin ABC'si olan eleştirel ruhu hiçbir zaman terketmeyenleri, sınıf ölçütüne ve sınıf bağımsızlığına her zaman sadık kalanları utancınıza ortak etmeyin. Ve hepsinin ötesinde, 'Marksizmin yeniden doğuşuna' duyduğunuz susuzluğu giderebilecek tek kuyuya tükürmeyin.»

ÜRETİM İLİŞKİLERİ VE MÜLKİYET İLİŞKİLERİ

Bettelheim, üretim araçlarının SSCB'deki kollektif mülkiyetini bir «yasal kategori» olarak ele alırken yine eski atına binmiş olmaktadır. Bu, Marksist «üretim ilişkileri» kategorisinin kısır, mekanik ve yanlış bir ifadesidir. Böylece üretim ilişkileri, her üretim birimi içinde üretenlerle, onları yöneten ve üretim işlemini yönlendirenler ve sözümona toplumsal üretim artığına el koyanlar arasındaki ilişkiye indirgenmektedir.[1]

Gerçekte, Marksist «üretim ilişkileri» kategorisi, üretim işlemleri ve maddî varlıklarının yeniden üretimi sırasında birbirleriyle buluşan insanlar arasındaki ilişkilerin **tümünü** kapsar; buna işletme birimi içindeki ilişkiler ve bu işletmeleri birbirlerine bağlayan ilişkiler de dahildir. Modern endüstri döneminde tek bir fabrika içinde, öteki üretim birimleriyle olan üretim ilişkileri gözardı edilerek kendine-yeterlik kurmak kesinlikle imkânsızdır. Emeğin nesnel toplumsallaşmasının ulaştığı düzeyde «üretim ilişkileri»ni, fabrika içi mikro-ekonomik ilişkilere indirgemek yetersiz ve uyarsızdır.

Kapitalizmde üretim araçlarının özel mülkiyeti yalnızca «yasal bir kategoriye» değil, ama sosyo-ekonomik bir yapıya ve belirli üretim ilişkilerine —ki «yasal kategori» bunun yalnızca bir yansımasıdır— tekabül etmektedir. Bu da emeğin temelde özel emek halinde kaldığı, ürünlerinin meta olduğu, toplumsal emeğin birbirlerinden bağımsız çalışan üre-

tim birimlerine bölündüğü, **bu nedenle** üretici güçlerin sözkonusu değişik birimler arasındaki dağılımının son analizde, üreticilerin arkalarında kendi kendine işleyen değer yasasına (sermayenin, ekonomik faaliyetin çeşitli kolları arasındaki gelgitine) göre gerçekleştiği anlamına gelir. Kapitalistin, işçi sınıfından sızdırdığı artık-değeri yoğunlaştırma ihtiyacı bu gerilim altında ortaya çıkar. Özel mülkiyet ve rekabetin bir sonucudur. «Sermayenin» bir var olma ihtirasının veya «sömürü onun doğasında bulunduğu için sömürmesinin» sonucu değildir. Marx da **Kapital**'de kapitalizmi böyle açıklar.

Sovyet ekonomisinde üretim araçlarının kollektif mülkiyetinin (ki devlet mülkiyeti bunun en alt biçimidir, ama yine de bir biçimidir) merkezî planlamanın, burjuvazinin devlet iktidarının imhasının ve dış ticaretin devlet tekeli altında bulunmasının **bir arada var oluşları (konjonksiyonu),** yalnızca «yeni görünümlü yasal ilişkiler» değil, ama kapitalizmden daha farklı **üretim ilişkileri** yaratır. İşletme içindeki işçi/yönetici ilişkisinin, kapitalizmdeki işçi/patron ilişkisine benzediğini varsaysak bile (oysa ilgisi yoktur), hammadde ve makinelerin artık meta olmamaları, işletmeler arasındaki dolaşımlarının satış ve siparişlerle sağlanmadığı, plana göre dağıtıldığı olgusu, kapitalist üretim tarzındakilerden temelde farklı üretim ilişkilerini gerektirir. Sonuçta, kapitalizminkinden ayrı bir gelişme dinamiğine, farklı gelişme yasalarına sahip ve farklı çelişkilerin sarstığı başka bir ekonomik yapı ortaya çıkar.

Tam karşıtı bir örneği ele alalım. İşçilerin tüm işletmelere el koydukları, bunları üretici kooperatifleri haline getirdikleri ve tam eşitlik temelinde demokratik bir şekilde yönettikleri bir toplum tasarlayın. Aynı zamanda bu işletmelerin kendi ürünlerinin sahibi olduğuna, pazarda alıp satabileceklerine de karar veriyorlar. Bu durumda tüm üretim yine meta üretimi olarak kalacak, bunun tek istisnası emekgücü olacaktır.

O zaman biz, «fabrika içindeki sömürü tümüyle önlendiğinden,» sosyalist üretim ilişkileriyle karşı karşıya bulunduğumuzu mu düşüneceğiz? Ne yazık ki hayır, çünkü emeğin nesnel toplumsallaşmasının belirli bir düzeyinde, toplumsal artık-ürün **zorunlu olarak bir makro-ekonomik kategori** olur. Fabrika içinde sömürü olmayacaktır şüphesiz. Ama piyasa sürecinde, çok üretken işletmeler, az üretken işletmelere değer transferleri yapacaklardır. Kendi amansız mantığına sahip olan rekabet sonucunda, «kârlılık oranı» düşük kooperatifler üyelerine asgarî hayat düzeyini bile sağlayamaz hale gelecekler ve giderek hammadde sipariş edemeyecekleri için kapılarını kapamak zorunda kalacaklardır. İşsizlik sorunu kitlesel ölçülerle yeniden gündeme gelecektir. Öte yandan makinelerin meta karakteri, zengin kooperatiflerin iflas edenlerin araçlarını ellerine geçirmelerini, hattâ kârlılık oranı düşük kooperatifleri yavaş yavaş eritmelerini mümkün kılacaktır. Çok geçmeden işsizler emeklerini yeni bir pazarda satışa çıkaracaklardır. Toplum yeniden üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar arasında bölünecektir. Kooperatifçiler çözümü zamanında keşfedemezlerse tüm bunlar olacaktır. Çözüm ise, fabrika dışında kendilerini saran meta ilişkilerini —yani tam ve gerçek **üretim** ilişkilerini— **a priori** birlik ve planlama ilişkileriyle değiştirmeleridir.

DEVLET KAPİTALİZMİ?

SSCB'de kapitalizmin var olduğunu göstermek isteyen Bettelheim son derece basit bir tartışmadan yola çıkmaktadır: Ücretin olduğu yerde sermaye de vardır. Sovyet işçileri ücretlidir. Bundan ötürü de SSCB'de sermaye vardır. Tartışma, kelimeler üzerindeki kaba bir oyuna dayanmaktadır. «Ücret» terimi iki şekilde kullanılabilir: Birincisi, «ödemenin parasal ifadesi olarak», (örneğin Marx bir Roma askerinin ücretini böyle nitelemektedir); ikincisi ise, üretim araçlarının mülkiyetinden ve her türlü geçinme imkânından yoksun bırakılmış, **bu yüzden** de meta haline gelip kendini üretim araçları sahiplerine satmak zorunda kalan emek-gücünün karşılığı olarak.

Hiç şüphe yok ki SSCB'deki ücret, kelimenin ilk anlamıyla ücrettir. Ama buradan otomatik bir şekilde SSCB'de «sermaye/ücretli emek» ilişkisinin bulunduğunu çıkarsayamayız.[2] Ne var ki Bettelheim böyle bir el çabukluğuna yeltenıyor. Emek-gücünün meta olup olmadığını, üretim araçlarına tek kavuşma yolunun kendini üretim aracı sahiplerine sat-

mak olup olmadığını gözönüne almaksızın, eğer böyleyse bu esrarengiz «mülk sahiplerinin» kimler olduğunu, esrarengiz «emek-gücü pazarının» nerede olduğunu göstermeden, üretim araçlarının sermaye ve dolayısıyla meta halinde olup olmadıklarından hiç söz etmeksizin basit bir kıyaslamayla yetiniyor: «Ücret sermayeyi gerektirir. Ücret vardır. Dolayısıyla sermaye de vardır.» Ciddî olamaz bu.

Merkezî planlama çerçevesinde üretim araçlarının kollektif edinimi düzenlenmiş, plan genelleştirildiği andan itibaren herkese iş bulunması güvence altına alınmıştır. (Planın ancak kısmen uygulandığı NEP —Yeni Ekonomik Politika— döneminde durum böyle değildi.) SSCB'de işsizlik diye bir şey yoktur. Bir işletme yöneticisinin işçi kovması normal olarak imkânsızdır (siyasal, ekonomi-dışında kalan nedenler dışında). Emek-gücü pazarı yoktur (istisnaî olan ve ülkenin toplumsal yapısı üzerinde belirleyiciliği olmayan karaborsa dışında). Bu durumda emeğin koşulları —bunun sömürüye dayalı olduğunu iddia etmek istesek de— ücretli emeğin sermayeye (serbestçe) satılmasını öngören, ücretli emek ve sermaye olamaz.

Bettelheim bu basit formülünün ima ettiği «muazzam» sonuçların farkında değil gibi. Birincisi, Sovyet Rusya'nın ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin **ilk varoldukları günden beri** bu ülkelerde ücretler olageldiğine göre, ne SSCB'de ne de Çin'de bir toplumsal devrim olmamış demektir. İkincisi ise, emek-gücüne yapılan ödemenin **biçimi** parasal olduğu andan itibaren (hiç değilse % 80'i, % 60'ı veya 50'si? Hattâ % 40, 30 ve 20'si?), üretim ilişkilerinin sözde belirleyici önemi adeta büyülüymüşçesine yeniden ortadan yok olmaktadır. Çarlık yönetimi altında bir kapitalistin yanında ücretli olarak çalışmak, özyönetime sahip bir fabrikada demokratik planlama sistemine göre ücretli olarak çalışmak, ya da bürokrasi tarafından tekel gibi yönlendirilen işletmelerde (ve bir plan dahilinde) ücretli olarak çalışmak hep ayrı ayrı şeylerdir ve son analizde, hiç değilse kısmen, değişik üretim ilişkilerini gerektirirler. Ama hayır. Bunlara hiç aldırmayıp şu sonuca varmalıyız: «Bu durumların hepsinde ücret olduğuna göre sermaye de olmalıdır.»

«Kapitalistsiz devlet kapitalizmi» fikrinin öyle şaka olarak değil de, bilimsel bir tanım olarak kullanılmış oluşu büsbütün saçma. Bugüne kadar Marksist teori yalnızca iki devlet kapitalizmi modeli tanımıştır. Birincisi Engels'in değindiği, ekonomik ve siyasal gücüne dayanan burjuva sınıfının hisse senedi sahibi olmaktan, yavaş yavaş «devlet tahvili» sahibi olmaya yöneldiği bir toplumdur.[3] İkinci model ise Lenin tarafından tanımlanan, özel firmaların bir işçi devletince denetlendiği toplumdur. Lenin, SSCB'de millileştirilen işletmelerle ilgili olarak «devlet kapitalizmi» terimini hiçbir zaman kullanmamıştır.[4] Burjuvazinin tasfiyesinden, bir sınıf olarak ortadan kaldırılmasından, kapitalist rejimin gelişme yasalarından hiçbiri tarafından karakterize edilemeyen yeni bir ekonomik sistemin doğuşundan sonra (rekabetin baskısı altında zorunlu sermaye birikiminin, sermayenin organik bileşimine doğru bir yükselme eğiliminin, kâr oranlarının düşmesi eğiliminin, kârlılığın belirlediği yatırımların, kitlesel işsizliğe yol açan dönemsel üretim bunalımlarının olmadığı), hâlâ «devlet kapitalizminden» söz etmek kelimelerle oynamaktan başka bir şey değildir. Kaldı ki böyle bir «kapitalizmin» Marx'ın analiz ettiği, burjuvazinin iktidarı altında var olan kapitalizmle hiçbir ilgisi yoktur. Öyleyse onu «kapitalist» olarak nitelemenin anlamı nedir?

Marksizme göre her üretim tarzını karakterize eden, **belirli sınıf ilişkileri** üzerine kurulu özgül bir üretim ilişkileri sistemi vardır. Ne var ki hiç kimse Federal Alman Cumhuriyeti ile Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde, Çin Halk Cumhuriyeti ile Taiwan'da, SSCB ile ABD'de aynı toplumsal sınıfın iktidarda olduğunu öne sürmeyeceğinden, «kapitalistsiz kapitalizm» kavramının ardına sığınılmakta ve karşımıza **benzer** üretim ilişkileri üzerine kurulu **aynı** üretim tarzının, **değişik** sınıf ilişkilerine, hattâ olmayan sınıf ilişkilerine (kapitalist sınıf bulunmadığından) dayandığı yolundaki aşırı paradoksla çıkılmaktadır.

SSCB'NİN ALTYAPISI SOSYALİST Mİ?

Fernando Claudin, «Avrupa-komünistleri, sözkonusu ülkelerdeki üretim ilişkilerinin sosyalist, ama üstyapının sosyalist olmadığı şeklindeki o eski Troçkist görüşe dönmek zorunda kalmışlardır,» yolundaki cüretkâr tezi

ileri sürdü. Bu kavrama ulaşmak için nereye baktı diye soruyor insan. Ne Troçki'nin, ne de Dördüncü Enternasyonal'i temsil eden bir yazarın yazılarına değil herhalde.

İhanete Uğrayan Devrim'de Troçki, SSCB'de sosyalizmin kurulduğu yolundaki tezi çürütmüştür. Bu görüşü reddedişinin nedeni, yalnızca üstyapıya uygulandığında yanlış olacağından değil, fakat aynı zamanda altyapı için de geçersiz olduğundandır. Üretim araçlarının millileştirilmesinin (özel mülkiyetin tasfiyesinin) sosyalizm anlamına geleceğini öngören bu saçma tezin yazarı Troçki değil, **Stalin'dir.** Bu onun, tek ülkede sosyalizm teorisinin sahte - Marksist gerekçesiydi. Tek ülkede sosyalizm teorisine, yani Marksizmin özünün revizyonuna karşı mücadele sırasında Sovyet Sol Muhalefeti, Troçki ve uluslararası Troçkist hareket, sosyalist bir toplumun kurulmasında üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin tasfiyesinin **bir önkoşul, ama tek başına yetersiz** olduğunu durmadan belirtmişlerdir.

Marx'ın **Gotha Programının Eleştirisi**'nde, Engels'in **Anti - Dühring**'inde ve Marksizmin iç mantığında açıkça ifade edilmiş olan bir şeyi hatırlatıyorlardı: Gerçek bir sosyalist altyapı için en az dört koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir: Özel mülkiyetin tasfiyesi; üretici güçlerin kapitalizmde olduğundan nitelikçe üstün bir gelişimi; para ve meta kategorilerinin yok olması (başka bir deyişle, üreticilerin üretim koşulları, çalışma ve dağılım üzerinde gerçek egemenlikleri); özgürce bir araya gelmiş üreticiler arasındaki üretim ilişkileri (bugünlerde diyeceğimiz şudur: Ekonomik hayatın her düzeyinde, iş yerlerinden merkezî ve yüksek planlama düzeylerine kadar, işçilerin demokratik olarak planlanmış özyönetimleri).

Bettelheim ve Claudin'in sansasyonel buluşlarına ulaşmalarından kırk yıl önce Troçki, hiç de raslansal olmayan bir şekilde, bu üretim ilişkilerinin tek ülkede kurulması halinde, o ülkede devletin, bir «dış tehlike» karşısındayken bile kolayca ortadan kalkabileceğini belirtmiştir. Bir sosyalist toplumun, düşmanlarına karşı öylesine kesin toplumsal, ekonomik, teknik, ahlâkî ve siyasal üstünlükleri olacaktır ki, savunma için **özel bir organa** ihtiyaç duymayacaktır. Kollektifliği, kendisini böyle bir görev için örgütlenmesine elverecektir.

Ne var ki Stalinist «tek ülkede sosyalizm» teorisiyle henüz hesaplaşmamış olan Claudin, Bettelheim ve Rossanda, baskıcı bir devletle bir arada var olan sosyalist bir altyapıdan söz eden revizyonist Stalinist görüşü, Troçkistlere yüklemektedirler. Aydın dürüstlüğünün ne parlak bir örneği değil mi? Tekrar ediyoruz: «Lütfen biraz insaf, yoldaşlar. Stalin'in cinayetlerini bunca zaman örttükten sonra, kurbanlarına biraz anlayış göstermelisiniz.» Bir kez daha belirtelim ki, konuşmacılarını iyi niyetlerinden şüphe etmek istemiyoruz, ama kafalarının karışıklığı bize gösteriyor ki onlar, kapitalizmle sosyalizm arasında bir «geçiş dönemi» kavramını anlamıyorlar; oysa bu dönem gerek altyapı, gerek üstyapıda, kapitalist geçmişe ait **ögelerle** sosyalist geleceğin tohumunun bir araya geldiği özgül ve melez toplumsal ilişkilerce karakterize edilir. Ama «melez bir bileşimden» söz etmemiz, kesinlikle «sosyalist üretim ilişkileri» anlamına gelmez. Önemli olan bu ilişkilerin **özgül** karakteri, geçiş döneminin karakteristiğidir.[5]

Kapitalizm meta üretiminin genelleşmesiyle karakterize olur. Sosyalizmi karakterize eden ise, meta üretiminin yok oluşudur. Birinden ötekine geçiş dönemini karakterize edene gelince, bu da meta üretiminin **kısmen var kalması** (en çok da tüketim malları sektöründe) ve **kısmen tasfiye edilmesidir.** (temel olarak üretim araçları sektöründe). Merkezî planlama, geleceğin sosyalist planlamasının **tohumudur.** Ama meta üretimi kısmen varkalacağı için, geçiş döneminin planlaması hiçbir şekilde **sosyalist planlama** olamaz, çünkü bu dönemde plan ve pazar arasında çatışma ve gerilim sürer. Eğer işçi yönetimi yoksa, merkezî planlama şüphesiz daha da az «sosyalist»tir.

Kapitalizm, kapitalist sınıfa, valorizasyon[6] üzerindeki egemenliğe, sermaye birikimine, sermayenin yeniden üretimine ve ücretli emek/sermaye toplumsal ilişkilerine hizmet eden bir devletin varlığıyla karakterize olur. Sınıfsız bir toplum olan sosyalist toplum ise devletin yok oluşuyla karakterize olur. Geçiş dönemini karakterize edense, ileride mutlaka ortadan kalacak olan yeni tip bir devlettir. Ama bu dönemde farklı sınıf ve toplumsal ta-

bakaların varlığı, devletin varlığını da uzatır. Proletarya diktatörlüğü, geleceğin kendini-yöneten sosyalist toplumunu ancak önceler, ama **öncelemesi** için, varkalması (hattâ kendini güçlendirmesi) değil, yok olması gerekir.

Bürokratik dejenerasyon geçiş döneminde kapitalizmle sosyalizm arasında yarı yolda bulunan bir toplumu bir anlamda dondurur, sosyalizme doğru ilerleyebileceği tek yolu tıkar. Giderek büyüyen toplumsal eşitsizlik kapitalizm-sonrası üretim ilişkileriyle dağıtımın burjuva kuralları arasındaki çelişkileri şiddetlendirir. Meta ve para kategorilerinin ortadan kalkmalarını önler, planlama sürecinin etkinliğini kırar.

İşçi yönetiminin, halk denetiminin yokluğu insan ve malzeme kaynaklarının israfına yol açacağı gibi, kitlelerin yaratıcı inisiyatiflerinin tomurcuklanmasını da önler. Sosyalist demokrasinin yokluğu, bürokrasiye toplumsal hayatın her düzeyinde, tüm yönetim işlevleri üzerindeki tekelini sürdürme imkânını sağlar. Tek parti miti ise sözünü ettiğimiz tekelciliğin rasyonalizasyon gerekçesinden başka bir şey değildir. Bunun sonucunda geçiş toplumunun bürokratik dejenerasyonuna özgü, giderek büyüyen ve şiddetlenen bir dizi ekonomik, toplumsal ve siyasal çelişki doğar ve toplumun zaten var olan özgül çelişkilerine eklenir.

KOMUTA ARTIK SİYASETTE DEĞİL

Sempozyuma katılan eski Maocuların —öncelikle Bettelheim ve Rossanda— yeni konumları, gerek yaklaşım yöntemleri, gerek SSCB'yi ve kapitalizmin yıkıldığı öteki ülkeleri analizleri bakımından yüz seksen derecelik bir dönüşü temsil ediyor.

Geçmişte büyük bir ciddiyetle belirleyici sorunun siyasal iktidar sorunu olduğunu, bunun da son analizde «siyasal çizgi», başka bir deyişle, egemen ideoloji tarafından belirlendiğini söylerlerdi. Şüphesiz bu, Stalin, Kruşçev ve Mao yönetimleri altında üretim ilişkileri tümüyle aynıyken nasıl olup da Kruşçev yönetiminde esrarengiz bir «kapitalizm restorasyonunun» gerçekleştiğini açıklayabilmek için kaçınılmaz bir çıkış yolu olmaktaydı. Sosyo-ekonomik yapıları tıpatıp benzer oldukları halde niye Romanya'nın «sosyalist» de SSCB'nin «sosyal-emperyalist ve faşist» olduğunun açıklanması için buna ihtiyaç vardı. Nihayet, «Dörtlü Çete'nin» iktidardan düşüşünün, üretim ilişkilerinde hiçbir değişiklik olmadığı halde niye Çin Halk Cumhuriyeti'nde belirleyici bir dönüm noktası olduğu ancak böyle açıklanabiliyordu.

Ama şimdi kararsızca bir kutuptan ötekine geçiverlyorlar. Artık belirleyici olan «üretim ilişkileridir». Üstyapı sorunları, altyapının yansımasından başka bir şey değildir. **Touché** (tuş), Mao - Tse Tung. Gerçekte bütün toplumlarda, taban ile üstyapı arasında karşılıklı etkileşim vardır ve ikincisi birinciyi ancak son kertede belirler.[7] Açıktır ki, üretim araçlarının sahibinin devlet olduğu ve merkezî planlamanın bulunduğu bir toplumda siyasal iktidarın uygulanış biçimi, egemenlik ve/veya toplumsal eşitlik sisteminin belirlenmesinde merkezî bir önem taşır.

Şüphesiz bürokrasi, Sovyet (ve Çin) toplumu üzerinde denetim uygulayabilmek için toplumsal artık-ürünün dağılımını denetleyebilmelidir. Fakat tekelinde tuttuğu şey yalnızca devlet iktidarının uygulanması olduğundan, o ancak bir bürokrasidir.

Eğer bu tekel kitlelerin saldırısı sonucunda yıkılacak olursa bürokrasinin artık-ürün üzerindeki denetimi de tümüyle yok olmasa bile, büyük ölçüde azalır.

Bu etmenler gözönüne alındığında, konuşmacıların Sovyet (ve Çin) toplumu sorununa yaklaşımlarında temel sorunun —bürokrasinin— unutulduğu görülmektedir. Tartışmalarını dün siyasal çizgi, yani ideoloji, bugünse «ücretli işçiler» üzerinde odaklaştırırken ana sorunu sessizce geçiştirmektedirler: Gerçek denetimin, yani emeğin koşulları ve yaratılan toplumsal artık-ürünün denetiminin bir sınıf olarak işçi sınıfına verilmesi. Ve bu sorun, hoşumuza gitsin gitmesin, öncelikle siyasaldır.[8]

Sempozyuma katılanların analizleri ve feryatları arasından hiçbir somut siyasal eylem programının, SSCB ve Çin'de sosyalizmin kuruluşu yoluna yeniden dönmeyi öngören hiçbir önerinin çıkmamış oluşu rastlantı değildir. Üzerinde ısrarla durdukları tek şey —bizim de kesinlikle katıldığımız— demokratik özgürlükler için mücadele zorunluluğudur. Elbette zorunludur, ama yeterli olmaktan uzaktır. Ne «üretim ilişkilerine», ne

de «ücretli işçinin» sorununa bir çözüm getirmeyecektir. Hepsinin ötesinde de ihtiyaç duyduğumuz bir bağlantıyı, Doğu'daki antibürokratik devrimin içeriğiyle Batı'da uğruna mücadele ettiğimiz sosyalist devrimin içeriği arasındaki bağlantıyı sağlayamayacaktır.

Bize gelince, hem ekonomik, hem siyasal düzeylerde çeşitli «Sosyalist» modellerin 60 yıllık deneyini yaşadıktan sonra, sosyalist devrimin zaferinin ardından sosyalizme doğru gerçek bir dönüşümün başlatılabilmesi için şu aşağıdaki sorunların belirleyici olduğunu kabul etmekteyiz:

1) Ulusal ürünün, tüketim fonlarıyla tasarruf fonları arasında, üretken ve üretken olmayan tasarruf fonları arasında, bireysel ve toplumsal tüketim fonları arasında dağılımına, kısaca planın tüm zorunlu (daha önce öngörülmüş olan) tahsisatları ve önemli yatırım projelerine karar verme yetkisinin gerçekten işçi sınıfında olması. Formülün gerçek içeriği budur: İşçi sınıfı toplumsal artığın tasarrufuna sahip olacak yetenektedir.

2) Bu, çeşitli plan alternatifleri arasında gerçek bir tercih, dolayısıyla gerçek bir siyasal plüralizm, her türlü farklı parti ve akımın serbestçe varlığı anlamına gelir. Başka bir deyişle, siyasal iktidarın yalnızca tek bir siyasal partide değil, serbestçe ve demokratik olarak seçilmiş işçi ve halk konseylerinde olması demektir.

3) İşletmedeki işin örgütlenmesi ve ritminde, ücretlerin ve çalışma kurallarının saptanmasında v.b. karar ve veto haklarının işçilerde olması. İş güvenliği ve hayat koşullarının etkinlikle güvence altına alınması. Ekonomik hayatın her düzeyinde planın yürütülmesinde etkin denetim yetkisi. Ortak görüşmeler, üretici ve tüketici konferansları yoluyla halkın ihtiyaçlarının doyurulması önceliğinin saptanıp, plan hedeflerinin bunlara uyarlanması. Formülün gerçek içeriği budur: «Demokratik merkeziyetçi ve eklemlenmiş işçi özyönetimi» ile işçilerin ekonomik kararlar vermesinin sağlanması ve bunun her zaman, **etkinlikle** karar verebilecekleri düzeyde uygulanması.

4) Özyönetimin toplumda yaygınlaşması yoluyla devletin ortadan kalkışının başlatılması.

5) İş saatlerinin radikal bir çözümle azaltılması, yüksek öğrenimin genelleşme düzeyinin artırılmasına öncelik verilmesi. Başka bir deyişle kol ve kafa emeği arasındaki farkın radikal bir biçimde azaltılması ki, bunsuz özyönetim ve denetim kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm ve uygulanamaz olacaktır.

6) Hak (ücret dahil) eşitsizliğinde radikal bir azalma ve parasal bir aracıya başvurmaksızın ihtiyacın giderilmesi ölçütüne göre dağıtılan hizmet ve malların mutlak bir şekilde genişletilmesi. Bu sorun kadın ve erkek, yöreler ve uluslar, kent ve kır v.b. arasındaki eşitsizliklerin radikal çözümlerle azaltılmasını öngörür.

7) Sistematik enternasyonalist eğitim ve sosyalizme doğru ilerleme yolunda hem nesnel hem öznel nedenlerle zorunlu olan enternasyonal devrimi destekleme politikası.

8) Sürekli bir kültür devriminin teşvik. Ancak bu yapılırken şiddet ve zor yöntemlerine başvurulmaması, kültürel ve ideolojik plüralizme gerçek bir saygı gösterilmesi.

Bize göre, «çok ve daha çok sosyalist» üretim ilişkilerinin doğuşu şu yukarıda tanımladığımız mekanizmalara bağlıdır. Tabiî temelde üretici güçlerin gelişmesinin yattığı unutulmadan. Yine de belirtmek gerekir ki, sözkonusu üretici güçlerin gelişimi bu tür üretim ilişkilerini otomatik olarak yaratmaz. Öyle sanıyoruz ki, Doğu ülkelerinin emekçi kitleleri kendilerine soluk aldırmayan bürokratik çeteden kurtulmaya karar verdiklerinde, böyle bir program için dövüşeceklerdir. Rossanda'nın tartışmasının tersine, **tabandan gelecek bir devrimle** böyle bir programın uygulanmasına doğru emin adımlarla yola çıkabilmek için, SSCB'de kapitalizmin restore edilmiş olduğunu öne sürmemize gerek yoktur. (Sözünü ettiğimiz devrimin, aygıtın kendi içindeki birçok çatlakla da birleşeceğini hiçbir zaman unutmamalıyız.)

Önemle vurgulayalım ki bu program ne kollektif mülkiyetin tasfiyesini, ne merkezî planlamanın ortadan kalkışını, ne «emek» ve makineler alanında pazarın restorasyonunu, ne de dış ticaretteki devlet tekelinden vazgeçilmesini içermektedir. Tüm bunlar kapitalizmin bu ülkelerde (şimdilik) restore edilmemiş olduğunu; elde edilen mevzilerden hareketle sosyalizme doğru yürünebileceğini; sözkonusu mevzilerin yokluğu bu yürüyüşü belirgin bi-

çimde güçleştirecek olduğundan, Ekim Devrimi'nden geriye ne kaldıysa onları savunmaya devam etmemiz gerektiğini açıkça göstermektedir. ■

[1] «Sözümona el koyanlar,» diyoruz. Gerçekte bürokrasinin toplumsal artık üzerindeki denetiminden kazanç sağlayabilmesi, dağıtımını belirleyebilmesi için, görece küçük de olsa bir bölümüne sahip olması gerekir. Toplumsal artığın büyük bölümü ise bürokrasi tarafından, ne bireysel ne de kollektif olarak mülk edinilmemiştir. Bu bölum, bürokrasinin değil, fakat devletin sahip olduğu üretim araçlarına dönüştürülmektedir. Bürokrasinin «yeni bir egemen sınıf» olarak nitelenmesini yanlış kılan temel neden budur. Bürokrasinin kendisi de bu olgunun tümüyle farkındadır. En «militan» kesimi, toplumsal artığın el konulan bölümünü artırmak için sürekli ve ısrarlı bir mücadele vermektedir. Ne var ki son analizde, bu ancak merkezî planlamanın ve fabrikaların kollektif mülkiyetinin yok edilmesiyle mümkün olabilir.

[2] Bettelheim'ın *Kapital*'in III'üncü cildinden yaptığı alıntıda, ücretli emek ve sermaye tırnak içine alınan «ücret/kâr» ikilisi içinde eklemlenen bir bütün teşkil etmektedir. Fakat SSCB'de, Marx'ın analiz ettiği kategoriye tekabül eden bir kâr bulunmamaktadır. Toplumsal artığa el konulması, metaların satışından ve toplumsal artığın ortaya çıkışından hemen sonra gerçekleşmemektedir. Toplumsal artığa, kullanılmış değerler olarak devletin sahip olması çok kolaydır. Bu her yıl eskiyen ve yerlerine yenileri gereken makineler ve önemli malzeme üzerinden olabilir. SSCB'de kâr kategorisi, farklı işletmelerin görece üretkenliklerini sonradan (ve çok daha anlaşılmaz biçimde) karşılaştırmamıza yol açan, hesaplanabilir bir nicelikten öte bir şey değildir. Kapitalizmde olduğu gibi, ekonomik hayatın tüm gelişimini belirleyen bir üretim amacı halinde değildir.

[3] F. Engels'in *Anti-Dühring*'inde bu açıkça gösterilmektedir (millileştirilmiş demiryollarına v.b. değinilen bölümde). Daha ötesi Engels aynı «kapitalistlerin devleti» bölümünde (sayfa 330), kapitalistlerin tasfiyesi ve burjuva devletinin yok edilmesi sonucunda kurulacak bir devletin, «devlet kapitalizmine» geçit verebileceğinden söz etmektedir. Bunun böyle olduğu iki sayfa sonra, «proletarya devlet iktidarını ele geçirir ve her şeyden önce üretim araçlarını devlet mülkiyeti altına alır», demesinden de anlaşılmaktadır. Burjuvazinin egemenliği altındaki devlet mülkiyetini, burjuvazinin tasfiyesinden sonraki devlet iktidarıyla hiçbir zaman özdeşleyemezdi.

[4] Lenin'in «Aynî Vergiler Üzerine» adlı broşürüne bkz. Broşürde, SSCB'de devlet kapitalizminin üç değişik şekli sıralanmaktadır: Yabancı kapitalistlere tanınan ayrıcalıklar; kooperatifler; ve devletin, devlet ürünlerini satması için işadamı olarak kapitalist kiraladığı devlet işletmeleri. Lenin'in, bu son kategoriye kapitalistlere kiralanmayan devlet endüstri işletmelerini dahil etmediği açıktır.

[5] Sorunun geliştirilmesi ve insanlığın gelişim sürecinde «tarihî» üretim tarzları arasındaki «geçiş dönemi» kavramının genel önemi için *Critique Communiste*'in 18-19 (Ekim-Kasım 1977) sayılarındaki konuşmamıza bakın.

[6] Bu terimin tartışması için bkz. E. Mandel, *Late Capitalism* (Geç Dönemde Kapitalizm), New Left Books, Londra.

[7] Bu formülasyonlar özellikle Engels'in Starkenburg'a 25 Ocak 1894 tarihli mektubunda görebilir (Marx-Engels, *Seçme Mektuplar*, sayfa 466). Belirtilen bölümde, kapitalist üretim tarzında bile devletin ekonomik taban üzerindeki etkisi ısrarla vurgulanmaktadır.

[8] Bürokrasinin hâlâ kendi ideolojisini geliştirememiş oluşu; vulgarleşmiş Marksizm kırıntılarına bağlı kalmak zorunda oluşu; sonuç olarak kendisini işçi hareketine bağlayan göbekbağını bir türlü koparamaması; kendi varlığını bir türlü kabul ve iddia edememesi (tersine her zaman bunu reddetmek zorunda kalışı); tüm bu «üstyapısal» olgular onun (şimdilik) bir egemen sınıf haline gelemediğini göstermektedir. Üstyapıyla altyapıyı kesinkes birbirlerinden ayırıp kaçamak yapamayacağımıza göre, bürokrasinin toplumsal altyapıdaki bir olguyla bağıntısı olması gerekir.

MURAT BELGE

Venedik Sempozyumunun Ardından

Venedik Sempozyumunda tartışılan konu, Sovyetik toplumların yapılarının nasıl analiz edilmesi gerektiği sorusuydu. Konuşmacılardan Rossanda, bunun «akademik» bir soru olmadığını söylüyor. Bu sempozyumdan önce yazdığımız yazılarda biz de aynı şeyi vurgulamıştık. Sorun öncelikle politiktir: Çeşitli nedenler, etmenler yüzünden, sosyalist toplumun nasıl bir toplum olduğu konusu belirgin bir kargaşalık içine gömülmüştür. Böylece beliren sorun, tek bir kökene indirgenerek açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Geleceğin sosyalist toplumunun niteliğinin tartışılması da, bugün varolan sosyalist toplumların eleştirisinden ayrılamayacak bir konudur.

Kapitalizm, şaşılacak bir **varkalma direnci** gösteriyor. Çökmek üzere olduğunu kaç zamandan beri tekrarlayageldiğimizi düşünürsek ve bugün de kapitalizmin, kısa süre içinde herhangi bir ciddî çöküntü belirtisi göstermediğini kabul edersek, bu çöküş teorilerimizin bir hayli yüksek bir iyimserlik dozu taşıdığını anlamamız gerekir. Dolayısıyla, kapitalizmin bu **varkalma direncinin** somut, nesnel dayanaklarını daha ayrıntılı bir biçimde incelemekte yarar var. Ama, konumuz bu değil şimdi. Kapitalizmin, varkalmayı başarsa da, geleceğin insan toplumu için bir öneri getiremediği çok açık. Direnci, **defansif** bir dirençtir. Ama savunmasının belli ölçüde etkili olabilmesinin nedenlerinden biri, sosyalizmin teoride kabul ettirdiği açık üstünlüğünü somut pratikte henüz kabul ettirememiş olmasıdır. Böylece burjuvazinin ideolojik sözcüleri, bir yandan sosyalizmin güzel ama imkânsız bir ütopya olduğunu, bir yandan da sosyalizmin insanları ezen totaliter, anti-demokratik bir sistem olduğunu ileri sürerek, kitleler üzerinde etkili olabilmektedir. Bu sözler, soğuk savaş propagandası olarak geçiştirilemez artık.

Kapitalizm, gelecek için bir alternatif olmadığı halde, varkalma gücünü, bugün yaşamak için geçerli bir çerçeve, insanlara neyi bekleyip neyi beklememeleri gerektiğini gösteren alışılmış bir sistem olmasından kazanıyor. Sosyalizm ise, kendi iç çelişkileri nedeniyle, üzerine çöken belirsizlikten henüz sıyrılamamış durumda.

Marksist düşüncenin en büyük üstünlüğü eleştirelliğidir. Marksist teorinin kuruluşu da, o dönemde varolan her türlü ideolojinin ve bu ideolojilerin dayandığı bütün toplumsal yapıların, amansızca, en ince ayrıntısına kadar eleştirilmesiyle bir arada gerçekleşmiştir. Ama uzun bir süredir, sosyalizmin somutta yürürlüğe giriş biçiminin yarattığı genel ortam, Marksizmin bu eleştirelliğinin kendisine dönük olarak da kullanımını engelledi. Engelleme ile ortaya çıkan ideolojik monolitizmin sosyalizm için başarılı sonuçlar vermediğini, baskılarla ancak bir süre için durdurulan tepkilerin bugün her yerde birden patlak vermesine baktığımız zaman görebiliyoruz. Eleştirinin bastırılması, bölünmeleri önleyememiş, ama bugün ortaya çıkan daha yaygın eleştirilerin sağlıklı Marksist çizgide olmasını engellemiştir. Eleştirinin bugün büyük ölçüde sağdan gelmesinin, soldan başlayan muhalefetlerin kısa zamanda sağa kaymasının nedeni budur. Örneğin Avrupa-komünizmi, açık yüreklilikle sağı seçti. Çin'in muhalefeti soldan başladı, ama Angola veya Şili gibi bir yığın örnekten sonra, bu muhalefetin de hızla sağa yöneldiği görüldü.

Ama bu bölünmüşlük, sol eleştirinin de yolunu kaçınılmaz olarak açacaktı. Nitekim açmıştır. Marksizmin pratikteki bunalımıyla teorik rönesansı bugün bir arada yürüyor. «Rönesans» diyorum, çünkü soldan eleştiri, Marksizmi değişmiş koşullarla «düzeltmeye» çalışmıyor, Marksizmin klasiklerde yazılı olan temel ilkelerini bu değişen koşullara başarıyla uyguluyor. Şimdi sorun bu teorik rönesansı, kendisine tekabül eden yeni bir pratikle birleştirmek. Önünde ne kadar çok engel olsa da, durdurulamayacak bir süreçtir bu. Be-

lirtilerini kendi ülkemizde de görebiliyoruz. Tek bir örnek: Faşizmle mücadele etmek zorunda bir militan, ortodoks faşizm yorumlarına dayanarak bu mücadeleyi başarıyla yürütemeyeceğinin bilincine varmakta, somut —daha somutu olamaz— bir ihtiyaçla, **yarın hayatta kalabilmek için,** faşizm konusunda Marksizmin yaratıcı teorik ürünlerinden beslenmek gereğini duymaktadır.

«Real-sosyalizm» kavramını türetenler elbette direnecek. Ama Marksizm kitlelerle yanyana, içiçe, kitlelerin mutluluğu için çalışacaktır. Marksizmin varoluş koşulu budur. Bugün «gerçekçi-sosyalizm» ile «gerçek sosyalizm» arasında bir seçme yapmak zorunda olan Marksistler, ikinci alternatifi seçecek ve gerçekleştireceklerdir.

SOVYETLER BİRLİĞİ SORUNU

Dünya Komünist hareketi içinde bugün ortaya çıkan çeşitli akımlar var; örneğin, Maoizm gibi, vaktiyle eleştirdiği sosyalist anlayıştan daha büyük yanılgılara düşmüş olanlar. Ancak, bu gibi akımların eleştirisine ne kadar büyük bir önem verirsek verelim, ana sorunlar, belirleyici sorunlar, sosyalizmin uygulanmaya başlandığı ilk ülkede ortaya çıkmıştır. Buradan türeyen sorunlar, bugün de karşımıza dikilen ilk bloktur.

Bu blok, anlayarak ve eleştirilerek aşılacak. Ama bir noktaya değinmek istiyorum. Sovyetler Birliği'nin eleştirisi bir «vur abalıya» işlemine, Sovyetlerin kendileri bir günah keçisine dönüştürülmemeli. Bugün gerek Çin, gerek Avrupa-komünizmi, gerekse Trockizm eleştirilerini bu biçimde sürdürüyor. Sovyetler Birliği'ni dıştalıyorlar, suçluyorlar. Oysa Sovyetleri dıştaladığımızda, kendimizi de anlayamayız. Çünkü böylece, onlarla paylaştıklarımızı görmezlikten geliriz. Sovyetlerin eleştirisi, bütün sosyalistlerin özeleştirisi olmak zorundadır.

Bu bakımdan en «oportunist» örnek, Avrupa-komünizmi gibi geliyor bana. Yıllar yılı yapılan her şeyi onayladıktan, paylaştıktan ve alkışladıktan sonra, bir anda bu ilişkiyi kesivermek, alıp başını gitmek ve ağzına geleni söylemek, hangi sorumluluk, hangi tutarlılık anlayışına sığar? Trockizm ve Maoizmle kıyaslandığında, Avrupa-komünizminin eleştiri dozu daha yumuşak görünüyor; en azından, Sovyetlerde sosyalizm olduğunu kabul ediyorlar. Ama seçim hesaplarının ileride ne söyleteceği belli olmaz. Çin de başlangıçta bu kadar ileri gitmemişti.

Gelgelelim, Avrupa-komünizmi Sovyetlere karşı bu mesafeyi alırken, bunu somut bir analize dayandırmaktan kaçınıyor. Böylece, analizin kendisini de, hem geçmişi, hem bugünkü bazı uygulamaları dolayısıyla yükümlülük altında bırakacak uzantılarından kendini sakınmış oluyor. Böylece de, seçmenleri karşısında alabildiğine karalamaktan çekinmediği Sovyetler Birliği'ni, kendi resmî temaslarında, ancak «diplomatik» bir dille eleştirerek, eski yakınlığın kalıntısını sürdürmüş gibi görünüyor. Ne dostluğa, ne de düşmanlığa benzeyen bu sorumluluğu savuşturma tavrı, sorumluluğunu savuşturduğu ölçüde, gerçek sosyalizmi kurabilmenin de uzağına düşecektir. Avrupa Komünizminin sahip olduğu potansiyel, gerçekleşecekse, «Avrupa-komünizminin» bugünkü yöneticilerine ve politikalarına **karşın** gerçekleşecek. Bugünkü bölünmüşlüğüne karşın sosyalizm bir bütündür. Varolan taraflardan birinin yaptığı öbürünü ister istemez bağlar. Tarih ise hepimizi bağlar. Sosyalizm içinde başgöstermiş herhangi bir sorunu, kendimizi temize çıkararak eleştiremeyiz. Örneğin bir Stalin'e darbe vururken, kendi yüzümüz acır.

Sovyet toplumsal formasyonuna kaç açıdan bakmak mümkün? Bir açı, bu ülkenin, Komünizme varmak üzere, Sosyalist bir toplum olduğunu söylemek; yani, SSCB yöneticilerinin ve onlarla aynı açıyı paylaşanların görüşü. Bu ülkede olanların sosyalizme aykırı olduğu görüşünü savunanların da söyleyebilecekleri sınırlı: Sosyalizme doğru belirli bir mesafe alındığı halde bu ilerlemenin durduğunu, bir yerlerde tıkandığını, böylece sözkonusu toplumsal formasyonun kapitalizmden ayrılmakla birlikte, sosyalizm ile komünizm arasında bir yerde donduğunu söylemek mümkün. Ya da, daha karamsar bir açıdan, kapitalizmden hiç çıkılmadığını, bugünkü durumun kapitalizmin daha bir üst düzeyde örgütlenmesinden ibaret olduğunu söylemek var. O zaman bir üçüncü çözüm de bulunabilir: Belki de bu toplumsal formasyon ne sosyalist, ne de kapitalisttir. Daha önceden varlığını bilemediğimiz ve tahmin edemediğimiz

bir yeni üretim tarzına tekabül eden ilişkiler kurulmuştur orada. Böyleyse, ne bir geriye dönüş sözkonusu, ne de yarı yolda kalmışlık. Yani, olan olmuştur, toplum varacağı yere varmıştır ve bu varılan yer, henüz adını koymamış olduğumuz yeni bir üretim tarzıdır.

Sovyetler Birliği toplumsal formasyonunun niteliği üzerine bugünlerde yapılan tartışmalarda bu üç tez de savunuluyor: Birincisi yaklaşık olarak Troçkizmin resmî görüşü, ikincisi Çin'in resmî görüşü. Üçüncüsü daha yeni atıldı ortaya; geçen sayılarımızda yayımlanan Rakovski'nin yazısında olduğu gibi, daha çok bağımsız bazı sosyalistlerin görüşü bu.

Ama işte bu tür yaklaşımda insan bir «akademik» hava sezmeden edemiyor. Sovyet toplumsal formasyonunda yer alan toplumsal ilişkilerin hangi üretim tarzına tekabül ettiğinin araştırılmasını «akademik» bir soru gibi görmüyorum; ama bu konuya böyle soyut mantık düzeyinde yaklaşmak biraz akademik oluyor ister istemez. İhtimal, önce mantık düzeyinde kuruluyor, sonra gerçekliğe uygulanıyor. Soruna, neredeyse, çözülecek bir bulmaca gözüyle bakmak bu.

Sovyetlere bakışın bu değişik biçimleri (her birinin kendi alt-bölümlenmeleri de var veya olabilir), bakanların içinde yer aldıkları sorunsaldan büyük ölçüde etkileniyor. Venedik sempozyumundan ele geçirebildiğimiz birkaç yazıda, yapılan yorumların bir kısmında bu özelliği görebiliyoruz. Burada söylenenler üstüne düşündüklerimizi açıklamaya, bazı resmî toplantılardaki oylama yöntemi gibi, «en aykırı öneri»den, yani Bettelheim'dan başlayalım.

BETTELHEIM'IN GÖRÜŞLERİ

Stalinizm özel sayısında Bettelheim'ın yaklaşımı için söylediklerimizi fazla sert ya da haksız bulanlar olmuştu. Bu konuda birkaç mektup aldığımız gibi, Asaf Savaş Akat da geçen sayıdaki yazısında buna değindi. Biz, haksızlık ettiğimiz kanısında değiliz. Yeniden bakalım soruna.

Asaf Savaş, «**negatif** teori» de olsa, Bettelheim'ın doğru soruları sorarak işe başladığını söylemişti. Buna biz de bir şey demedik. Ancak, Bettelheim bu doğru sorularını Althusser'den almıştı. Asaf Savaş'ın da değindiği ve bizim de daha önceki eserlerinden bildiğimiz gibi Bettelheim, heyecanlarına göre iktisat teorileri üretebilen mizaçta biridir. Daha önce Sovyetler veya Küba için söyledikleri, ayrıca, Çin için söylediği farklı şeyler bilinir. Teorik öncüllerinde hep başka yerlerden esinlenmiş, bu esinlenme kaynaklarına göre teoriler kurmuştur. Bir aralık bu esinlenme kaynağı Althusser idi. Şimdi Asaf Savaş da, Althusser'i silkeleyip bir yana koyar ve Bettelheim doğru sorular sorduğu için bizim ona haksızlık ettiğimizi söylerken, kendisi bir başkasına daha büyük bir haksızlık etmekte. İkincisi de şu: Bettelheim Althusser grubundan aldığı teorik esinlenmeden sonra başka gelişmeler de gösterdi, gene Asaf Savaş'ın belirttiği gibi Mao'nun tezleriyle özdeşlik kurdu. İmdi, sorduğu doğru sorular, bir teorik üretimde olması gerektiği gibi, «gerçek-somut» ile «düşüncedeki-somut»u birbirine yaklaştıran bir çaba değil, Mao'nun somutuna, ne de olsa olaylara bilimsel bir açıdan bakma ihtiyacı duyan Avrupalı aydınlara da inandırıcı gelecek teorik ön-adımlar hazırlamak. Bunu yaparken de Bettelheim'ın özgün bir şey yaptığını sanmıyorum; sıraladığı soruları o yıllarda başka yurttaşları sormuştu.

Bettelheim, örneğin Engels'in çok doğru sözlerinden yola çıkıyor. Buradaki yazısında **Anti - Dühring**'den verdiği alıntının bütününe bakalım:

> Ama anonim şirketlere ya da devlet mülkiyetine doğru dönüşüm de, üretici güçlerin kapitalist özelliğini ortadan kaldırmaz. Anonim şirketlerde (ve tröstlerde) bunun böyle olduğu bellidir. Modern devlet de, aslında sadece, burjuva toplumunun kapitalist üretim tarzının genel dışsal koşullarını bireysel kapitalistler olduğu kadar işçilerin de saldırılarına karşı korumak için ortaya çıkardığı örgütlenmedir. Modern devlet, biçimi ne olursa olsun, özünde kapitalist bir makinadır, kapitalistlerin devletidir, toplam ulusal sermayenin ideal kişileştirilmesidir. Üretici güçleri ne kadar çok kendine mal etse, o kadar fazla ulusal kapitalist haline gelir, o kadar fazla yurttaşı sömürür, işçiler ücretli-işçi proleter olarak kalır. Kapitalist ilişki ortadan kalkmaz. Daha çok, tek bir baş

altında toplanmış olur. Ama böyle olunca da, başı ağır gelip devrilir. Üretici güçlerin devlet mülkiyeti çatışmanın çözümü değildir, bunun içinde, o çözümün ögelerini biçimlendiren teknik koşullar gizlidir.

Bettelheim'ın doğru sorularından biri, yeni üretim ilişkisinin mülkiyet ilişkisine indirgenemeyeceği, şu halde mülkiyetin devletleştirilmesinin sosyalizm demek olmadığı, görüldüğü gibi, yeni bir tez olmaktan çok uzak. Engels çok açık biçimde söylemiş bunu. Sosyalizmin ne olacağını da kısaca şöyle açıklamış:

> Bu da ancak, toplum, bir bütün olarak toplumun dışında her türlü denetimi aşıp geçmiş olan üretici güçlere açıkça ve doğrudan doğruya tasarruf ettiği zaman gerçekleşebilir.

Şimdi soru şu: Engels'in bu dediklerini geçerli sayıyorsak, Sovyetler Birliği'nde ve birtakım başka sosyalist ülkelerde, bir bütün olarak toplumun üretici güçlere doğrudan doğruya tasarrufu diye bir şey sözkonusu değildir. Engels'in dediği, devletin ortadan kalkması sürecidir. Sovyetler ise, «Biz devleti güçlendirerek ortadan kaldırıyoruz» diyorlar. Bir deneyin başarısız olacağını görmek için ille de sonuna kadar götürmek gerekmez. Devletin güçlenerek ortadan kalkmayacağını tahmin etmek herhalde çok güç bir şey değil. Buna dayanarak, ortada sosyalizme uygun olmayan bir şey bulunduğunu söylemek mümkün ve gerekli. Ancak; Bettelheim gibi, Engels'in bu metninden yola çıkarak, Sovyetler Birlıği'nde «kapitalizm» olduğunu söylemek mümkün mü?

Bettelheim söylüyor ve Sovyet yöneticilerini «devlet burjuvazisi» olarak niteliyor. Engels'in yukarıdaki sözlerini söylediği sorunsalı, olduğu gibi alıp Sovyetler Birliği'ne uygulayabilir miyiz? Metnin bütününden anlaşıldığı gibi Engels, kapitalist sistemin bir dizi reformlarla mülkiyeti devletleştirmesinin sistemin kapitalist karakterini değiştirmeyeceğini söylüyor. İki kez tekrarladığı gibi, onu ilgilendiren nokta, mülkiyetin tekelleşmesi. Devlet mülkiyeti ya da anonim şirketlerin (ve tröstlerin) mülkiyetinden bir arada söz ediyor. Onun bunları yazdığı tarihte, bu söylediklerini düşünmek güçtü —nice sosyalist bugün bile düşünmüyor— ama Engels düşünmüş ve görmüş. Yeni dönemde, kömür gibi, demir-çelik gibi maden veya endüstrilerin devletleştirildiğini ve bu tür devletleştirmelerin kapitalizmin çıkarına olduğunu görüyoruz. Ekonomik mülkiyetin yaygınlaştırılabileceğini veya, örneğin Amerika gibi bir ülkede, tamamen ortadan kaldırılabileceğini, ama bunun, işin özünü değiştirmeyeceğini bizler de sık sık yazmıştık **Birikim**'de ve başka yerlerde. Ne var ki bütün bu süreçler, Sovyetler Birliği'nin yaşadığı tarihle özdeşlenemez.

Kapitalist bir sistem büyük tröstlerde mülkiyeti yaygınlaştırmayı ve/veya devlet mülkiyetini genişletmeyi, sisteminin doğal akışı içinde gerçekleştirir; 1917 Ekim Devrimi gibi olaylarla değil. Bettelheim, iddiasını kanıtlamak için Lenin'in 1921'de yeni düzenin sosyalist olmadığını söylemesini gösteriyor. Doğru, ama bu **henüz** beklenen yere **varamadığı** demektir; devletin, kapitalizmin genel çıkarlarını daha iyi korumak üzere yeniden örgütlendiği anlamına gelmez. Bu bakımdan Bettelheim'ın sorunsalıyla Engels'in sorunsalı farklı: Kapitalist sisteme ciddî darbeler vurduğu halde komünizme geçişin belirleyici adımlarını atmakta başarısız kalmış bir rejimle, yürürlükteki kapitalizmin çelişkilerini hafifletmek için mülkiyeti bir başka biçimde örgütleyen kapitalizm aynı şey değildir.

Gelgelelim, Engels'in sorunsalı farklı olsa da, Sovyetler Birliği'nde kapitalizm olduğunu ileri sürmemize yetecek kanıt yok mu diye sorulabilir; bir başka söyleyişle, devrim karşı-devrime dönüşmüş olamaz mı?

Bir kere, bu karşı-devrim varsayımı, bir kadro sürekliliği temelinden yoksundur. Çünkü devrim-öncesi kapitalist sınıf dağılmış, mülklerinin ve politikanın denetiminden **sınıf olarak** uzaklaştırılmıştır. Kapitalizmin restorasyonundan söz edeceksek, bu restorasyonu, bir önceki dönemde kapitalizmi yok etmiş olan kadronun gerçekleştirdiğini söylememiz gerekiyor. O zaman bunu açıklamalıyız ve açıklarken de, restorasyonu, üretim ilişkilerinde görülen değişiklikle somutlaştırmalıyız. (Aynı zamanda devrimci bir kadronun nasıl bir karşı-devrimci kadroya dönüştüğünün teorik **ve** ampirik bir açıklaması; politik, ideolojik mekanizmaları gösterilmelidir.) Burada, Mandel'in söyledikleri önem kazanıyor. Örne-

ğin Çin, restorasyonu Kruşçev'le başlatır: Ancak, Stalin dönemiyle Kruşçev dönemi arasında üretim ilişkilerinde hangi değişiklik görüldü? (Gene Mandel'ın sorduğu gibi, niçin aynı üretim ilişkilerine sahip olan Romanya sosyalist de, Sovyetler Birliği değil? Ama bu da ayrı konu.) Buradan giderek, Çin'de bundan sonra olacakları nasıl değerlendireceğiz? Şimdiden görülen belirtiler, bu ülkede, Stalin'in politikasını genel çizgileriyle andıran bir endüstrileşme sürecinin başlayacağını işaret ediyor. Bettelheim şimdi —yaşayan birkaç sadık Maoist'den biri olarak— Çin'de kapitalizmin restorasyonunaan mı söz edecek? Tutarlı olmak istiyorsa, öyle yapmalı.

Burada sanırım püf noktası olan nokta, Venedik sempozyumuna katılanların üzerinde genellikle anlaştıkları sosyalist toplum kavramından kaynaklanıyor. «Sosyalist üretim tarzı» diye bir şey yoktur. Kapitalist üretim tarzı ile komünist üretim tarzı arasında bir toplumsal örgütlenme biçimidir sosyalizm. Yani, iki üretim tarzına tekabül eden ilişkilerin yanyana ve birbiriyle mücadele içinde yer aldığı bir toplumsal örgütlenme. Sovyet devriminin bütün donmuş görünümüne karşın, bu ikili yapı hâlâ vardır, birinin kesin egemenliği kurulamamıştır. Dolayısıyla, örneğin Bettelheim'ın sözünü ettiği «ücret» ilişkisi, kendi başına, **kapitalizmin varlığını kanıtlamaya** yetmez. Çünkü öbür yanda da, Mandel'in saydığı kurumlar vardır: Sınıf olarak burjuvazi devlet iktidarından uzaklaştırılmış ve oraya geri dönememiştir (bugünkü yöneticilerin, Bettelheim'ın dediği gibi kapitalistçe davrandığını varsayıyor olsak bile, bunların eski kapitalist sınıfla hiçbir organik bağlantısı yok), merkezî devlet planlaması ve dış ticaret üstünde devlet tekeli vardır, meta ilişkisi hiçbir kapitalist toplumda görülmeyen bir biçime girmiştir.

Sözün kısası, Bettelheim'ın bütün «argüman»ına temel yaptığı «ücret» gibi bir olaydan yola çıkılarak, bir toplumsal formasyonun **kapitalist** olduğunu söylemek bizce mümkün değildir.

İndirgemeci bir tutum bu. Bettelheim'ın, Stalinizm sayısında yayımladığımız önsözü üstüne yazarken bunu anlatmaya çalışmıştık. Şöyle bir mantık izleniyor yazarın söylediklerinde. Kararını öncelikle politik düzeye ilişkin olaylar karşısında veriyor: Örneğin, Sovyetler dış politikada filanca karşı-devrimci tavrı benimsedi, tıpkı bir emperyalist ülke gibi Çekoslovakya'yı işgal etti v.b. Sonra, üstyapı ile altyapı arasında, bire bir tekabül olması gerektiği yolundaki örtük bir varsayımdan hareketle, bu «emperyalist» davranışların altyapısal temelini aramaya başlıyor. Bu tutumla yola çıkılınca, aranan şeyin bulunacağı da bellidir. Nitekim Bettelheim yolda «ücret»e rastlıyor ve «eureka» diye haykırıyor. Sorun çözülmüştür artık.

Olaya böyle indirgemeci bir açıdan bakıldığında, devrim sürecinin karmaşıklığını göremeyiz ve gerçekte nelerin aksadığını da, Sovyetlerin bugünkü dünyada yerini de değerlendiremeyiz. Bu ikinci konuda, Sovyet sistemiyle kapitalizmin çelişkisini, böyle öncüllerden yola çıkılınca mümkün olan tek biçimde anlıyor Bettelheim: İki emperyalist ülke arasında olabilecek bir çelişki (kaldı ki, gerçekten emperyalist **ülkeler** arasındaki çelişkiler de böyle «ulusal-devlet» formülleriyle anlaşılamaz). Ama işte böyle düşünüldüğü zaman, Angola'da, Şili'de, v.b. olduğu gibi, emperyalizmin «ekmeğine yağ sürülüyor». Tabiî eklemek gerekir ki Çin de, yapısında ücret olduğu için, kendisi kapitalist olduğu (örneğin hâlâ «millî burjuvazisi» bulunduğu) için böyle yapmıyor.

ROSSANDA'NIN TEŞHİSLERİ

Rossanda, Maoculuk deneyini Bettelheim'den önce yaşadı ve bir ölçüde geride bıraktı. Onun için şimdi Çin'in gelişmesini, izolasyondan üçüncü dünyanın koruyuculuğuna ve hızlı devrimci büyümeden en çirkin diplomatik ve devlet manevralarına uzanan bir süreç olarak niteleyebiliyor. Dikkat edelim, bizim de gerçek olduğuna katılabileceğimiz bütün bu değişiklikler, üretim ilişkilerinde, örneğin «ücret» gibi bir yapıda, kayda değer herhangi bir değişiklik olmadan gerçekleşebildi.

Ne var ki, Rossanda da teşhisinde Bettelheim'den pek uzak değil: Devlet kapitalizmi. Yukarıda Engels'in anlattığı, kapitalist üretim tarzının ileri aşamalarında geçerli olabilecek türden bir devlet kapitalizmiyle Sovyetler Birliği'nin bir ilgisi olamayacağına değinmiştik. Bir çeşit «devlet kapitalizmi» de, kapitalistleşmeye çalışan azgelişmiş ülke Bonapartizmin-

de görülebilir. Burada, bürokrasi, henüz cılız olan bir burjuvazinin uzun vadeli çıkarları açısından güçlü bir devlet mekanizmasıyla artığı alıp burjuvaziye aktarabilir. Sovyetlerdeki sistemin bu tür bir devlet kapitalizmiyle de hiçbir ilgisi yok.

Rossanda'nın ilk bakışta belki de doğru gibi görünen bazı sözleri var ki, bence, Sovyetlerin ne olduğunu araştırmak için izlememiz gereken yolun aslında tam tersini gösteriyor. Sorunun akademik olmadığını söyledikten sonra, buna verilecek cevabın bir politik tercih olduğunu ekliyor. Daha önce Çin için, Çin'in Avrupalı sözcüsü Bettelheim için öne sürdüğümüz sakınca burada da çıkıyor karşımıza: Sovyetler Birliği'nin ne olduğu, bizim kendimize seçtiğimiz politikaya göre belirlenecek. Rossanda'nın bu sözlerini izleyen paragrafında, sorunun bu niteliği yeterince açık: Sovyetlerin durumunun düzelmesi için kime hitap edeceğiz? Eğer, diyor, kapitalist kalıntılar ikincilse, hükümete hitap etmeli, yöneticilerin daha demokratik olmasını istemeliyiz. Yok eğer «yeni tip kapitalist formasyonlar»ın varlığı sözkonusuysa, hükümetten bir talepte bulunmayacağız, bu ülkelerde sınıf mücadelesi olduğuna hükmederek halktan yana tavır alacağız. Paragrafın son satırında da, Avrupa solundaki muhataplarından söz ediyor ki, bundan kastı herhalde, «Doğu» Avrupa ülkelerindeki sol muhalefet olmalı.

Rossanda'nın bu sözleri ilk başta doğru gibi görünüyor. Ama göründüğü kadar doğru olduğunu sanmıyorum. İlkin, öbür konuşmacılardan Claudin'in yerinde itirazı var: Toplumsal formasyonun teşhisi iki alternatiften hangisine uyarsa uysun, **bizim** stratejimizde önemli bir değişiklik gerekmez. Çünkü her iki durumda da sınıf mücadelesi vardır ve bu mücadelede **en ileri** alternatifi temsil edenden yana olunur. Sözkonusu formasyonların **kapitalist olmadığını** ispatladığımız zaman, hükümetlerine daha demokratık olmaları için ricada bulunmamızın bir anlamı yok. En azından şu sağduyuya dayanan gerekçeyle ki, sözkonusu yönetimler belli bir beceriksizliğin hem ürünü, hem de sürdürücüsüdürler. Bizim onlara «biraz daha becerikli» olmaları için çağrıda bulunmamız ne sağlar? İkincisi, her iki durumda da, insan hakları, demokrasi v.b. savunulur.

İkinci itiraz, Rossanda'nın, bu soruya verilecek cevap «bizim ne çeşit Marksist olduğumuzu belirler» demesiyle ilgili. Bu söz bana, konuşmacının Sovyetlere bakışının, daha doğrusu bakmaya hazırlanışının, yeterince nesnel olmadığı duygusunu veriyor. Kapitalizm karşısında alınan tavrın, bir insanın devrimciliğini belirlemesi gibi, bu konuda da , daha sol bir teorik görüşü savunmakla daha sol bir devrimci olunacağı inancı içerilmiş sanki. Yani, «eğer kapitalist kalıntılar ikincilse, o zaman hükümete hitap edilir, bu ise reformizmdir; devrimci tavır, tabanı devlete karşı desteklemek, tabanın devrim yapmasını istemektir.» Sezdiğim bu mantık çizgisi gerçekten varsa Rossanda'nın düşüncesinde, karşımızdakini kendimize göre ölçmenin yeni örneğini, ÇKP tavrının bir tekrarını görüyoruz demektir. Ben daha devrimci olmak için Sovyetler kapitalisttir demeliyim. Onlara kapialist demem, benim ne kadar uzlaşmaz bir devrimci olduğumun kanıtıdır. Bu tür bir anlayış içinde, vaktiyle somut gerçekliğin biçimlenmelerini daha iyi anlamak için inşa ettiğimiz teorik kavramlar, bizim kendi ruh halimizi dile getiren öznel nosyonlara dönüşür. Sovyetlere belli ölçüde kızıyorsam, «devlet kapitalizmi» derim; biraz daha kızınca, «emperyalist» derim. Sonra artık çok kızarım ve «faşist» demeye başlarım.

Sovyetlere karşı aldığımız tavır elbette bizim ne biçim Marksist olduğumuzu belirler. Ama biz Marksistsek, kendimizi aldığımız bu tavra göre tanımlamaktan önce, Sovyetleri Marksizme göre tanımlarız. Bunu yaptığımız zaman, Sovyetler Birliği'nde bir «devlet burjuvazisi» veya bir «devlet kapitalizmi» bulacağımız kanısında değilim.

MANDEL VE TROÇKİST TEZ

O halde ne bulacağız? Yarıda kalmış bir sosyalist devrim mi? Öyleyse, bu «yarıda kalmışlığın» bir somut nedeni, açıklaması olmalı. Sorumlu, bir «burjuvazi» değilse, kimdir, nedir?

Troçkizmin bu soruya cevabı, «Stalinist bürokrasi»dir. Stalin'in Troçki'yi ve başka muhalifleri tasfiye etmesiyle birlikte, parti bürokratlaşmış, devrimi dondurmuş, ülkeyi bugünkü durumuna getirmiştir. Bu bürokrasi bugün toplumsal artığı denetleme tekelini elinde bu-

lundurmakta ve bir yönetici sınıf işlevi görmektedir.

Marksist sınıf analizinin bir ortodoks anlayışına göre, «Bürokrasi sınıf olamaz». O zaman iki türlü düşüneceğiz Sovyetler'deki durumu. Ya bugünkü yönetim, proletaryanın yönetimidir (ama şimdilerde «bütün halkın devleti» deniyor), ya da ÇKP tezinde olduğu gibi «burjuvazi iktidardadır». Bu iki şematik anlayışa karşılık, Troçkist tez daha akla yakın görünüyor. Birinci teze kısaca bakalım. Polonya'da işçi ayaklanması olduğunda, işçilerle uzlaşma konuşmaları yapan Gierek şunu söylemişti: «Siz işinizde daha iyi çalışın ki, biz de daha iyi yönetelim». Gierek bunu Polonya'da söyledi, ama Doğu Avrupa dünyasında, bütün bu dünyada olup bitenleri en iyi özetleyen söz bu. İşçinin işçi, yöneticinin yönetici olduğu bir toplum, Marksist klasiklerin hiçbirinde yazılı değildir, ancak «real-sosyalizm» gibi lakırdılarla bu durum kitabına uydurulur —ne ölçüde uydurulabilirse. Bu «gerçekçiliğin» sonunda varacağı yer de, sosyalizm zaten mümkün olmadığına göre, eh, şu olanla yetinelim demektir. Demek işçi sınıfı iktidarda değil. Öte yandan, burjuvazinin iktidarda olduğunu söylediğimizde, bunun iktidarda varlığı bir yana, toplum içinde bir yerde varlığını kanıtlayacak herhangi bir iz bulamıyoruz. Öylesine geniş bir «burjuvazi» tanımı gerektiriyor ki bu iddia, kendisi varolmadan iktidarda olan bir sınıfı da içerebilsin. Toplumu iki sınıflı, sınıfı da bir üretim tarzının artık üretme maknizmasının ikl kutbundaki varlığıyla var sayan bu ekonomist anlayışın bugünün politikasında gördüğümüz iki kampı (SSCB'de proletarya iktidardadır diyenlerle SSCB'de burjuvazi iktidardadır diyenler) karşısında, Sovyet hayatının her kesiminde etkilerini gördüğümüz bürokrasiyi anahtar kavram olarak alan Troçkızm daha haklı görünüyor. Ama sorun bu kadar da basıt değil.

Bu yaklaşımların hepsinde, örtük ve gizli bir biçimde, Marksizmin kendlsini, ya da en azından Marksıstleri temize çıkarma çabası görülüyor. Yani, Sovyetler Birliği gibi bir topluma bakıyoruz, burada hoşumuza gitmeyen şeyler görüyoruz. Hemen veriyoruz kararı: «Burada Marksist bir yönetim olamaz, çünkü olsaydı, kötü şeyler olmazdı. Şu halde Marksistlerden başka birileri burayı yönetiyor olmalı. Kimdir bu?» Ve kendi konumumuza, tarihî koşullanmalarımıza göre birilerini buluyoruz. Stalinist bürokrasi, devlet burjuvazisi, «sosyal-emperyalist ve faşistler» v.b.

Marksistlerin yanlış yapabileceğini, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu tarihinde yapılmış yanlışlıklar varsa, bugün ters sonuçları açık seçik ortada yanlış uygulamalar varsa, bunları Stalin'in kişiliğiyle, Rusya toplumsal formasyonunun yapısal gerilığiyle, emperyalizmın kuşatmasıyla ve benzeri **dışsal** etmenlerle (ya da «devlet burjuvazisi» gibi, bu «kötü güçlerin» içselleştirilmesiyle) ve yalnız bunlarla açıklayamayacağımızın artık bilincine varmamız gerekiyor. Bütün bu **koşullar** vardır, ama Marksizm de zaten koşulların aşılmasıdır. Aşılamamışsa, **bizim** yaptığımız yanlışlar da vardır.

Ama yanlışlar **bizim** yanlışlarımız diye, bunları görmezlikten gelmek ve üzerinden sünger çekmek, yanlışı bır süreklilik haline getirmek demektir. Tekrarlanan yanlışlıkla da, sonunda, Marksizmin **dışında** bir yerlere doğru yol almaya başlarız. Buradan varacağımız sonuç şu: Marksızm bir bilımdir ve her bılim gibi yanlış yapabilir (özellikle bir toplum biliminin yanlışsız yürümesi düşünülemez); ama bilimsel kalmak istiyorsa, yanlışlarının üzerine gitmelıdir. Bilimin doğruluğunun garantisi **tabiatı icabı** yanlış yapmaması değil, yanlışlarını özeleştirlyle düzeltme imkânına sahip bulunmasıdır.

Bugün Mandel gıbl bır yazar, «Troçkist» bir açıdan Sovyet toplumsal formasyonunu eleştirirken, birçok doğru şey söyleyebiliyor. Vaktiyle Troçki'nin söyledıklerlnin **bir kısmı** da doğru sayılabilirdi. Ama Stalin'le birlikte Troçki'nin de sorumluluk paylaştığı günlerde, Troçki'nin yaptıkları, iktidar onda kalsa ve yönetime «Troçkıst bürokrasi» geçse, durumun pek fazla değişmeyeceğini gösteriyor. Mandel'ın eleştırilerinden büyük bir kısmı da, Troçki'nin o günkü sorunsalından çok, aradan geçen bunca zaman içinde birçok Marksistin eleştırel araştırmalarının sonuçlarını paylaşmakta. Tek bir örnek vereyım. Bu sayımızdakl yazısında Mandel, Sovyetler Bırlığı'nin «yeniden sosyalistleştırılmesi» için çeşıtli öneriler sıralarken, bunlar arasında «pluralist» bir yapının kurulmasını da sayıyor. Çeşitli parti ve

akımlar bulunsun, politik iktidarı tek bir parti değil, işçi ve halk konseyleri de yürütsün, diyor. Troçki bunu savunmamıştı. Troçki bir yana, Lenin bile savunmamıştı. Savunsalar, o zaman neler olabilirdi, bunu az sonra tartışmak istiyorum. Yalnız, bundan önce, Mandel'in bütün önerilerini gerçekleştirecek yol üstüne söylediklerine kısaca değineyim. Venedik Sempozyumunda konuşanların hepsine, «**somut** eylem programı» öneremedikleri için çatan Mandel, kendisi, «somut eylem programı» olarak, klasik Troçkist tarzda, «proletarya devrimi» öneriyor. Yani, Lenin gibi bir öndere karşın, 1917'nın proleter devrimi başarılı olamadı,. şimdi bir tane daha yapmalı. Ama kendisi de kapitalizmin Sovyetler Birliği'nden silinaiğini kabul ederken, böylece bu ülkedeki proletaryanın yapısal olarak değişmiş olması zorunluğunu **örtük** biçimde kabul ederken (üretim tarzının artık üretme mekanizmasının iki kutbundan biri olarak, kapitalist üretim tarzı içindeki proletaryanın devrimi ile, Mandel'in çizdiği toplumda «proleter» olarak kalmış, ama ister istemez değişik bir konjonktür içinde bulunan işçilerin «proleter devrimi» ne dereceye kadar aynı kalemde ele alınabilir?), bir kalıp olarak «proletarya devrimi»nden söz etmesi bir soyutlama olmuyor mu? Sovyetler tarihinde ters gitmiş bunca olaya karşılık, bu soyut «proletarya devrimi» aksaklıkların çözümünün garantisi mi?

SONUÇLAR

Sovyetler Birliği'nde kurulan sosyalizmin bugün vardığı aşamanın Marksistler arasında eleştirilmesi olumlu bir adımdır. Bu eleştiri, şüphesiz yalnız Sovyetler Birliği'nin eleştirilmesiyle kalmamalı, varolan öbür sosyalist devrim yapmış ülkeler de (başta Çin), eleştirel bir gözle incelenmeli ve **anlaşılmalıdır.** Marksistlerin bu görevi kabul etmeleri, burjuvazinin propaganda kampanyalarına karşı **savunma** konumundan çıkarak inisiyatifi kendi ellerine almaları anlamına gelir.

Ne var ki bu eleştiri, ÇKP'nin sağlıksız saldırılarının da etkilediği bir ortamda yürümektedir. Marksizmin bir hayli **yorgunluk** belirtisi gösterdiği bir ortamda yürümektedir ve bu yorgunluğa karşı bir tepkidir. Marksist teori ve pratiğin eski dinçliğini kazandırmaya yöneliktir.

Marksist hareketin buhranı, bir bütünün bölünmüşlüğü olarak çıkıyor karşımıza. Bugün iyice belirginleşen kamplaşmada, varolan kampların bir tanesinin yanında yer alarak, süregiden olayı sadece bu kampın görüş açısından izlemek ve gözlemek bu nedenle yanlış. Eski bütünlüğün bugünkü parçalarından bir tanesinin yanında yer almak, o eski bütünlüğün yeniden kurulması çabasından vazgeçmek demektir. Oysa bu bütünlük mutlaka kurulacaktır. Arayışlar ortaya çıkmıştır ve politik düzeyde çeşitli zigzaglar çizse de, arayış çabasının kendisi sağlıklıdır. Bu genel konjonktür içinde, Türkiye'deki gibi **genç hareketlerin enerjisi** (bu gençlik ve enerji Marksist akıla dönüştürülebilirse) dünya çapında katkılara da yol açabilir.

Yeniden Sovyetler Birliği'nin tarihî sorununa dönersek, benim kişisel kanım, bu tarihin «ücret» filan gibi kategorilerle değil, politik düzeyde, örneğin Marksist örgütlenme gibi konuların çerçevesinde daha iyi anlaşılabileceğidir. (Sosyalizmin güdük kalmışlığı şüphesiz altyapısal ilişkilerde de izlenebilir. Ama sosyalizmin inşa sürecini doğrudan doğruya etkileyen ögelerin ilkin politik ve ideolojik düzeylerde ortaya çıkmış olduğunu vurgulamak istiyorum.)

Bu tarihin diyalektiğini, «demokrasi» ile «etkililik» arasındaki bağdaşma/bağdaşmama ilişkilerinde aramak eğilimindeyim.

Bu konuya girmeden önce, Venedik sempozyumu konuşmalarından, Althusser'in bir iki cümlesine değinmek istiyorum. İlkin bu konuşmanın bence eleştirilir yanlarını belirteyim. Althusser, «teorik buhran» kavramını vurgularken, özeleştirisinden sonra da üstünden büsbütün atamadığını sandığım «teorisist» tavrını sürdürür gibi. Örneğin bütün bir Stalinist uygulamayı, Marx'ın **yanlış okunması** olarak ele almak —Althusser böyle yapıyor mu, kesin bir şey söyleyememekle birlikte— çok dar bir tarih anlayışı gibi. Fakat gene, bazı çok doğru şeyler söylüyor Althusser. Öğneğin, Marksizmin buhranının, bugünkü bölünmeyle ortaya çıkmadığını, bundan önce ve bu bölünmenin nedeni olduğunu ve otuzlarda başladığını söylüyor. İşin temeline inildiğinde, gerçekten de böyledir. Bir yandan, Sovyet devriminin başlangıçtaki hızı bu dönemde kesilir ve yanlış temeller üzerinde bir oturuk-

luk durumuna geçilir. Aynı zamanda, dünyada olup bitenler karşısında da, Komünistler çaresiz kalır, örneğin, faşizmin yayılmasını durduramazlar. Çetinleşen dünya koşullarıyla birlikte, bugünkü real-sosyalizmin temeli olan «real-politik» başlar. Bu, bir dönemeçtir: Marksizmin devrimci gücü yerine, burjuva politikasının da kaynağı olan güç ilişkilerini kullanmaya ağırlık verilmesinin başlangıcıdır. Sonuçları şüphesiz hemen görülmez bu sürecin. Bu sonuçların göz çıkarırcasına karşımıza dikileceği ana kadar daha çok zaman geçecek ve bu arada hafifsenmeyecek zaferler de kazanılacaktır. Ama, örneğin faşizmin Sovyet topraklarında ezilmesi gibi, bu zaferler de, real-politikle değil, real-politiğe **karşın** kazanılmışlardır (bunun ayrıntılarına girmek burada olmaz).

Althusser'in son söyledikleri de bence çok doğru. Burada Marksizmin, çelişkileri ve eksikleri olabilen bir düşünce sistemi olduğunu söylüyor. İlk doğum anında, egemen ideolojiye karşı mücadele vererek ve onun içinden doğmuştur, ama her bilim gibi kendi bilim-öncesini (Hegel, «ekonomi-politik, Darwinci evrimcilik v.b.) kendi yanında taşımaktadır. Onu bitmiş bir düşünce sistemi gibi kavramak, gerçekliğe karşı her zaman elimizde şaşmaz bir cetvel bulunduğu inancını doğurur. Özellikle **kitle ideolojisi,** yüzyılların alışkanlığı içinde, böyle şaşmaz ölçülere ihtiyaç duyar. İşi her zaman kitlelerle olan Marksizm, elbette bundan da etkilenecektir. Ve bir ülkede sosyalizmi kurmak gibi çetin bir görevde, bütün bu eksikler, çelişkiler işlevlerini yerine getirecektir. Ama yapılan her deney, kendi teorimizi doğrulamak ve tamamlamak için de bir fırsattır. Bugün bunu, Marksizmin büyük açıklayıcı gücüyle gözleri kamaşan, o günlerin Marksistlerinden daha iyi değerlendirebiliriz.

Bukharin, **Tarihi Maddeciliğin Teorisi** adlı kitabının önsözünde, bu kitabının bazı yoldaşlarla tartışmalar sonucunda doğduğunu anlatır ve şöyle der:

> Bu tartışmalara katılan yoldaşlar Sverdlov Üniversitesine çalışmalarını tamamlamaya gelmişlerdi; sonra bu üniversitenin yardımcı bilim adamları haline geldiler. Yeni tip insanlardır bunlar, bir yandan felsefe çalışırken, geceleri de elde tüfek nöbet tutuyor, en soyut sorunları tartışıp, bir saat sonra odun kesmeye gidiyorlardı. Kitaplıklarda okuyor, derken fabrikalarda uzun saatler boyunca çalışıyorlardı. Bu yoldaşlar, bu kitabın gerçek yazarları sayılabilir.

Evet, bu yeni tip insan belirmeye başlamıştı o yıllarda. Lenin'e, devrimin artık gerçekleşme anına geldiği inancını veren **Sovyet** de bu yeni insanın oluştuğu kaynak değil miydi? Ama hepimizin bildiği gibi, olay, bütünüyle bu yolda yürümedi. Lenin, sovyetin ortaya çıkması olgusunu, **devrim için yeterli** görmüştü. Devrim için yeterli olan sovyet, her nedense, devrimden sonra **toplumun yönetimi için yeterli** görülmedi. Toplumun yönetiminin örgütü olmaya aday sovyet, süreç içinde, **yerel yönetim birimi** haline geldi. Sovyetin bu düşüşü, Sovyetler Birliği devletinin, sovyetten bağımsız, onun dışında kurulması sonucudur. Bu olay, devrimden daha birkaç yıl sonrasında, devrim anına göre bir gerilemedir —bugün baktığımız perspektifte. Ve bu olayın sorumluluğu da Stalin'in üstüne atılamaz. Lenin de, Bolşevik Partinin ve şanlı Ekim Devrimi'nin bütün yöneticileri de bunu paylaşır. Alışılmış kalıplara hitap ederek söylüyorum: Arada Lenin'in de olması, bizim bu olayı anlarken, burjuva ideolojisine yakışır «suçlama» tarzlarından kaçınmamızın zorunluğunu daha açık şekilde gösterir. Devrim tarihinin **savcısı** değiliz biz; olanı anlamaya çalışıyoruz.

Gelgelelim, Lenin kendisi bu konuda her zaman, gizlemediği bir ezikliği duyar, yapılanın, asıl yapılması gerekene oranla eksikliğini anlar ve anlatmaya da çalışır hep. Ama ötekiler aynı şeyi yapmışlar mıdır? Örneğin bir Stalin'le farklılık buradadır: Lenin'in kötü bir zorunluk gibi gördüğü şey, Stalin için zaten yapılması gerekenin tümüdür.

Bir varsayımsal örnek üstüne birkaç söz söylemeden önce, Jean Jacques Rousseau'nun pedagoji üstüne bir sözünü, hatırladığım kadarıyla aktarayım: Çocuk eğitimi, en verimli şekilde zaman kaybetmeyi bilme sanatıdır, der Rousseau. Pedagoji için kesinlikle doğru olan bu söz sanırım yeni bir toplumun kurulması konusunda eşit derecede geçerli. Yukarıda «demokrasi» ile «etkililik» arasındaki gerilime değinmiştim. Bunu biz Türkiye'deki

kendi deneylerimizden de biliriz. «Demokratik merkeziyetçilik» diye işe girişilir; kısa bir süre sonra, **koşullar güçleşir**; «bu koşullar altında», ne yazık ki, «demokrasiyi ikinci plana itmek ve merkeziyetçi uygulamayı öne almak» gerekir. Bizde bu iş de, başka birçok şey gibi, biraz güldürücü boyutlara ulaşmıştır. Örneğin hapishanede birlikte okuyan, çalışan arkadaşlar arasında, kendini önderliğe yakın gören biri, kendince uygun zamanı buldu mu, «faşizmin hapishane koşulları altında merkeziyetçi **moment** ağır basmaktadır, arkadaşlar» diye lûgatler paralar; ordında yatan isteğin ne olduğu bellidir. Arkadaş, kendisine tayfa toplamaya karar vermiştir.

Şimdi gelelim varsayımsal örneğe. Kızıl Ordu gibi bir kuruluş da, Bukharin'in anlattığı öğrenciler gibi, gündüz dövüşüp gece teorik çalışma ve tartışma yapamaz mıydı? Şüphesiz bunu yapan çok olmuştur, ama bunu bir kural ve sadece yasak savma niteliğinde, içi kof bir göreneğe dönüşmeyen bir kural olarak uygulamak olmaz mıydı? Savaş örneğini özellikle veriyorum, çünkü bu gibi koşullarda «etkililik» tamamen ön plana çıkar. «Etkililik» ile «boş laf» arasında ise gerçekten «antagonist» bir çelişki vardır. Ve bu koşullar altında «demokratik tartışma/eleştiri» büyük bir ihtimalle, çok kolay bir şekilde, insana «boş laf» gibi görünebilir. Tartışmaların düzeyleri farklıdır, her birinin kendine göre irili ufaklı saplantıları v.b. olabilir. Olmayacak şeyler eleştiri konusu haline getirilebilir, hattâ bu işin iyi yürütülememesi yüzünden durduk yerde sürtüşmeler, kırgınlıklar da çıkabilir. Bunlar hepsi «etkililik» ile ters-orantılıdır.

Yani vakit kaybıdır. Ama Rousseau'nun değindiği «verimli» bir vakit kaybetme biçimi olamaz mı? Çok şematik olarak, şunları hatırlayalım. Kısaca, böyle yürüyen bir Kızıl Ordu, bünyesinde topladığı köylüler için büyük bir eğitim imkânı hazırlamaz mıydı? İkincisi böyle eğitimden geçen köylülerin varlığı, 30'lardaki toprak politikasında bambaşka bir öge olmaz mıydı? Bir zaman ve mekândaki «etkililik» karşısında vakit kaybı, böylece, bir başka zaman ve mekândaki **etkililik için** vakit kazancı da olabilirdi.

Bir deneme çerçevesinde söylediğim ve varsayımsal bir örnek üstüne söylediğim bu sözler çeşitli somut olgular üzerinde de incelenebilirdi. İnceleme bir yana, bugün, kendi toplumumuzda, somut eylem içinde denenebilir. İnisiyatifsiz insanlardan oluşan örgütlenmelerin sonunda bütün devrimci süreci nereye vardırdığı konusunda yeterince deneyimiz var, bizim de. Sovyet Devrim deneyi de bundan çok çekti. Bugün yapılan eleştirilerde dikkat etmemiz gereken bir nokta da bu: «Şu yapılmalıydı, oysa bu yapıldı» derken, sanki bütün o insanlar gerçekten demokratik bir toplum istememiş de, bilinçli ve planlı bir şekilde olayı rayından saptırmışlar gibi bir tavır almak da çok yanlış. Çünkü bu da, karşımızda her zaman varolan koşulların çok önemli güçlüğünü hafifseyen bir kolaycılık olur. Sosyalizm tarihinin incelenmesinden çıkardığımız eleştiriler, bundan sonra girişeceğimiz deneyler için elimizde bir «sihirli değnek» olmayacak. Bilgimiz arttıkça yeni deneylere daha sağlam gireceğiz elbette, ama yeni koşullarımız, yeni güçlükler de yaratacak. Sorun, bunlar karşısında yanılma payımızı da hesabın içine alan **açık teorik** yaklaşıma sahip olabilmek.

Devrimden ve kurulacak sosyalist toplumdan söz ederken Rousseau'nun pedagoji üstüne sözünü hatırlamam bence fantazi bir çağrışım değildi. Devrim de çocuk gibidir çünkü. Bir çocuk gibi **elimizdedir** ve bir çocuk gibi, denetimimizin dışındadır. Ve modern pedagojiden bugün çok iyi bildiğimiz gibi, **çocuğunu döven dizini de döver.** ■

okurlardan...

BİR MEKTUP

«Ciğerlerimin derinliklerinden
terörü çağırıyorum»
1931 Aragon

Stalinizm özel sayınızı, yazılara genellikle katılmamama rağmen çok yararlı karşıladım. Umarım bu konuda açtığınız tartışma devam eder. Gerek Stalin döneminin, gerekse halen süren Stalinci d yebileceğ mız bir dünya görüşünün ayrıntılarıyla bilinmesinin ve tartışılmasının, özellikle bugün Türkiye'de sol için getireceği yararlara sızın gibi ben de inanıyorum. **Birikim** dergisinin sayılarını hazırlarken gösterdiği titizlik, bağnaz olmama istek ve çabasına inanmama karşın, bunun her zaman boyle gerçekleşmediğini bu özel sayınızda da görüyoruz. Sanırım, özell k'e Stalinizm konusunda kendinizi daha bağımsız bir bakış açısına yerleştirmeniz mumkün idi. Türkiye'de Stalinizm konusunda çok az şey bilinıyor. Bu eksiklik sol örgütlerdeki Stalinci (Stalin'in adını anarak, anmayarak) militanların buyuk çoğunluğunu anlamamıza bir neden olabilir. Bu konudaki yayınların çoğalması, sanırım büyuk kısmına yardımcı olacaktır. Buradan kalkarak özel sayınızın böyle bir etkinliği taşıdığını söyleyebilir miyiz? Daha açıkçası, biraz kabaca diyebilirim ki, eğer ben derginizi okumadan Stalin'e laf söyletmiyorsam, okuduktan sonra da bu tavrımı devam ettirebilirim. Stalinizme yaklaşış bıçımınızı belirleyen, bu konuya fazla «Marksist» yaklaşışınız. Bu yolla Stalinizmi kavrayabilir miyiz? Bunun Batı'da son olarak en iyi örnekleri Althusser'in yazdıklarıdır. Althusser bize Stal nizmi açıklayabiliyor mu?

20. Kongre'den yedi yıl sonra Althusser'ın Stalinizm üzerine başlattığı tartışmadan bugüne kadar pek bir şey öğrendiğ miz söylenemez. Althusser'in 1963'de başlattığı Stalinizm incelemesi halen sorular sormakla meşgul. «Kişi putlaştırması» gibi bir kavramın Marksist teoride bulunmayışını tesbit ettikten sonra, yalnız ustyapıları ilgilendiren bu kavramla o'ayların açıklanamayacağını vurguluyor. Althusser başta Sovyetler Birliği yöneticilerinden olmak üzere Stalinizmin, Marksist açıklamasını bekl yordu. Bir kere kimden neyi beklıyor. Lukacs'ın deyimiyle «Stalinizmi, Stalinci yontemlerle ortadan kaldırmak» niyetinde olan gerek 20. Kongre sırasındaki, gerek bugünkü Sovyetler Birliği yöneticilerinden boyle bir açıklama beklenir mi? Althusser bu taleplerinin yanında, kendisi de bu konuda hipotez ileri sürme riskini göze alıyor: I. Enternasyonal komünist hareket 1930'lardan itibaren «Stalinci sapma» tarafından etkilendi

2. Komünist partilerde genellikle «kişi putlaştırılması» deyimi ile ifade edilen «son derece vahım olmalarına karşın tarihi olarck ikinci dereceden olan, en kolay göze çarpan bu olayların ötesinde» Stalinci sapma, II. Enternasyonalin başlıca eğilimının yeniden ortaya çıkışıdır.

3. Bu eğilim «ekonomisttir»

Böylece bu hipotezden kalkarak biz Stalinizmin Marksist bir açıklamasına yaklaşmış ve onun II. Enternasyonalden kaynaklandığını öğrenmiş oluruz. Bu hipotezden daha da önemlisi, sözü edilen «tarihi olarak ikinci dereceden» olaylardır. Althusser'ın mantığıyla açıklarsak madem kı Marksıstız bizim için sözkonusu olan Stalinci sapmanın işçi tarihi içindeki hangi sapmanın devamı olduğunu saptamaktır. Hipotez olarak bile bunu bulursak kendimizi kutlayabiliriz Çünkü «işçi sınıfı tarihi» var, dahası tarih var. Stalinci dönemde milyonlarca insan kurşuna dizilmiş, komplarda ölmüş, işkencelerden geçmiş ne önemi var? İnsan bu, biri ölür, biri doğar. Tarihi açıdan ikinci derecedendirler. Sonra Althusser devam ediyor: Nasıl Lenin II. Enternasyonali idealist - ekonomist eğiliminden öturü toptan inkâr etmediyse, onu asla sapmasına indirgemediyse, Stalin de «son derece daha açık ve kuvvetli sebeplerden» dolayı adına bağlanan sapmaya indirgenemez; Stalin tek ülkede sosyalizmi kurmaya başladı. Stalingrad tanklarının çıktığı ağır endüstriye öncelik verdi «Ve bu tarihin çarpıtmaları, karikatürleri, hattâ trajedileri boyunca milyonlarca komünist, Stalin onlara birer dogma olarak öğrettiyse bile, 'Leninizmin ilkeleri'nin varolduğunu öğrendiler». Althusser'in bu hipotezine değerlendirmelerden birini 20. Kongre'yi beklemeden Sovyetler Birliği'ndeki baskıcı reşim üzerine düşünenlerden, onu ifşa etmeye çalışanlardan, Castoriadis ile 1949'dan başlayarak **Socialisme ou barbarie** dergisini yayımlayan Claude Lefort veriyor. Lefort'a göre bu övgu, Althusser'in teorisinin politik boyutunu ortaya çıkarıyor.

Eğer Stalin'in böyle değerleri var ise, onun ekonomizmle suçlanması anlamsızlaşıyor. Üretici güçlerin her ne pahasına olursa olsun geliştirilmesi, sonunda alt-ve ustyapısal ürünleriyle sosyalizmin korunması stratejisinin hizmetindeydi. **Birikim** dergisinde gördüğumüz, Stalin'in aslında içten, sosyalizmi amaçlayan biri olduğuna değinen cümleler için de bu değerlendirme geçerli olabilir. Althusser'e gore ekonomist eğilim, komünist eğilimle birlikte gidiyor. Eh, Stalin dönemi ve sonrasına humanizmi de eklersek iş hayli eğlendirici oluyor. Stalin dememiş miydi «insan en değerli sermaye» diye? Ama bu «en değerli sermaye»nin başına neler geldi, o başka bir hikâye. Althusser için Stalinizmin sağ eleştirisine düşmemek gerek. İnsandan, onun haklarından söz etmek sağ

eleştiri. Sanki Ranciére'nin dediği gibi «Sovyetlerde insan haklarını talep etmek» egemen olan hümanizmi kuvvetlendirmek, «çizginin egemenliğini gizlemek». Sol bir eleştiri için «temelleri tarihi sebeplerin ciddi araşıtına» girmek gerek. Sanki Sovyetler Birliği dünkü kompları, bugünkü akıl hastaneleriyle üzerinde çok puslu bilgilere sahip olduğumuz bir ülke Althusser'in bu tavrı Fransız Komunist Partisi üyesi olmasından (veya böyle düşündüğü için bu partiden olmasından) geliyor diyebiliriz. Bugün Stalinci bir çizginin devam ettiği bir partide filozof olmak kolay değil

Sovyetler Birliği'nin bugün artık inkâr edilemeyen dünkü ve bugünkü baskıcı rejimleri karşısında bir şey söylemeden, bir şeyler söylemek her partili filozof gibi Althusser'in de yaptığıdır. Aslında bugün Sovyetler Birliği ve doğu Avrupa ülkelerini sosyalist kabul edip Stalinizmin gerçek bir eleştirisi yapılabilir mi? Bu durumda Stalin'in ölümünden beri iktidarların niteliğinde temelde bir değişiklik olmadığına göre, Stalin dönemini her şeye rağmen sosyalist olarak niteliyoruz demektir. Fransız Komünist Partisi ve Althusser bunu kabulde devam ettikçe daha cevabını alamayacakları çok sorular soracaklardır. Togliatti ve Thorez de 20. Kongre'nın hemen ardından birtakım sorular sorup Stalinizmin daha ciddi bir eleştirisini istemediler mi? Kim kimden neyin açıklanmasını istiyor? Bütün bu batılı komünist liderler değiller miydi 20. Kongre'de açıklanan cinayetlerden baskılardan habersiz olduklarını söyleyenler. Yine aynı Thorez değil miydi Kruşçev'in raporu Batıda yayımlanmadan, bildiği halde kendi partisinin merkez komitesinden saklayan ve haberi başka bir kaynaktan alan parti yöneticisine «yakında böyle bir rapor olmamış olacak» diyerek Stalin döneminin suçlarına dolaylı katılan? Stalin zamanında bu yöneticiler en başta kendi partilerinin tabanlarını yanılttılar. Büyük çoğunluğuyla görev başında olan bu yöneticilerin bunları unutmaları elbette kolay değil. En iyi örnek bugün Fransız Komünist Partisi ve Çin Komünist Partisi'nın tüm farklarına karşın, yine artık her ikisinin de kendine özgü sebeplerle Çekoslovakya'nın işgalini kınamalarına karşın, nasıl ikisinin de 1956'da Macaristan işgalini onaylamalarıdır. Birisi Stalin'den beri Sovyetler Birliği'nin nasıl yoldan çıktığını açıklamaya uğraşırken öbürü Stalin'i yere batıran tarihçilerine arka veriyor (Eliensteln örneği)

Fazla uzaklaşmadan **Birikim** dergisine dönebiliriz. **Birikim** dergisi için de Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri sosyalist ülkeler. **Birikim** için de Stalinizm bir «sapma». Olaya «Ekonomizm-tuzu kuru hümanizm» çiftiyle bakmak gerekir. «Sosyalist ülkeler»deki insan haklarıyla ilgili başkaldıranların eleştirileri sağcı.[1]

Fransa'da Althusser konuya bildiği gibi yaklaşabilir. Okurlar başka kaynaklardan ışın aslını öğrenebilirler. Ama Türkiye'de durum farklı, bu yüzden Stalinizm üzerine sayı çıkartmak da çok daha sorumluca bir iş. Bir yanda Stalin'e övgüler düzenler, öte yanda «anti-sovyetizm=anti-komünizm» mantığını yürütenler arasında biryerler açmak gerekli. Ağızlarını açınca «parti disiplini» ile başlayan bu grup ve örgütlerle belli bir dönemde işkencelerden geçtikten sonra «partinin selameti» için yapılan itirafları tartışmak gerekli. (Menşeviklerin davasında savcı Krylenko, sanık Yakuboviç'e şöyle diyordu: «Sizin suçsuzluğunuzdan şüphe etmiyorum. Fakat sizin ve benim parti karşısındaki görevimiz bu davayı selamete çıkarmaktır.») Tüm komunist partilerinde yaşanan Stalinci dönemleri tartışmak gerekli. Yazılarınızda bunlara hiç yer yok. **Le Monde**'dan bir haber «Batı Almanya tarafından politik suçluların satın alınışının, Doğu Berlin için oluşturduğu döviz gelirinin önemini de küçümsememek gerekir... borsa satın alınan suçlunun önemi ölçüsünde değişiyor. Genellikle geçen yıl özel bir beceriai olmayan bir başkaldıran için 40.000 Batı Alman markı hesap ediliyordu...» okuduğumuz gibi takasla yetinilmiyor. Para da dolaşıma girmiş durumda. Doğrusu bu olay ekonomizmle açıklanabilir!

Teorik yaklaşıma, yaşanan olayları daha iyi açıklamak için mi girilecek, yoksa gizlemek için mi? Özellikle Stalinizm üzerine tartışırken insanların çektiği acıları hiç «ikinci dereceden» almadan tersine onlardan başlamalıyız. **Tabii eğer ideolojik-sahte bilimsel söylevlerin arkasına gizlenmek istemiyorsak,** Bunlar üzerine ayrıntılarıyla düşünüp tartışmalıyız. Yoksa milyonlarla ifade edilen ölüler bize hiçbir şey demiyor. Stalin zamanında Kolyma'daki maden ocakları kamplarında ortalama insan ömrü beş haftaydı. Bu şimdi hangi sapmaya giriyor? Binlerce anti-faşist Almanın Stalin'in kamplarında ölmesi, tarihin o zaman dek görmediği işkence biçimleri? Bunları istediğiniz kadar uzatabilirsiniz. Haydi bunları Sovyetler Birliği'nin özel koşullarına verelim. Tito'nun aforozundan sonra başlayan Macaristan'da Rajk'un, Bulgaristan'da Kostov'un, Polonya'da Gomulka'nın nihayet filmlere geçen Çekoslovakya'da Slansky'nin ve yüzlercesinin işkenceler içinde geçen davalarını tartışmamız gerekir

Gerek Stalin zamanında Sovyetler Birliği'ne sığınmış bulunan Komünist partiler içinde estirilen terörün (Leipzig'den Dimitrof'la kurtulan Popov ve Tanev sosyalist bir ülkenin mahkemelerini geçemediler!), gerekse yukarda değindiğim, Tito'nun aforozundan sonra tüm Komünist partilerde başlayan «ajan avcılığının» Türkiye'yi ilgilendiren hikâyesini henüz bilmiyoruz. Herhalde ilerde onları da tartışırız.

Yaptığınız eleştiriler «tüm eylemlerini Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurmak amacı için» yapmış bir Stalin'de duruyor

«Doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılır, ama Stalin'in her şeyi bu amaç için yaptığı yadsınamaz» diyorsunuz. Yazılarınızda zaman zaman raslanan doğru eleştirilerin yanında bu havada uçan yargılar nereden kaynaklanıyor? (amacım polemik olsa size hemen Stalinci diyeceğim!) Milyonları kapsayan (doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılır!) terörün yanında bir de kendi başına kurulan sosyalizm mi var? Yazılardan alıntıları unutmak istemiyorum. Bugün Stalinizmin eleştirisinde kimi Stalin'i yarım kurtararak duruyor (Althusser belki de sizin durumunuzda), kimi Stalin'i geçip partide duruyor (Medvedev diyebiliriz), kimi Lenin'de durakliyor (Bettelheim'e göre Lenin, Bolşevik Partisinden de öndedir), kimi Marx'da durakliyor, kimileri de Marx'ın da sözkonusu edilebilmesinden yana. Marksizm «devlet ideolojisi» olduğu bir ülkenin Marksistler tarafından eleştirisi zor bir şey. Stalinizm gibi alışılmış «akılcı» şemalara sığmayan bir olgu için bu daha da zor. Reich Nazi Almanyası'nın akıl dışı durumu karşısında o zamana kadar tarihe hep akılcı bir şekilde bakmaya alışmış aydınların şaşırdıklarını söylüyor. Nazizm'de de Stalinizm'de de olan, alışılmışı aşan bir şey var. Aslında sonradan Marcus'un dediği gibi «gaz odaları da çok akılcı». Buna toplama kamplarını da ekleyebiliriz. Size göre de Stalinizm üzerine ancak Marksistler laf edebilir, ancak onlar yargılayabilir (Komünist Medvedev'e itibar etmemeniz biraz şaşırtıcı. Sovyetler Birliği'nde «rejim aleyhtarı» diye değil herhalde!). İnanılmayacak bir bağnazlıkla «Soljenitsin'in zihninde barındırdığı fikirler insana dehşet veriyor,» diyebiliyorsunuz? Demek hâlâ Soljenitsin'in **Gulag** da anlattıkları değil de kendisi size dehşet veriyor. Bu konuya uzun girmek istemiyorum, ama en azından Soljenitsin'in insanları niçin bu kadar etkilediği (burjuvazinin oyunu diyorsanız başka) üzerine düşünmeniz gerekli. Tabii bu dehşete düşmede yalnız değilsiniz. Örneğin Fransız Komünist Partisi'nden ayrılanlarla ilişkiden sorumlu, partinin «ikinci adamı» Roland Leroy diyor ki, **Archipel du Goulag**'ın Sovyetler Birliği'nde yayınını arzuladığımı bana asla dedirtemeyecekler. Bu anti-sosyalist bir yargıdır... ve bir yazar kendisini ülkesinin yasalarının üstünde görmemelidir (Ah, 141 - 142!). Bu söylediğim Soljenitsin'in yargıcın çağrısına cevap vermeyi reddetmesiyle ilgili. Leroy devam ediyor: «Sovyetler Birliği'nin savunulması yalnız Komünistlerin işi değil, sosyalizmi, toplumsal ilerlemeyi, demokrasiyi savunan herkesin işidir.» Şimdi sorabiliriz, acaba demokrasiyi savunmadan söz eden Leroy gerçek bir demokrat mı, demokrasiye gerçekten inanıyor mu? Herhalde «sosyalist demokrasinin» demokratları böyle oluyor. Türkiye'de sol içinde böyle «demokratlar» çoğunlukta değil mi? Gerçek demokrasiye inanan hangi «Yazarlar Birliği» Soljenitsin'in Sovyetler Birliği'nde yayımlanmasının yasaklanmasına karşı çıkmaz? Hangi gerçek aydın kendini özgürce yalnız Samizdotlarda ifade edebileceği bir düzenin özlemini duyar? Bizde Nazım Hikmet'i yıllarca yasaklamak antidemokratiklik de, Kafka'yı Çekoslovakya'da yıllarca yasaklamak «sosyalist demokrasinin» icabı mı?

Günümüzde dünyada olup biten üzerine haber yokluğundan dolayı yanlış yargılara varmamız çok muhtemel değil. Eskilerin bazıları için bu habersizlik geçerli olabilir. Nazım Hikmet belki de sonradan «İnsan Manzaralarına» Sovyetler Birliği'nden de sayfalar eklemek istemiştir, bilmiyorum (Bizde «milli şef»ler tabutlukları çalıştırırlarken, Stalin'in Rusyası'nda bunlar epeyce eskimişti). Bugün çok daha açık olmak zorundayız.

Hiyerarşinin kuvvetlendiği çalışma disiplininin göklere çıkarıldığı, ayrıcalıkların arttığı, polisiyle komplolarıyla «tüm halkın devleti»ni içeren bir düzen hâlâ sosyalistse biz o kötü «burjuva demokrasisi»ne dünden razı olalım. Bunlara içten karşı olmazsak, kendimize taktığımız sıfat ne olursa olsun özgür bir toplumu özlemekten çok uzağız demektir. Fransa'da C.G.T. başkanı Fransız Komünist Partisi büro politik üyesi Seguy diyor ki: «İşçilerin işçibaşlarından vazgeçebileceklerine inanmak, ilkokul çocuklarının öğrenmenlerinden, hastaların doktorlardan vazgeçebileceklerine inanmak kadar saçmadır». Türkiye'de DİSK eski başkanı Türkler, Başbakan'a görev devrederken diyor ki «sizin yeni görevinizde en az on yıl kalmanızı dilerim». Bunlar ve bunlar gibiler mi bize daha özgür bir toplum vaadediyorlar? Bunlarla, Stalinizm değişik biçimleriyle her zaman mümkün. Kendisine «sosyalist ülke» diyen tüm baskıcı rejimler bize örnek olamaz. Başta işçi sınıfı, tüm halk kitleleri kendilerine yeni efendiler aramıyorlar. Tarihde de halklar devrimci günleri kendi öz örgütleriyle yaşadılar. Rusya'nın «sovyetler»inden, İtalya'nın, Almanya'nın, İspanya'nın, Macaristan'ın, Polonya'nın, Çekoslovakya'nın «işçi konseyleri»ne dek hep kendi örgütleriydi. En iyisini bilen, karar veren, devletle kaynaşmış, «öncü partiler»in toplumları nerelere getirdiği ortada

Yazdıklarımı Stalinizm konusunda Medvedev'in katılmadığı Ehrenburg'un sözleriyle kapamak istiyorum. Bence Ehrenburg haklı: «Stalin zamanında TEORİ mi yoksa insanlar mı acı çekti? Darbeyi yiyen TEORİ değil, benim kuşağımdan insanlardı.»

KÜRŞAD BUMİN

[1] Bukovski gazetecilerin «Kendinizi doğu-batı kamplarının hangisinden görüyorsunuz?» sorusuna «toplama kamplarından» diye cevap veriyor.

BİRİKİM'İN NOTU

Bay Kürşat Bumin'in bu mektubuyla **Birikim**'e yönelttiği eleştirilerin başlıcalarına kısaca değinip, gerekli açıklamaları yaptıktan sonra; asıl olarak bu mektupta ilginç ve öğretici bir örneğini gördüğümüz «eleştiri» mantığı ve tavrı, herhangi bir dünya görüşünün genel tezlerini şematik biçimde kavrayıp onun «taraftarı» kesilmiş olanların tipik göstergesidir ve böylelerine her yerde rastlanabilir. Belli sorunların yalnızca şamatasını demogojinin çok bilinen —ama ne yazık ki hâlâ etkili olabilen— teknikleri ile yapan ve bilimsel yaklaşıma her zaman en büyük oyak bağı olan bu mantığı ve tavrı iyi tanımak gerekir.

Bay Bumin'in yazısının yarısı, **Birikim** hakkında ötedenberi söylenegelen «Althussercilik» nitelemesini «hatırlatmak» üzerine. Mektup sahibi, sözkonusu özel sayıda Althusser'den bir metin olmamasına ve o sayıda yeralan telif yazıların hiçbirinin Althusser'in Stalinizm sorununa yaklaşımının doğrultusunda olmamasına karşın Althusser üzerine sayfalarca yazmış. **Birikim**'in Stalinizm özel sayısında Althusser'e çok yakın diye nitelenebilecek olan Lecourt'un yazısı vardı yalnızca. O da ele aldığı konuyu özel olarak Althusserci denilemeyecek biçimde, Marksizmin en genel ve temel tezleri ışığında inceliyordu. Aynı sayıda yazıları yeralan Bettelheim, Colletti ve Varga'nın Althusser'le ilgileri olmamaları bir yana, daha sonraki sayımızda Gerratana'nın Althusser'in Stalin'e yaklaşımını eleştiren yazısını da yayımlamıştık. Ama bunlar Bay Bumin'i, Stalin'in ahlaksızlıkları karşısında yanıp yakılan Bay Bumin'i **Birikim** ve Althussercilik konusunda o bilinen makyavelizmi yapmaktan geri bırakmıyor.

«Eğer ideolojik - sahte bilimsel söylevlerin arkasına gizlenmiyorsak» diyerek bize neyi nasıl ele almamız gerektiğini anlatmayı iş edinen Bay Bumin, «Sahte bilimsel söylev»lerin arkasına gizlenmeyen kişilerin her şeyden önce bilimsel kavramları çarpıtmamaları gerektiğini de biliyor olmalıdır. Örneğin eleştirdiğiniz bir kişi «hümanizm» kavramını belirli bir anlam, içerik vererek kullanıyorken, siz onu yoksayıp, sözkonusu kavrama verilen bir başka içeriği hatırlatıp, bu yolla eleştirdiğiniz kişinin yalnızca yanlışlığını değil aynı zamanda gülünçlüğünü ispat etmeye kalkışırsanız, yaptığınız şey herhalde «sahte - bilimsel» sıfatının çok daha ağırını haketmiş demektir.

Bilindiği üzere «hümanizm» kavramı iki ayrı biçimde kullanılır. Çok bilinen ilk anlamı insan sevgisi, insancıllık insanlar arasında ayrım gözetmeyen tutum ögelerini içerir. Başlıca bu ögeleri içeren ilk anlamın dışında belirli bir tarih anlayışının da adıdır «hümanizm». Bu hümanist tarih anlayışı, değişmez bir «insan özü»nden hareket eder. «İnsan»ın, koşullarca belirlendiği ve koşulları değiştirmek olan tarihi eylemi içinde kendisini de değiştirdiğini kabul eden Marksist tarih anlayışına uyarlı insan kavramı ile açıkca çelişir bu. Dolayısıyla «hümanizmi» yadsıyan ve bunu çoğu kez suçlama sıfatı olarak kullanan Marksistler, bununla hiç de muhataplarını insanları sevdiklerinden dolayı suçluyor değillerdir.

Althusser'de Stalini «hümanist» likle nitelerken onun insanları çok sevip sevmediğine ilişkin bir yargı değil, Stalin'in tarih ve topluma yaklaşımını belirleyen bir özellikle ilgili bir yargı ileri sürmektedir. Bilimselliğe asgari saygısı olan herkes de bunu böyle anlamıştı. Oysa Bay Bumin «Stalin dönemi»nin haksızlıkları, cinayetleri hakkında durmaksızın sergilediği bilgilerine atıfta bulunarak «Stalin devri ve sonrasına hümanizmi de eklersek iş hayli eğlendirici oluyor» diyerek bize hiç de eğlendirici olmayan bir anlayış sahibi olduğunu gösteriyor.

Benzer bir çarpıtma da «ekonomizm» kavramıyla ilgili olarak yapılıyor. Bay Bumin, Doğu ve Batı Almanya arasında politik suçlular konusunun nasıl bir anlaşma ile çözüldüğünü yazan **Le Monde**'un bir haberine atıf yaparak **Birikim**'in Stalinizm ve SSCB sorunu üzerindeki analizlerinin kilit kavramlarından biri olan «ekonomizm» kavramı ile kendince «eğleniyor.»

Eğlenmeyi pek sevdiği anlaşılan Bay Bumin'e anlayamayacağı kadar ciddî konular üzerinde bir şeyler anlatmaya çalışmak gerçekten gereksiz.

Ama bu gayrı - ciddî **tutum**'un üzerinde durmak gerekli. Çünkü Bay Bumin «özellikle Stalinizm üzerinde tartışırken, insanların çektiği acıları hiç 'ikinci dereceden' almadan, tersine onlardan başlamalıyız» gibi son derece dramatik bir tavır takınmasını da biliyor ve hemen az yukarda ekonomizm kavramını matrağa almağa çalışmış olmasını aniden unutarak, bize «ideolojik-sahte bilimsel söylevlerin arkasına gizlenme»mek gerektiği yolunda «çok ciddî» bir uyarıda bulunuyor.

İşte tipik olan tutum budur. Şamatacı ve demogojik tutum tamda böyle gösterir kendini. Başkalarının bir sorunu çözmek için onca önem verdiği kavramları, tezleri, hiçbir açıklama gereği duymaksızın elinin tersi ile iter, bu arada «dalgasını geçmeyi» de unutmaz; böylece onları «çürüttük»ten sonra; sanki bu kavramlar, tezler onları açıklayabilmek için üretilmemiş gibi, bize bir dizi olguyu gayet dramatik, ajitatif bir uslupla sıralamaya girişir.

Bu örnekleriyle çok daha değişik durumlar içinde de karşılaşabileceğimiz demogojik yaklaşımın tipik tutumudur ve çok iyi tanınması gerekir.

Bay Bumin örneğinde ve Stalinizm sorunu çerçevesinde bu tutum kendini şöyle gösteriyor.

Bütün yazı boyunca Bay Bumin, Stalinizm konusunda biri kendi benimsediği, öteki de bir örneği **Birikim**'de uygulanmış olan iki karşıt yaklaşımın varolduğunu öne sürüyor. Ona göre ikinci tür yaklaşım «insanların

acılarını ve uğradıkları terör»ü önemsiz bulan, hattâ küçümseyenlere özgü. Bunlar teori ile uğraşıyorlar, Stalin dönemi sırasında ve daha sonra uygulanan baskıları terörü ve çekilen acıları bir kenara bırakıp teorinin kurtarılması ile ilgileniyorlar. Oysa Bay Bumin insanların çektikleri acıları ta yüreğinden duyan kişilerin, insana en büyük değeri veren kişilerin tutumuna sahip. Stalinizm sorunu insanların çektikleri acılardan başlanarak tartışılmalı diyor. Oysa öbürleri Bay Bumin'e göre bu acıları «ikinci dereceden» şeyler saymaktalar. Bunlar teorik yaklaşıma «olayları daha iyi açıklamak» için değil tersine «gizlemek için» başvuruyorlar.

Yazısının bitiriş cümlesi olarak Ehrenburg'un sözlerini bu yaklaşım karşıtlığını daha iyi belirtebilmek için seçmiş. «Stalin zamanında teori mi yoksa insanlar mı acı çekti», soru bu. Birileri, örneğin **Birikim** bu soruya göre TEORİ'nin yediği darbeyi önemli görüyor ve insanların çektiği acıları umursamıyor. Oysa Bay Bumin acı çeken insanlardı diyor. «Teorinin yediği darbe» ile uğraşmak bu acıları görmezden gelmektir, bunları «gizlemeye çalışmak»tır.

Eğer birilerine tırnak içinde Marksist deyip, kendisinin Marksist olduğunu veya Marksizmi çok iyi bilmiş biri olduğunu belirtmeye çalışan bir havası olmasaydı Bay Bumin'in bu sözleri üzerinde durmak bile gerekmezdi.

Marksist olmayan birinin, teori ile pratiği, teorinin ele aldığı sorunlar ile insanlarda acı veya sevinç yaratan olayları böylesine birbirinden kopuk ve hattâ karşıt şeyler olarak göstermesi doğaldır. Ama hem Marksist veya Marksizmden haberli —de ne demek— olduğunu öne süren hem de yukarda gördüğümüz gibi teori ile insan sorunlarının birbirinden ayrı, kopuk ve hattâ karşıt şeyler olabileceğini iddia eden biri için söylenebilecek olanları tek bir sıfatta verebilmenin imkânı yoktur.

Bay Bumin, Nazi toplama kampları ile Stalin döneminin kamplarını aynı «terör» kelimesiyle niteleyip, bunların ikisinin de «insanlara acı çektiren olaylar» olarak aynı anlama geldiğini öne sürebilir, bununla yetinebilir. Benimsediği demogojik ve şamatacı tutumun doğal ve tipik eğilimi olan kolaycılık, ona ayrıca tam bir rahatlama da verebilir, «olayı açıkladığını» düşünebilir.

Ama Marksistler, kendileriyle benzer terimleri kullanan bu demogogların kolaycı ve şamatacı tavrına düşmeyeceklerdir. Onlar Nazizmin hedefi ve dünya görüşü ile toplama kampları arasında tam bir uyum olduğunu bilirler. Ama sosyalist hedef ile, sosyalist dünya görüşü ile —herşeye karşın Nazi toplama kampları ile aynı düzeyde ele alınamaz ise de— yine de «toplama kampı» olan şeylerin, bilinen mahkeme olaylarının ve baskı uygulamalarının köklü biçimde çeliştiğini bilirler. Ve sosyalist siyasal - toplumsal hedefi gerçekleştirme eylemi içinde nasıl olupda böyle olayların meydana gelebildiği sorusunu sorarlar. Bu olayların çağında veya şimdi nasıl olup da haklı veya zorunlu olarak nitelenebildiğini araştırırlar.

Kaldı ki sorun yalnızca toplama kampı v.b. olgular ile sosyalist hedef arasındaki çelişkiden de ibaret değildir. Sorunu karmaşıklaştıran şey, toplama kampı v.b. olguların görüldüğü sürecin, aynı zamanda sosyalist hedefle uyarlı olarak nitelediğimiz gelişmeler ile, buna tekabül ettiğini kabul ettiğimiz olgular ile bir arada ortaya çıkmış olmasıdır. (örneğin ,«Stalin dönemi», toplama kampları v.b. olguların yanında Sovyet toplumunun refah, sosyal güvenlik ve öğrenim düzeyinin de yükselmesi olguları ile de birliktedir. O döneme kadar terör ve baskıyla nitelenen yönetimlerin olduğu toplumlarda bu ve benzer olgular görülmezdi.) Şüphesiz kimileri asıl önemli olanın toplama kampı, baskı v.b. olgular olduğunu, öbürlerinin bunun yanında önemsiz kaldığını savunabilir; kimileri ise bu genel süreci «olumlu» ve «olumsuz» ögelerine ayırıp, «olumlu»yu veri sayarak sırf olumsuz öge üzerinde durur onunla uğraşır. Bu eklektik ve kolaycı tutumlar Marksistçe değildir. Marksizm, bu «olumlu» ile «olumsuz»un bir arada oluşundan doğan çelişkinin de ötesinde, bu «iki öge»nin birlikte oluşturduğu bütünselliğin Sosyalist siyasal - toplumsal hedef ışığında analizine girişir ve sorunu burada tespit eder.

Stalinizm sorunu özetle budur. Ve eğer bu sorun çözülecekse bu hiç de «olumsuz» olguları gösterip, bunlar terördür, bu yüzden şunca acı çekilmiştir tesbitiyle yetinilemez. Burjuva demokrasisine «dünden razı» olanlar bunu yapabilirler ve yollarımız dünden ayrılmıştır onlarla. Marksizm, burjuva demokrasisini aşmak, ondan nitelikçe farklı ve üstün bir siyasal - toplumsal hedefi gerçekleştirmek düşüncesinden başlar ve herşeye karşın bu hedefini terketmesi sözkonusu değildir.

Marksizm, terör ve acıya yol açan, **neden olan** olguları, birlikte varoldukları öbür olgularla birliktelikleri içinde bu bağlamda ele alır, inceler.

Stalinizm sorununu, mahkemeler, toplama kampları ve idamlar üzerine yığınla olay anlatıp bunların ne büyük ölçüde insan acılarına mal olduğunu tasvir etmek biçiminde değil, görünürde bunlardan fazlasıyla söz etmeyip bir örneğini **Birikim**'de gördüğümüz biçimde ele alanlar, Bay Bumin gibilerinden çok daha derinden duymaktadırlar «insan acılarını». Eğer bunlar, sözkonusu acılar karşısında mektup sahibi gibi ne kadar acı duyduklarını ilân yoluna gitmeyip, hattâ bunlardan hiç söz etmeyip, dikkatlerini olguların nesnel analizi üzerine yoğunlaştırıyorlar ve bunu yaparken olgu(lar)ın kendisi ile bunlar nedeniyle insanların duyduğu acı ve sevinçleri «ayırıyorlar» ve bu ikincisine «ikinci derecedeki» önem veriyor-

larsa, bunun nedeni hiç de insan acılarını küçümsemek değil, tersine bu acıları en köklü biçimde sona erdirebilmek içindir. Çünkü ancak böylece acılara neden olan olgunun temellerini, ve bu olguyu değiştirme imkânlarını ve buna dayalı eylemin içeriğini tespit etmek mümkündür. Bilimsel yaklaşım budur.

Bunun karşısında ise yer yer Marksist terimleri de kullanan ama sırf terörden ibaret gördüğü bu sorun (Stalinizm sorunu) bağlamında kendini hümanist gibi göstermekten daha fazla yarar uman demogojik tutumlar vardır.

Amacımız **Stalinizm sorunu**'nu çözümlemektir. Bu da ne birey olarak Stalin'i veya birkısım insanı «kişi putlaştırılması» v.b. nitelemelerle suçlamakla olur, ne de yığınla terör ve baskı olayı anlatıp Stalinizm = terör formülünü ilân etmekte.

Stalin = terör deyip bize burjuva demokrasisine dünden razı olmayı öğütleyen Bay Bumin gibileri, bu burjuva demokrasisinin **nasıl bir «geçmişi» ve «bugünü»** olduğunu unutabilirler. **«Stalin terörü»nü kanıt gösterip** Soljenitzin'i tam anlattıkları ile benimseyebilirler.

Burjuva demokrasilerinin yaptığı ve yapmakta olduğu terörü kanıt gösterip «Stalin dönemi»nde yapılanları mazur gösterme gibi bir düşünce ileri sürdüğümüz sanılmasın.

Hiçbir koşul, ya da «koşullar» bir Marksiste böyle bir gerekçeye sığınma hakkı vermez. Marksizmin, insanlar arası eşitsizlik temeli üzerine kurulu burjuva demokrasisini aşmak ve dolayısıyla bu siyasal düzende en sistemli ince ve kaba uygulamalarını gördüğümüz «terör»e nihai olarak son vermek olan siyasal hedefine yönelik eylemini terketmesi veya «ertelemesi» sözkonusu olamaz. Stalin dönemi ve sonraki uygulamalarla, burjuva demokrasisinin geçmişteki ve haldeki uygulamalarını birlikte ele alan günümüz sosyalistleri; gerek özel olarak terör sorununun gerekse bunu doğal olarak içeren sosyalist siyasal hedefi gerçekleştirme sorununun derinliğinin, öneminin bilincine daha çok varmaktadırlar.

Stalin döneminde yapılan terör olaylarının anlatılması ile Stalinizm sorununun ele alınması arasındaki farkı ve neden dolayı ikincisinin öncelikli ve önemli olduğunu kesinlikle anlamamış görünen ve bu ikinci yaklaşımın neyi gerektirdiğini kavramaya en ufak bir çaba harcamaya da niyetli olmayan Bay Bumin, kendi tutumunun demogojik olarak nitelenmesine karşı çıkıp, anlattığım bunca olay yanlış mı diyecektir.

Birikim'de de benzer olaylardan epey söz edildiğini okurlarımız bilir. Bay Bumin hâlâ yukardaki türden gerekçeler ileri sürecek ve daha bir yığın terör ve baskı olayı anlatmaya devam edecekse onu, bu pek kolay ve rahatlatıcı işi ile başbaşa bırakıyoruz. ■

DUYURU

Birikim dergisinin bazı eski sayılarından elimizde hiç kalmamıştır. Bu durumda, ilk iki cilt yapılamıyor. Derginin 4., 5., 10., 11. ve 12. sayılarını üst fiyatlarının 4 katını ödeyerek satın alacağımızı duyururuz.

Bunun yanı sıra, halen elimizde bulunan ve 10 - 15 liralık eski sayılar da şimdiki üstfiyat olan yirmi liradan satılacaktır.

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

LOUIS ALTHUSSER

LENİN VE FELSEFE

15.— Lira

W. T. STACE

HEGEL ÜSTÜNE

25.— Lira

ÇAĞLAR KEYDER

EMPERYALİZM - AZGELİŞMİŞLİK VE TÜRKİYE

15.— Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS - E. LACLAU

KAPİTALİST DEVLET SORUNU

20.— Lira

MEGHNAD DESAI

MARKSİST İKTİSAT TEORİSİ

25.— Lira

1927 KOMÜNİST TEVKİFATI

İst. Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma

25.— Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL